

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MALİ BASKINLIK VE MALİ BASKINLIKTA DEMOGRAFİK
UNSURLARIN ETKİLEŞİM ANALİZİ: BRİCT ÜLKELERİ**

Hazırlayan
Ebru KARKACIER

İktisat Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Salih BARIŞIK

TOKAT-2019

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Salih BARIŞIK danışmanlığında hazırlamış olduğum “Mali Baskınlık ve Mali Baskınlıkta Demografik Unsurların Etkileşim Analizi: BRİCT Ülkeleri” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

23.10.2019

Ebru KARKACIER

**MALİ BASKINLIK VE MALİ BASKINLIKTA DEMOGRAFİK
UNSURLARIN ETKİLEŞİM ANALİZİ: BRİCT ÜLKELERİ**

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 22 / 08 / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Salih BARISIK

İmzası

Üye : Doc. Dr. Türker ŞİMŞEK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZDEMİR

Üye :

Üye :

Bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 15/08/2019 tarih ve 47/25 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. İlhan EROĞLU
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın başından sonuna kadar desteği ve katkılarından dolayı değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Salih BARIŞIK'a; teze sunmuş olduğu katkılardan dolayı Doç. Dr. Türker ŞİMŞEK'e; tez çalışmamda destek ve katkılarını eksik etmeyen ağabeyim Atila KARKACIER ve haklarını asla ödeyemeyeceğim annem Ayşe KARKACIER ve babam Halil KARKACIER'e teşekkürlerimi sunarım.

MALİ BASKINLIK VE MALİ BASKINLIKTA DEMOGRAFİK UNSURLARIN ETKİLEŞİM ANALİZİ: BRİCT ÜLKELERİ

ÖZET

Devletin en temel görevi toplumdaki bireylerin kamusal ihtiyaçlarını karşılamaktır. Devlet toplumun ihtiyaçlarını karşılarken ilk olarak bireylerin ihtiyaçlarını belirleyip planlamalar yaparak elindeki kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanıp bir takım harcamalar yapmaktadır. Bu harcamaları yaparken sadece bireylerin kişisel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp toplumun bütünsel olarak kalkınmasını, toplumsal refah seviyesini yükseltmeyi ve ekonomik gelişimini sağlamayı hedeflemektedir. Devlet ekonomik görevlerini yerine getirirken sağlık, savunma, eğitim, sosyal güvenlik gibi kalemlere kaynaklarını ayırmaktadır. Kamu harcamalarında GSYİH'daki artıştan daha fazla oranlarda artış olması mali baskınlığa sebep olmaktadır. Mali baskınlık kavramı bir ülkenin ekonomik performansının önemli göstergelerinden biri olması nedeniyle önem arz etmektedir. Çalışmada nüfus, coğrafi alan, piyasa büyüklüğü ve ekonomik büyüme hızları açısından benzer niteliklere sahip BRİCT ülkelerinde cari açık, dış borç stoku, GSYİH'daki büyüme oranı, devlet tarafından yapılan eğitim harcamaları, askeri harcamalar ve sağlık harcamalarının Panel VAR analizi ile mali baskınlık üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. 2000-2017 dönemine ait Dünya Bankası Ekonomik Göstergeler Veritabanından alınan yıllık verilerle yapılan Dumitrescu Hurlin panel nedensellik testi sonucunda %10 anlam düzeyinde sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranından devletin yaptığı eğitim harcamalarının GSYİH'ya; sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranından askeri harcamaların GSYİH'ya oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte mali baskınlıkta yaşanan bir değişimi açıklamada kendisi dışında en fazla etkiyi gösteren kısa ve uzun dönemde askeri harcamaların GSYİH'ya oranı olduğu tespit edilmiştir. Askeri harcamaları sırasıyla dış borçlar, GSYİH büyüme oranı, devlet tarafından yapılan eğitim harcamaları ve sağlık harcamaları takip etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Mali Baskınlık, Panel Var Analizi, BRİCT Ülkeleri.

FISCAL DOMINANCE AND THE INTERACTION ANALYSIS OF DEMOGRAPHIC ELEMENTS IN FISCAL DOMINANCE: BRICT COUNTRIES

ABSTRACT

The main duty of the state is to meet the needs of individuals in the society. While the state meets the needs of the society, it first determines the needs of the individuals and makes plans by making use of the resources at their disposal effectively and efficiently. While making these expenditures, it aims not only to meet the individual needs of individuals, but also to develop the society as a whole, to raise the level of social welfare and to ensure its economic development. The state allocates its resources to health, defense, education and social security while performing its economic duties. The fact that the increase in public expenditures is higher than the increase in GDP causes fiscal dominance. The concept of fiscal dominance is important as it is one of the important indicators of a country's economic performance. In the study, BRICT countries with similar characteristics in terms of population, geographical area, market size and economic growth rates; the current account deficit, external debt stock, GDP growth rate, education expenditures made by the government, military expenditures and health expenditures were analyzed with Panel VAR analysis to determine their effects on fiscal dominance. As a result of the panel causality test of Dumitrescu Hurlin, which is conducted with the annual data obtained from the World Bank Economic Indicators Database for the period 2000-2017; It is found that there is a one-way causality relationship between the ratio of health expenditures to GDP and the education expenditures made by the state to GDP, from the ratio of health expenditures to GDP to the ratio of military expenditures to GDP. However, in the short and long term, it was determined that there was a military expenditure which had the most effect except for itself in explaining a change in fiscal dominance. Military expenditures are followed by external debts, GDP growth rate, education expenditures made by the government and health expenditures.

Key Words: Public Expenditure, Fiscal Dominance, Panel VAR Analysis, BRICT Countries.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
Jüri Onay Sayfası	ii
Teşekkür.....	iii
Özet.....	iv
Abstract	v
İçindekiler	vi
Tablolar Listesi	ix
Şekiller Listesi	x
Kısaltmalar.....	xi
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: KAMU HARCAMALARI VE MALİ BASKINLIK.....	3
1.1. Kamu Harcaması Kavramı.....	3
1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	4
1.2.1. Kamu Harcamalarının İdari (Kurumsal) Sınıflandırılması	5
1.2.2. Kamu Harcamalarının İşlevsel (Fonksiyonel) Sınıflandırılması	7
1.2.3. Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırması	7
1.3. Kamu Harcamalarının Amacı	11
1.3.1. Ekonomik Dengenin Sağlanması.....	11
1.3.2. Ekonomik Kalkınmanın Sağlanması	11
1.3.3. Gelir Dağılımının Sağlanması	12
1.4. Kamu Harcamalarının Artışını Etkileyen Faktörler.....	12
1.4.1. Gerçek Artış Sebepleri.....	13
1.4.2. Görünüşte Artış Sebepleri.....	15
1.5. Kamu Harcama Artışlarını Açıklayan Görüşler	16
1.5.1. Wagner Yasası	17
1.5.2. Peacock- Wiseman Sıçrama Tezi	18
1.5.3. İktisadi Gelişmelerin Aşamaları Kuramı	19
1.6. Mali Baskınlık Kavramı.....	21
1.6.1. Mali Baskınlık Ölçütleri	22

1.6.2. Mali Baskınlık Üzerine Literatür Taraması	23
--	----

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE DEMOGRAFİK UNSURLAR VE SOSYAL DEVLET HARCAMALARI

2.1. Sosyal Devlet Kavramı	29
2.2. Sosyal Devletin Amaçları	30
2.2.1. Yoksullukla Mücadele ve Adil Gelir Dağılımına Ulaşma	31
2.2.2. Tam İstihdamı Sağlama	32
2.2.3. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma.....	34
2.2.4. Sosyal Adaleti Sağlama	34
2.2.5. Fırsat Eşitliği Sağlama ve Sosyal Güvenliği Sunma	35
2.3. Sosyal Devlet Harcamaları	36
2.3.1. Türkiye’de Eğitim Harcamaları	37
2.3.2. Türkiye’de Sağlık Harcamaları.....	51
2.3.3. Türkiye’de Savunma Harcamaları	60
2.3.4.Savunma Harcamalarının Tanımı ve Sınıflandırılması	62
2.3.5. Türkiye’de Sosyal Güvenlik Harcamaları	66

BÖLÜM 3: BRİCT ÜLKELERİNDE DEMOGRAFİK UNSURLARIN MALİ BASKINLIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ÜZERİNE VAR ANALİZİ

3.1.Durağanlık Analizi.....	73
3.1.1.Dickey Fuller (Df) Ve Genişletilmiş Dickey Fuller (Adf) Birim Kök Testi	74
3.1.2.Phillips Perron (Pp) Birim Kök Testi	76
3.2. Eşbütünleşme Analizi	77
3.2.1. Johansen Eşbütünleşme Testi	77
3.3. Granger Nedensellik Analizi	79
3.4.Etki-Tepki Fonksiyonları Analizi	80
3.5.Varyans Ayrıştırması	81
3.6. Veri Seti Ve Ekonometrik Model	82
3.7. Panel Var Analizi Sonuçları	83
3.7.1.Durağanlık Analizi Sonuçları	83
3.7.2. Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	86
3.7.3. Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	87

3.7.4. Etki Tepki Fonksiyonları Analizi Sonuçları	89
3.7.5. Varyans Ayrıştırması Sonuçları	90
SONUÇ	92
KAYNAKLAR	97
ÖZGEÇMİŞ	108

TABLOLAR LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1: Öğretim Yılı ve Eğitim (5 Yıllık Zorunlu Eğitim) Seviyesine Göre Cinsiyet Oranı	41
Tablo 2.2: Öğretim Yılı ve Eğitim (8 Yıllık Zorunlu Eğitim) Seviyesine Göre Cinsiyet Oranı	42
Tablo 2.3: Öğretim Yılı ve Eğitim (12 Yıllık Kademeli Zorunlu Eğitim) Seviyesine Göre Cinsiyet Oranı	43
Tablo 2.4: Okul Türü ve Öğretim Yılına Göre Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı.....	44
Tablo 2.5: GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) ile Konsolide/Merkezi Yönetim Bütçesinin Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesine Oranları.....	48
Tablo 2.6: MEB ile YÖK+Üniversiteler bütçesinin GSYH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) ile Konsolide /Merkezi Yönetim bütçe içindeki payları.....	50
Tablo 2.7: Türkiye’de Yıllara Göre Toplam Sağlık Harcamasının GSYİH’ya Oranı ve Toplam Sağlık Harcamaları	56
Tablo 2.8: NATO, IMF ve Birleşmiş Milletler’in (UN) Savunma (Askeri) Harcamalara İlişkin Tanımları	62
Tablo 2.9: Savunma Harcamalarının Yıllara Göre Tutarı, GSYİH’ ye Oranı ve Bütçe İçindeki Payı	65
Tablo 2.10: Türkiye’de Yıllar İtibariyle Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlaşma Harcamalarının Yıllara Göre Tutarı, GSYİH’ ye Oranı ve Bütçe İçindeki Payı.....	70
Tablo 3.1: Birim Kök Testi Sonuçları	84
Tablo 3.2: Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	85
Tablo 3.3: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	86
Tablo 3.4: Pairwise Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları.....	87
Tablo 3.5: Etki- Tepki Analiz Sonuçları.....	90
Tablo 3.6: Şokların CA'ya Etkilerinin Varyans Ayrıştırması Sonuçları.....	91

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No

Sayfa

Şekil 2.1: Yıllara Göre Kamu ve Özel Sağlık Harcamasının GSYİH İçindeki Payı, (%) (2002-2017)	57
Şekil 2.2: Yıllara Göre Kişi Başı Kamu ve Özel Sağlık Harcaması, Nominal	58
Şekil 2.3: Türkiye’de Yıllara ve Sektörlere Göre Hastane Sayısı	59
Şekil 2.4: Türkiye’de Yıllara ve Sektörlere Göre Hastane Yatağı Sayısı.....	60
Şekil 3.1: Karakteristik Polinom Ters Kökleri	84

KISALTMALAR

ADF	Genişletilmiş Dickey Fuller
AIC	Akaike Bilgi Kriteri
AR-GE	Araştırma-Geliştirme
ARMA	Otoregresif Hareketli Ortalama
BRICT	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Türkiye
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DF	Dickey Fuller
FPE	Son Tahmin Hata Kriteri
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HQ	Hannan-Quin
ILO	Uluslararası alışma Örgütü
LR	Olasılık Oranı
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MEB	Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PP	Philips-Peron
SIC	Schwarz Bilgi Kriteri
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	Vektör Otoregresyon Modeli
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
YÖK	Yükseköğretim Kurumu

GİRİŞ

Devletin en temel görevi toplumdaki bireylerin kamusal ihtiyaçlarını karşılamaktır. Devlet toplumun ihtiyaçlarını karşılarken ilk olarak bireylerin ihtiyaçlarını belirleyecek planlamalar yaparak elindeki kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanıp bir takım harcamalar yapacaktır. Bu harcamaları yaparken sadece bireylerin kişisel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp toplumun bütünsel olarak kalkınmasını, toplumsal refah seviyesini yükseltmeyi ve ekonomik gelişimini sağlamayı hedefler. Devlet ekonomik görevlerini yerine getirirken sağlık, savunma, eğitim, sosyal güvenlik gibi kalemlere kaynaklarını ayırır. Ancak bu harcamalardan yararlanma düzeyi, farklı gruplarda farklı seviyelerde olabilmektedir. Sosyal devletin hedeflerinden biri olan gelir dağılımının adilliği, bu hizmetlerin eşit bir şekilde topluma yayılmasına ve fırsat eşitsizliklerini ortadan kaldırmaya bağlıdır. Bu ve başkaca nedenlerle devletler her geçen gün daha çok miktarda harcama yapmaya zorlanmaktadır. Kamu harcamalarındaki artış kamu gelirlerinden daha fazla olduğunda ve arasındaki makas açıldıkça mali baskı oluşmaktadır. Yıllarca devam edebilen kamu bütçesindeki açıklar sebebiyle kamu borç stokları artar ve para politikasının etkinliğini sınırlar. Kamunun gelirlerini, öncelikle vergiler daha sonra vergi dışı çeşitli gelirler ve sosyal güvenlik fonları oluşturur. Kamunun elde ettiği gelirler yaptığı harcamaların hepsine finansman sağlayamaz. Böylelikle para basma ya da borçlanma yoluna gidilir. Nihayetinde paradaki değer kaybına ve para otoritesine duyulan güvende giderek azalmaya sebep olur. Kamu harcamalarında GSYİH' da ki artıştan daha fazla oranlarda artış olması mali baskınlığa sebep olmaktadır.

2000-2017 yıllarını kapsayan bu çalışma Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Türkiye (BRİCT) ülkelerinde demografik unsurların mali baskınlık üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. BRİCT ülkelerinin gerek coğrafi yapıları, gerek popülasyonları, gerekse piyasa büyüklükleri ve büyüme hızları açısından ortak özellikler göstermelerinden dolayı çalışmamızda bu ülkelere yer verilmiştir. Çalışma, kamu harcamaları ve mali baskınlık, Türkiye'de demografik unsurlar ve sosyal devlet harcamaları ve BRİCT ülkelerini içeren demografik unsurların mali baskınlığa etkisini araştıran ekonometrik çalışmayı içeren üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde kamu harcamaları kavramına değinilerek kamu harcamalarının sınıflandırılması, kamu harcamalarının amaçları, kamu harcamalarını artıran faktörler açıklanarak mali baskınlık kavramı ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde sosyal devlet kavramına yer verilmiş, sosyal devlet harcamaları incelenmiştir. Türkiye’de yapılan sosyal devlet harcamalarından eğitim, sağlık, savunma ve sosyal güvenlik harcamaları ele alınarak demografik unsurlarla yıllara göre yapılan harcamalara değinilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde BRİCT ülkeleri üzerine, 2000-2017 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak demografik unsurların mali baskınlığa yaptığı etkiler Panel VAR analizi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilgili değişkenlere ait serilere durağanlık testi, eşbütünleşme testi, nedensellik testi, etki tepki fonksiyonları, varyans ayrıştırması olmak üzere ekonometrik analizler yapılmıştır.

BÖLÜM 1

KAMU HARCAMALARI VE MALİ BASKINLIK

Bu bölümde öncelikle kamu harcamaları kavramı, kamu harcamalarının sınıflandırılması ve kamu harcamalarının amaçları açıklanmaktadır. Daha sonra mali baskınlık kavramına değinilmekte ve son olarak mali baskınlık ölçütlerine yer verilmektedir.

1.1. KAMU HARCAMASI KAVRAMI

İnsanların bir arada yaşamak ihtiyacı ve zorunluluğu; kişisel ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması gereğiyle beraber, daha kapsamlı ve toplumsal nitelikli ihtiyaçları ve bunların karşılanması gereğini ortaya çıkartmıştır (Akdoğan, 1998: 1).

Toplumsal ihtiyaçların karşılanması devletin en temel görevidir. Devletin üstlendiği görevleri yerine getirilebilmesi için bazı harcamalar yapması gerekmektedir. Devletin varlığının aslını oluşturan toplumsal ihtiyaçların karşılanması için devletin birtakım mal ve hizmetlerden yararlanması gerekmektedir. Bunu karşılayabilmek için gerekli olan girdilerin tümü, harcamayı zorunlu hale getirmektedir. Bu zorunluluğun bir sonucu olarak devletin istihdam ettiği sürekli ve süreli personel ücretleri özel sektörden satın aldığı veya ürettiği mal, malzeme, araç, gereç gibi girdilerin yaptığı ödemeler meydana gelmektedir (Büyükerşen ve diğerleri, 1996: 31).

Çağdaş devletin üstlendiği ekonomik görevler de toplumsal hizmetlerin yerine getirilmesi gibi giderek önemli harcamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik kalkınmayı ve tam istihdamı sağlama, gelir dağılımını düzenleme gibi amaçlar devleti devamlı olarak mal ve hizmet alımına yönlendirmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda devlet özel kesime karşılıksız ödemelerde bulunmaktadır. Şüphesizki yapılan bu harcamalar, devletin hedeflerine ulaşmak için kullandığı araçlardır. Bu sebeple kamu harcamalarını, devletin kamusal mal ve hizmet üretimi için yaptığı harcamalar olarak tanımlamak mümkündür (Büyükerşen ve diğerleri, 1996: 31).

Kamu harcamaları, devletin teşkilatlanma biçimlerine göre kamu kurumları tarafından yapılan hacamalardır. Farklı bir ifadeyle, üniter devlet sisteminde kamu harcamaları yerel yönetimlerce, diğer kamu kuruluşlarınca ve büyük bir kısmı da merkezi devlet teşkilatınca gerçekleştirilir. Merkezi devlet örgütünün ve yerel

yönetimlerin yapmış olduğu harcamaların kamu harcaması olduğu konusunda genel bir görüş söz konusudur. Diğer kamu kuruluşlarının harcamaları hususunda fikir ayrılıkları mevcuttur. Bu fikir ayrılıkları, bazı ülkelerde ayrı tüzel kişilikleri olan kurumlarca yürütülen ve kamu iktisadi kuruluşlarının sosyal güvenlik hizmetleri için yapılan harcamalardan kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak geniş anlamda ve dar anlamda kamu harcaması kavramları meydana gelmektedir (Büyükerşen ve diğerleri, 1996: 32).

Kamu hizmetlerinin karşılığı olarak devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin (il özel idaresi, belediye ve köyler gibi) yaptıkları harcamalar dar anlamda kamu harcamaları olarak tanımlanmaktadır. Dar anlamda kamu harcamalarının özelliği, prensipte mahalli bütçelerle, genel ve katma bütçelerde mevcut olmasıdır. Geniş anlamda kamu harcamaları ise, sadece devlet ve diğer kamu kuruluşlarının bütçe harcamaları değil, iktisadi devlet teşekküllerinin ödemeleri, sosyal güvenlik harcamaları, vergi istisna ve muafıkları ve özel kişilerin kamu kuruluşlarına desteklerini de içeren daha geniş kapsamlı bir kavramdır (Arslan, 2002: 2).

1.2. KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI

Kamu giderlerinin kamu hizmetlerinin parasal göstergesi olması nedeniyle, giderlerin hizmetler arasındaki dağıtım şeklinin, hangi hizmetlerin önce yapılacağına ve bu hizmetlerin topluma olan maddi maliyetinin anlaşılabilmesi açısından harcamaların hizmet kriteri esasına göre tasnif edilmesi gerekmektedir (Nadaroğlu, 2000: 154).

Kamu kesiminin ekonomideki payının artışında en çok etkin olan harcama kalemi hangisidir ve devlet ekonomide nasıl bir pay almaktadır? Buna benzer sorular, kamu harcamalarının tekrar tasniflenmesini ve yapılacak olan tasniflendirmelere göre, her bir harcama kaleminin araştırılmasını gerektirmektedir (Esen, 1987: 64-65).

Kamu harcamalarının sınıflandırılması, maliyenin kamu harcamalarını araştıran kısmının en önemli konularındandır. Harcamaların sınıflandırılması bize, kamu harcamalarındaki artışın hangi yöne doğru daha güçlü bir akımla, hangi yönlere doğru yavaş, duraklayan veya gerileyen bir akımla yöneldiklerini açıklayacaktır. Bunun yanı sıra kamu harcamaları bir mali politika aracı olarak ve hatta sosyal amaçlarla da kullanıldığından, harcamaların sınıflandırılması ile her iki yöndeki çabaların istenilen amaca ulaşmayı sağlayıp sağlamadığı kontrol edilebilecektir. Kamu harcamalarının doğurdukları sonuçları, etkilerini, sosyal hasılaya katkısını, topluma yüklediği yükü

inceleme bakımından da kamu harcamalarının sınıflandırılması önemlidir (Özcan, 1999: 7).

Kamu harcamalarının artışı ve çeşitlenmesi, yürütülen işlerin çok farklı alanlara yayılması sosyal devlet ilkesinin yaygınlaşmasının bir sonucudur. Bu durum konunun önemini daha da arttırmıştır. Kamu harcamaları bu farklı alanların her birinde farklı derecede bir artış eğilimindedir. Kamu harcamalarındaki gelişmelerin izlenmesi, hangi alanlarda artış veya azalış içinde olduğunun tespiti, sağlıklı bir sınıflandırmayla mümkündür (Uluatam, 1991: 149).

Kamu harcamalarına ilişkin çeşitli sınıflandırmalar vardır. Analitik Sınıflandırmaya göre kamu harcamaları üç ana gruptan oluşmaktadır. Bunlar İdari (Kurumsal) Sınıflandırma, Fonksiyonel (İşlevsel) Sınıflandırma ve Ekonomik Sınıflandırmadır.

1.2.1. Kamu Harcamalarının İdari (Kurumsal) Sınıflandırılması

İdari (kurumsal) sınıflandırmanın aslı, harcamaların, devleti oluşturan idari ünitelere göre kümelendirilmesidir. Bir diğer deyişle, harcamalar, harcamaları gerçekleştiren kamu kurum ve kuruluşlarına göre bir bir ayrılmaktadır.

Kamu harcamaları idari teşkilatlanma biçimi dikkate alınarak; merkezi yönetim harcamaları ve yerel yönetim harcamaları şeklinde sınıflandırılabilir. Eğitim, büyük ölçüde sağlık harcamaları ve savunma harcamaları ile transfer harcamalarının neredeyse tamamı merkezi nitelik gösterirken, şehir içi ulaşım, su ve çevre temizliği gibi lokal ihtiyaçları karşılamak adına yapılan harcamalar da yerel niteliktedir. Kamu hizmetleri geniş anlamda incelendiği zaman; kamu iktisadi kuruluşlarının, Sosyal Güvenlik Kuruluşları, meslek odaları gibi parafiskal kurumların faaliyetleri sebebiyle yaptıkları harcamalar da bu sınıflandırma boyutunda incelenebilmektedir.

İdari tasnif, fayda-maliyet analizleri tekniği ile ihtiyaçların bulunmasında, israfın önüne geçilmesinde, kamu hizmetlerini uygulayacak kuruluşları tespit etmekte, bütçenin hazırlanmasında ve harcamaların kayıt altına alınmasında ve denetlenmesinde oldukça etkilidir (Karaarslan, 2005: 2).

Organik sınıflandırmaya göre kamu hizmetlerini yapan çeşitli kuruluşlar arasında devlet bütçesindeki ödenekler dağıtılır. Kamu harcamalarını yapmakta olan kuruluşların idari yapısına göre hazırlanan bu tasniflendirme zaman ve mekan

kavramlarına göre değişim göstermektedir. Bu sebeple uluslararası karşılaştırma yapmayı güçleştirdiği gibi aynı idarenin zamanla yaptığı harcamaların incelenmesini mümkün kılmamaktadır. Türkiye’de genel bütçe içinde harcama yapan kuruluşlar aşığıda listelenmektedir (Türk, 2002: 52-53):

- ❖ Türkiye Büyük Millet Meclisi
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı
- ❖ Sayıştay Anayasa Mahkemesi
- ❖ Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
- ❖ Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
- ❖ Danıştay
- ❖ Yargıtay
- ❖ Türkiye İstatistik Kurumu
- ❖ Diyanet İşleri Başkanlığı
- ❖ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
- ❖ Meteoroloji Genel Müdürlüğü
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı
- ❖ Emniyet Genel Müdürlüğü
- ❖ Jandarma Genel Komutanlığı
- ❖ Sahil Güvenlik Komutanlığı
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
- ❖ Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı

Fonksiyonel sınıflandırma idari sınıflandırmaya oranla daha açıklayıcı verilere sahip olduğu için fonksiyonel tasniflendirmenin, idari tasniflendirmenin yerine geçtiğini söylememiz mümkündür (Türk, 1999: 46-47). Çünkü İdari sınıflandırmada kuruluşların ne kadar harcama yaptığı görülmesine karşın, fonksiyonel sınıflandırmada devletin nerelere hangi amaçla harcama yaptığı görülebilmektedir

1.2.2. Kamu Harcamalarının İşlevsel (Fonksiyonel) Sınıflandırılması

İlk önce fonksiyonel sınıflandırma, 1909-1913 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin yerel yönetimlerinde kullanılmaya başlanmıştır (Gürsoy, 1975: 130). İşlevsel sınıflandırmada, masraflar yoluyla gerçekleştirilmesi tahmin edilen amaçlara yönelik hizmetler, diğer bir ifade ile, devletin klasik ve sosyo-ekonomik nitelikteki hizmetlere bakılarak hizmet grupları için yapılan giderler göz önüne alınmaktadır. İmar, sağlık, savunma, eğitim, yönetsel masraflar gibi çeşitli başlıklarla harcamaların sınıflandırılması, kamu hizmetlerinin etkili ve başarılı bir şekilde uygulanması, girdilerin etkili şekilde kullanabilmesi, hizmet eksiklerinin ve tekrarlarının önüne geçilmesi ve harcama kalemlerinin daha anlaşılabilir olması yönünden mühim ve yararlıdır (Akdoğan, 2003: 83).

İşlevsel sınıflandırma, bir hizmetin ifa edilirken oluşan maliyetin tespitinde, toplam maliyetin tespit edilmesinden sonra birim maliyetin mümkün olduğunca belirlenmesinde ve birim maliyete etki eden unsurların incelenerek fayda maliyet kıyaslaması yapmayı ve etkin hizmet sağlamayı mümkün kılmaktadır (Gürsoy, 1975: 131). Böylelikle yapılan harcamalarının hangi hizmetlerin gerçekleştirilmesi amacıyla kullanıldığı meydana gelmektedir. Harcamaların yapılan hizmetlere göre sınıflandırılması bu farkla hizmetler için öncelik sıralaması yapmak da olası hale gelmektedir (Tural, 1987: 19).

1.2.3. Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırması

Kamu harcamaları, piyasa ekonomisinde kamu kesimine düşen görevlerin yerine getirilmesi amacıyla yapılan harcamaların parasal tutarıdır (Coşkun, 1973: 4). Devletin kamu hizmetlerini yerine getirmesi kamu hizmetlerinin üretiminde etki etmesi, kamu açıklarını maddi olarak karşılaması ve geliri tekrar pay etmesinin bir maliyeti vardır. Devlet kamu hizmetlerini gerçekleştirirken üretim faktörleri ve özel sektör ürünlerini

satın alır. Aynı zamanda bazı üreticilere desteklemeler verebilir. Geliri tekrar dağıtmak adına sosyal amaçlı giderlerde bulunabilir. İktisadi amaçlardan doğan misyonlar sonucunda meydana gelen harcamalar transfer harcamaları ve reel harcamalar şeklinde ayrılabilir (Batırel-Tezel, 1976: 3-4). En genel anlamda ekonomik sınıflandırma, kamu harcamalarının iktisadi tesirlerine göre tahsis edilmesidir. Değişik iktisadi tasniflendirmeler olmasına rağmen genel kabul gören ekonomik tasniflendirme; transfer harcamaları, cari harcamalar ve yatırım harcamaları çeşitlerinden meydana gelmektedir.

1.2.3.1. Transfer Harcamaları

Devletin tüzel veya gerçek kişilere, karşılıksız olarak satın alma gücünü devretmesine transfer harcamaları denir. Bu tür giderlerle devlet doğrudan bir üretim faktörü almadığından, transfer yapılan kişiler bakımından doğan gelirler milli gelir hesaplarında yer almaz ve bu haliyle transfer harcamaları karşılıksız harcamalar veya o dönemin GSMH'sına bir katkıda bulunmayan harcamalardır. Transfer harcamalarının önemli bir kısmında ödemenin yapıldığı kurum ve kişilerce mal teslimi yapılmadığı gibi devlete herhangi bir hizmet sunulduğu da yoktur (Yılmaz ve Susam, 2001: 412).

Devlet transfer harcamaları karşılığında herhangi bir mal ve hizmet elde etmemektedir. Transfer harcamaları, iktisadi, mali ve sosyal sebeplerle devletin satın alma gücünün bir takım grup ve kişilere bedelsiz aktarılmasıdır. Transfer ödemeleri kişilere ve firmalara yapılmaktadır. Kişilere yapılan ödemelere örnek olarak, sosyal sigorta ödemeleri, harp gazilerine ödenen aylıklar, öğrencilere verilen burslar ve fakirlere yapılan yardımları gösterilebilir. Firmalara yapılan ödemelere ise vergi ödemeleri ve sübvansiyonları örnek gösterebiliriz (Orhaner, 1992: 93).

Türkiye'de transfer harcamaları dört grupta toplanabilir (Erginay, 1985: 189).

- a- İktisadi Transferler: Yatırım yapmalarına katkı sağlamak amaçlı devletin, Kamu İktisadi Teşekküllerine yaptığı transferlerdir. Birtakım kesimlere iktisadi anlamda fayda sağlamak amacını gütmektedir. Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere (KOBİ) yapılan vergi indirimleri, sübvansiyon ve destekler vb. iktisadi transfer harcaması olarak görülebilir.
- b- Mali Transferler: Devletin, il özel idareleri, üniversiteler ve mahalli idareler gibi katma bütçeli kuruluşlara yaptığı transferler olmakla birlikte çeşitli

devlet kurumlarının bütçe açıklarını kapatmak ve borç faiz ödemelerini gerçekleştirmek amacıyla yaptığı harcamalardır.

- c- Sosyal Transferler: Devletin sosyal amaçlarla yaptığı transferlerdir. Gelir dağılımını gelir düzeyi düşük sınıflar lehine değiştirmek amacıyla yaptığı bütün harcamaları sosyal amaçlı transfer harcaması sayılmaktadır. Öğrencilere verilen burslar, yardım kuruluşlarına ve derneklere yapılan yardımlar sosyal transferlere verilen örneklerdir.
- d- Borç Ödemeleri: Bütçe yılı içerisinde ödenememiş harcamaların sonraki yıllarda ödenmesidir. Bunlar, devletin iç ve dış borçlanmalar karşılığında ödediği faizler, borç taksitleri, evvelki yıllara ait zamanında ödenmemiş giderler ile geçmiş yıllara ait borçlardır.

1.2.3.2. Cari Harcamalar

Belirli bir dönemde tüketilen ve o dönemde gayri safi milli hasılaya (GSMH) katkıda bulunan harcamalara cari harcamalar denir. Ekonominin mevcut olan üretim kabiliyetini kullanmak adına gerekli olan hizmet ve malların satın alınmasına dair yapılan harcamalardır. Bir diğer tanımla, bir eşya veya mal, işgücü veya hizmet karşılığında yapılan harcamalardır (Erginay, 1973: 80).

Mevcut üretim kapasitesini kullanmaya yönelik harcamalardır. Cari harcamalar, faydası genellikle bir yıl içinde tüketilen mal ve hizmetler için yapılır. Memur aylıkları, işçi ücretleri, kira, ısıtma, aydınlatma, tamir, onarım vb. giderler cari harcamalara örnektir. Bir hastane binasının yapımı yatırım harcamaları içinde yer alır. Ancak bu hastane kurulduktan sonra doktor, hemşire ve diğer personele ihtiyaç vardır. İşte bu konuda yapılan reel harcamalara cari harcamalar denir (Özmen, 2010: 29).

Belirli bir dönemle faydası sınırlı olabilecek her türlü gider kalemleri ve üretim sürecinde pozitif etki yaratmayan harcama kalemleri cari harcamalar içerisinde yer alır. Bu özellikleri ile özel sektörün tüketim giderlerine benzemektedir ve kamusal hizmetlerin sürekliliğini sağlamaktadır (Uluatam, 1999: 230). Fakat birtakım kamusal giderlerin etkilerinin bir sonraki faaliyet dönemine aktarıldığı ve elle tutulur nitelikte olmadıkları için cari harcama olarak tanımlanırlar. En iyi yatırım insana yapılan yatırımdır felsefesinden yola çıkılarak genç nesillerin eğitilmesiyle sağlanan katma değer karşılığı gelecek yıllarda karşımıza çıkmaktadır. Eğitim harcamaları gibi sağlık

harcamaları da kamu muhasebesinde cari harcama olarak nitelendirilirler (Bulutoğlu, 1988: 219). Beşeri sermayeye yapılan bu harcamalar iktisadi gelişme cari harcamaları olarak tanımlanabilir. Bir diğer örnek ise tarım sektörünün geliştirilmesidir. Tarımsal mekanizasyon için yapılan her harcama bu özelliği taşımaktadır (Türk, 1989: 41). Üretimde yer alan makine, alet, bina gibi ekipmanlar için merkezi yönetim tarafından yapılan harcamalar da (sermaye malları için yapılan harcamalar) cari harcamalardır. Faydasının kullanıldığı dönemde tükenmesi, harcamaya yönelik olması, tüketim dengesi ile ilişkin olması ve her yıl tekrarlanır olması cari harcamaların genel özellikleridir (Gürsoy, 1975: 122).

1.2.3.3. Yatırım Harcamaları

Belirli bir dönem içinde, sermaye birikimi sağlayan ve Gayri Safi Milli Hasılaya katkı sağlayan harcamalara yatırım harcamaları denir. İktisadi zenginleşme hususunda ve ekonominin talep düzeyi toplamı üzerinde önemli etkiler yaratan harcamalar yatırım harcamalarıdır. Yatırım harcamaları dengeli kalkınma, kaynakların etkili kullanılması ve işsizlik oranının azaltılması açısından önem arz etmektedir (Ulutürk, 1998: 116). Kamu giderlerinin diğer ayırım şekillerinde de genellikle söz konusu olduğu üzere, kamu giderlerinin cari ya da yatırım gideri olarak ayırımı kolay gözükmektedir. Bununla birlikte, aynı yargının uygulama açısından ileri sürülmesi güçtür. Cari giderlerin faydası da birden fazla yıla yayılabilir. Ayrıca, cari harcamalar gerçekleştirilmediği zaman, yatırım harcamaları içerisindeki hizmetlerin gerçekleştirme imkanı olmayıp, bu harcamalar da dolaylı yönlerden üretim kapasitesinde etki yaratmaktadır. Genel yönetimle ilgili giderlerin verimliliği ve etkinliği, yatırım giderlerinin verimliliği ve etkinliği üzerinde etkili olabilir (Akdoğan, 2003: 87).

Bir fabrika veya bir hastane binasının yapımı veya mevcutlara ek yapılması, yollar, barajlar, makineler, büyük onarım giderleri yatırım harcamalarına örnektir. Devlet, ekonomik kalkınma, tam istihdam, fiyat istikrarı ve adil gelir dağılımının sağlanmasında yatırım harcamalarından yararlanır. Ancak, cari harcamalar yapılmadan yatırım harcamaları yoluyla üretimi artırmak imkânsızdır. Mevcut bir hastanenin kapasitesini artırmak için bina yapıldığını düşünelim. Bu binada görev yapacak doktor, hemşire ve personel alınmadan ve bunlar için harcama yapılmadan kapasiteyi artırmak ve hizmet vermek mümkün değildir (Özmen, 2010: 30).

1.3. KAMU HARCAMALARININ AMACI

Devlet kamu harcamalarını yaparken birtakım amaçlar gütmektedir. Bunlar ekonomik dengenin sağlanması, ekonomik kalkınmanın sağlanması, gelir dağılımının sağlanmasıdır.

1.3.1. Ekonomik Dengenin Sağlanması

Devletin ekonomiye girişinin engellenmesi ve dengenin korunmasını savunan klasik anlayış, yaşanan sosyo-ekonomik sorunlardan sonra terk edilmiştir. Kamu gelirleri yanında kamu harcamaları sayesinde devlete ekonomik ve sosyal fonksiyonlar yüklenerek ekonomik dengeyi sağlanması gerektiği kabul edilmiştir. Kamu gelirlerinin sağlandığı kaynaklar günümüz devlet anlayışında; hizmet verdiği mükellef kitlesi, ortaya çıkardığı maliyet ve faydaları, yapılan düzenlemelerin yasal uygunluğu ve kamu harcamalarının nerelere, hangi amaçlarla hangi alanlara yapıldığı, maliyet-fayda ilişkisi, sosyal ve ekonomik etkileri dikkate alarak yapılmaktadır (Akdoğan, 2006: 493).

Kamu harcamalarının yüksek oranlara ulaşması sonucunda artık ekonomide belli bir ağırlığı bulunmaktadır. Bu sebepten dolayı devletin harcama ve gelir ile yürüttüğü maliye politikası sayesinde ekonomide dengenin sağlanması gerçekleşir. Enflasyonist dönemler, mevcut kamu harcamalarının etkinliğini ve verimliliğini artırırken arzı arttıracak kamu harcamalarına yön vermeyi ve başka harcamaları kısma şeklinde uygulanabilir. Kamu harcamalarında kısa, orta ve uzun vadeli dönemlere göre ayarlamalar yapılmaktadır. Çünkü harcamaların artısında en önemli sonuç enflasyonist etkileri olabilmektedir. Deflasyonist dönemlerde genişletici kamu harcamaları etkili olurken, enflasyonist dönemlerinde üretici olmayan kısımlara yapılacak harcamaların azaltılmasıyla ekonomik denge sağlanabilir (Akdoğan, 2006: 494-495).

1.3.2. Ekonomik Kalkınmanın Sağlanması

Kamu harcamalarıyla kişi başına düşen milli gelir özellikle yatırım ve cari harcamalar yoluyla arttırılarak kalkınmanın gerçekleşmesinde etkilidir. Kamu harcamalarının kalkınma üzerinde en etkili olduğu ülke grupları, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdir. Özellikle alt yapı çalışmaları ve ülke ekonomisi için önemli sektörlere ağırlık verilmesi kalkınmanın dinamizmini gerçekleştirir. Kalkınma hızı, aslen ülkenin sermaye hasıla oranı sabitken ülke milli gelirinin ne kadarlık kısmının

yatırım harcamalarına ayrıldığına bağlıdır. Yatırımın gücü tasarruf düzeyine bağlı olması ve bunu geliştirmekte veya az gelişmiş ülkelerde toplumun karşılayamamasından dolayı, kamu harcamaları kalkınma için temel önemdedir. Kalkınma ancak yatırımların GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) içinde gittikçe artan oranlarda yapılırsa gerçekleşir. Bunun sağlanması içinde temel ihtiyaç, ülke tasarrufların arttırılmasıdır (Akdoğan, 2006: 498).

1.3.3. Gelir Dağılımının Sağlanması

Sanayileşme sürecinin gelir dağılımını bozduğunu ve bunun giderilmesi için kamu harcamaları ve vergi politikaları etkili birer araç olarak kullanılabilir (Bulutoglu, 2008: 211). Kamu harcamalarının uygulandığı programların planlanması ve değerlendirilmesinde ana etken eşitliktir. Eşitliği sağlayacak harcamalar servet, eğitim, sosyal konum ve gelir dağılımı üzerinden yapılır. Özellikle harcamanın yapılabilmesi için gerekli olan vergilendirme eğer kamu harcaması sonucunda oluşacak genel faydadan bireylerin elde ettiği pay eşitse artan oranlı vergilendirme adil bir gelir dağılımı sağlayabilir (Akdoğan, 2006: 499).

Gelir dağılımının kamu harcamaları açısından etkilenmesi daha çok yarı kamusal mal ve hizmetlerin dağılımıyla oluşmaktadır. Çünkü eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanma düzeyi farklı gruplarda farklı olabilmektedir. Gelir dağılımının adilliği bu hizmetlerin eşit bir şekilde topluma yayılmasına bağlıdır. Kamu harcama türlerinden bir diğeri olan transfer harcamaları da direk gelir dağılımı üzerine etkilidir. Transfer harcamalarındaki ana amaç, fırsat eşitsizliğini ortadan kaldırmaktır. Transfer harcamaları gelirin yeniden dağılımını dolaylı ve dolaysız olarak etkileyebilmektedir(Akdoğan, 2006: 501).

1.4. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Devletin yapmak zorunda olduğu hizmetler teknoloji, sosyal ve iktisadi şartların değişmesi neticesinde artış göstermektedir. Günümüzde kamu hizmetlerinde yaşanan gelişme ve genişlemeler sebebiyle kamu harcamaları artmaktadır. Kamu harcamalarının artmasına sebep olan etkenler gerçek artış sebepleri ve görünüşte artış sebepleri olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.4.1. Gerçek Artış Sebepleri

Devletin yaptığı görev ve hizmetlerin vasıflarında değişiklikler yaşanmasına, toplumsal ve iktisadi şartların ve teknolojinin değişmesi sebep olmaktadır. Kamu harcamalarını arttıran gerçek artış sebepleri, savunma ve savaş giderlerindeki artışlar, teknolojik sebepler, sosyal sebepler ve siyasi sebepler olarak dört başlık altında toplanmaktadır.

1.4.1.1. Savunma ve Savaş Harcamalarındaki Artışlar

Ülke içindeki terör saldırıları ve faaliyetler, coğrafi konumları, komşu ülkeler ile olan ilişkiler, diğer ülkeler üzerindeki etkinliğin artırılma isteği, dış ve iç tehditlere karşı hazırlık yapmak gibi sebeplerle askeri ve savunma alanlarına önemli yatırımlar ülkeler tarafından yapılmaktadır. Teknolojinin süratli değişimi devamlı yenilenme ihtiyacı doğurmakta ve var olan ürünlerin etkinliğini kaybetmesini sağlamaktadır. Savaşlar kamu harcama düzeyini üç şekilde etkilemektedir. İlki, savaşın oluşturduğu maliyet, ikincisi milli savunmayı sağlama maliyeti ve üçüncüsü savaş sonrası imar maliyetidir. Son yüzyılda en büyük kamu harcaması savaşlar veya savaşlara yönelik kışkırtmalardır. Sıçrama hipotezinin sahipleri Peacock-Wiseman'a göre kamu harcamalarında, savaş zamanlarında yumuşak değil, basamak biçiminde bir sıçrama oluşmaktadır (Akdoğan, 1999: 79-80). Ülkelerin çoğunda savunma ve savaş giderleri kamu harcamalarını arttıran en önemli faktörlerdir. Bilhassa savaş zamanlarında kamu harcamalarında mühim sıçramalar meydana gelmekte ve yapılan harcamalar bütün kamu harcamaları içinde önemli bir paya sahiptirler.

1.4.1.2. Teknolojik Nedenler

Kamu hizmetlerinin yeni teknolojik gelişmeleri takip etmesi gerekir. Günümüzde hızla gelişen teknoloji karşısında devletler makineleşmeye giderek üretim kapasitelerini arttırmaya ve refah seviyesini yükseltmeye çalışmaktadırlar. Teknolojinin ilerlemesiyle, gerçekleştirilen hizmetlerin yenilenmesi zorunlu hale gelmekle eskiden yapılmakta olan hizmetlerin de yetkin ve kusursuz şekilde ifa edilmesine sebep olmaktadır. Teknolojinin ilerlemesiyle gerçekleşen buluşlar sayesinde, gereksinim seviyesinin ve alakalı hizmetlerin artmasıyla maliyet artışına sebep olmuştur. Devletin faaliyetlerinin ve giderlerinin büyük oranda artmasına sebep olan, kıt kaynaklarla

verimli oranlarda kullanılarak üretim kapasitesini artırma çabası teknolojik alanda ilerlemeyi gerektirir.

OECD ülkelerinin birçoğu, mali sıkıntılar yaşamalarına rağmen Ar-Ge harcamalarını artırmada kararlı davranmaktadırlar. Artan oranlarda kamu fonları nanoteknoloji ve biyoteknoloji, iletişim ve bilişim öncelikli olarak, toplumsal ve iktisadi değer taşıdığı bilinen teknoloji ve bilim sektörlerine aktarılmaktadır. Ülkeler kamu araştırma sisteminin güç kazanması ve yeni icatlarla verimlilik artışı sağlanması için bazı reform hareketleri meydana çıkarmaktadırlar (OECD Raporu, 2004: 4-5). Teknolojik ilerlemelerin arka planında gelişmiş ülkelerde eğitilmiş, kalifiye iş gücü yer almaktadır. Kalifiye iş gücü ve teknolojik gelişim birbirlerini tamamlayan kavramlardır. Teknolojik gelişme ve kalifiye iş gücü arasında olan etkileşim verimlilik, iktisadi büyüme ve ülkeler arasında hasılat dağılımını belirlemektedir (Söylemez, 2004: 63).

1.4.1.3. Sosyal Sebepler

İktisadi yapının değişmesinin yanı sıra toplumsal yapıda da önemli değişimler yaşanmaktadır. Toplumların eğitim seviyelerinin artması için, eğitim hizmetleri bedelsiz olarak sunulmakta, kimsesizler için yapılan sosyal tesisler, dinlenme ve sağlık tesisleri yanında toplumda refah oranını arttırmak için yapılan uygulama ve hizmetler bütçede giderlerin artmasına sebep olmaktadır (Ulusoy, 1989: 34).

Yaşlanmakta olan nüfus, kentleşme oranının artışı, kirli hava, kirlenen su kaynakları, teknolojinin gelişmesiyle oluşan yeni hareket yoksunu yaşam tarzı gibi etkiler yeni sıkıntıları birlikte oluştururlar. Şehirlerin nüfus yoğunluğu yaşaması, artan sanayileşme, ulaşımda yaşanan sıkıntıları gidermek için yapılan yenilikler, toplumsal sağlık sorunları oluşmasına sebep olmuşlardır. İnsanların toplumda birlikte yaşamalarından kaynaklanan, temizlik ve güvenlik gibi hizmetlerin ifa edilmesi harcamalardaki artışa sebep olmaktadır.

1.4.1.4. Siyasi Sebepler

Kamu harcamalarında siyasi yapının etkisi mevcuttur. Seçmenler için yapılan harcamalar, iktidar partilerinin vermiş oldukları taahhütleri yapmak için çaba sarf etmeleri, devletlerin yeni görev ve hizmetlerde bulunmasına sebep olmakta ve sonuç olarak devletlerin yapmış oldukları harcamalar devamlı artış göstermektedir (Akdoğan,

1997: 69-70). Seçimlere katılmak ve başarılı olmak için politikacılar performans ellerinden geleni yaparlar ama politikacıların kendi şahsi çıkarları için harcamalar yapmaları kamu harcamalarındaki gerekli olmayan artışlara meydan vermektedir.

Kamu harcamalarının yükselmesini, seçimleri kazanmak adına partilerin rekabet etmeleri iki yönde etkiler. İlk etki, seçim dönemlerinde partiler arasında kamu kaynaklarının kullanılması yönünde çekişmeler olmaktadır ve çekişmeler neticesinde seçim dönemlerinde kamu giderleri artış gösterebilmektedir. İkinci etki, partilerin rekabet etmesi, partiler arasındaki siyasi görüş farklılıklarından kaynaklı iktisadi politikalarının değişik olmasıyla ilişkilendirilmekte ve bu durum kamu harcamalarının bileşiminde farklılıklar doğurabilmektedir (Ataç, 2001: 41-68).

1.4.2. Görünüşte Artış Sebepleri

Kamu harcamalarının görünüşte artış sebepleri para değerinin düşmesi, bütçe usullerinin değişmesi, ülke yüzölçümü ve nüfusun artması, aynı ekonomiden para ekonomisine geçiş olmak üzere dört başlık altında toplanmıştır.

1.4.2.1. Para Değerinin Düşmesi

Paranın değer kaybetmesi ifa edilen hizmetlerin kalitesi ve miktarında bir değişim olmadan, bütçedeki kalemlerin rakamsal değerlerinin nominal artış göstermesinde etki etmektedir. Enflasyonun etkilerinden dolayı paranın satın alma gücü azalmaktadır. Devletin yapmış olduğu hizmetlerde nicelik ve nitelik bakımından herhangi bir değişim olmasa bile fiyatlar genel düzeyinde artış olmasından dolayı kamunun harcamalarında nominal yükselme olmaktadır. Kamusal hizmetlerin yapılabilmesinde katlanılan giderlerde görünüş olarak nominal artmaya, parasal satın alma gücündeki meydana gelen azalmalar sebep olmaktadır (Akdoğan, 1997: 66).

1.4.2.2. Bütçe Usullerinin Değişmesi

Devlet bütçeleri 20. yüzyıl başlarına kadar safi bütçe usulünde hazırlanmaktaydı. Bu usule göre, kamusal gelirlerin tahsil edilmesi için yapılmakta olan harcamalar elde edilen gelirden düşülerek kalan bakiye bütçe içinde yer almaktaydı. Safi usul metoduyla, elde edilen gelir ile yapılan harcama toplamları kalem kalem ve net bir biçimde görülmemekte, elde edilen gelir ve yapılan giderler birbirlerine mahsup

edilmekteydi. Günümüze geldiğimizde safi usul yerini gayri safi usule bırakmıştır. Safi usuldeki mahsuplaşma yapılamadığı için elde edilen gelirler ve yapılan harcamalar neticesindeki giderler kalem kalem görülebildiği için bütçedeki kalemlere ait rakamlar görülebildiği için yükselmeye sebep olmuştur (Akkaya, 2016: 23).

1.4.2.3. Ülke Yüzölçümü ve Nüfusun Artması

Ülke sınırlarındaki genişleme; kamusal hizmetlerin var olan kalite ve miktarında artış yaşanmamasına rağmen, yapılan hizmet ve görevler nedeniyle harcamalar yapılmasına sebep olmaktadır. Devletin yaptığı harcamalar toplamındaki artış, yönetilmesi ve hizmet götürülmesi gereken alanların genişlemesinden kaynaklanmaktadır. Nüfusun artmasından dolayı, eğitim, sağlık, ulaşım, altyapı, konut gibi faktörler için yapılan harcamalar da artmaktadır (Akdoğan, 1997: 66-67). Bu tür kamusal hizmet ve malların üretilmesi için gereken hacim ve yapının nüfusa göre değişmesi yani artış göstermesi gerekmektedir. Genç nüfusun fazla olduğu ülkelerde kamu tarafından sunulan eğitim ve kültürel hizmetlerin, bunlar için yapılan harcamaların yüksek olması beklenir. Ülkenin nüfus artış oranı fazla değil yani yaşam süresinin uzun olmasından dolayı yaşlıların sayısı fazla ise yaşlılık aylıklar veya huzur evi hizmetleri gibi hizmetlere olan talebin artması örnek olarak verilebilir (Güner, 2002: 28).

1.4.2.4. Aynı Ekonomiden Para Ekonomisine Geçiş

Ödemelerin aynı yapılmasından, yani aynı ekonomiden, nakdi ekonomiye geçilmesi devlet harcamalarıyla alakalı rakamların artmasına yol açmıştır. Eskiden aynı olarak ödeme yapılan kamusal hizmetlerin yapılmasıyla alakalı harcamaların, ekonomik gelişmeler neticesinde para ile döndürülmesi, başka bir deyişle nakit ile ödeme yapılması, toplum için yapılan hizmetlerdeki boyutlarda değişiklik gerçekleşmese de, bütçe içinde parasal olarak artış yaşanmasına meydan vermektedir (Akdoğan, 1997: 75).

1.5. KAMU HARCAMA ARTIŞLARINI AÇIKLAYAN GÖRÜŞLER

Kamu harcamalarındaki artışları açıklayan iktisadi görüşler mevcuttur. Bunlar Wagner Yasası, Peacock-Wiseman Sıçrama Tezi ve İktisadi Gelişmelerin Aşamaları Kuramıdır.

1.5.1. Wagner Yasası

Alman ekonomist Adolph Wagner, "Devlet faaliyetlerinde sürekli artış kanununu" 1883 yılında ortaya koymuştur. Bütün ülkelerde kamusal harcamaların, yerel ve merkezi yönetim kuruluşlarınca nasıl paylaşıldığına, siyasi, sosyal ve iktisadi yapısına bakılmaksızın devamlı artış gösterdiği farkına varılmıştır(Akdoğan, 2003: 69).

Bu harcamalardaki artışlarda devletin idari yapısı, üniter veya federatif devlet veya hükümet şeklinin temsili hükümet veya monarşik yönetimin rol oynamadığını söylemiştir. Adolph Wagner'e göre devlet faaliyetleri hem yoğunluğuna, hem genişliğine artmaktadır. Devlet faaliyetlerindeki yoğunluğuna artış devletin eskiden ifa ettiği hizmetleri daha iyi bir şekilde ifa etmesinden, devlet faaliyetlerindeki genişliğine artış devletin eskiden ifa etmediği hizmetleri ifa etmesinden ileri gelmektedir. Devlet faaliyetlerinin yoğunluğuna ve genişliğine artması toplumsal ilerlemeyi meydana getirmekte, bu konuda toplumsal talep baskıda bulunmaktadır. Toplumsal ilerleme milli ekonominin kamu ekonomisi ile özel ekonomi arasındaki nispi büyüklüğünü daha çok kamu ekonomisi lehine artırmakta, ekonominin gittikçe büyüyen bir kesimi sosyalist metotlara göre idare edilmektedir (Türk, 1999: 30).

Kamusal faaliyetlerin artışı şu nedenlerden kaynaklanmaktadır. Kamu kesimi ürünlerine olan talebin, özel kesime oranla nispi olarak artışı kamusal faaliyetleri artırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kamu hizmetlerinin gelir esnekliği, özel kesim mallarının gelir esnekliğini geçmektedir. Fertlerin gelirlerinin artması halinde talep ettikleri kamu hizmeti miktarı gelir artış oranlarının üzerinde seyretmiştir. Ayrıca, kamusal maliyet artışı nedenleri arasında nüfus artışı ve beraberinde getirdiği sorunlar da yer almaktadır. Bir ülkenin nüfusu arttıkça, bireyler birbirlerine daha bağımlı hale gelmekle ayrıca dışsallıklar meydana çıkmaktadır. Bunun nedeni nüfus yoğunluğunun olması nedeniyle, sosyal zararlar ortaya çıkmasıdır. Bu zararların giderilmesi görevinin devlete düşmesi kamusal faaliyetleri artırmaktadır (Batırel, 1990: 101).

Sanayileşmenin getirdiği iş bölümü, bilgi alış verişine duyulan ihtiyacın artışına, uzmanlaşan emek faktörüne sebep olmaktadır. Bunun gibi zeminlerde, devletin düzenleyici ve korumacı davranışlarına olan talep artmaktadır (Ulutürk, 1998:34). Sosyal ve kültürel yaşama doğru yönelen talep artışları ile karşı karşıya kalan devletler, sağlık ve eğitim hizmetlerini yerine getirebilmek için yaptıkları harcamaları artırma ihtiyacı duymaktadırlar (Güner, 2002: 23).

1.5.2. Peacock- Wiseman Sıçrama Tezi

İngiliz maliyecileri Allen Peacock ile Jack Wiseman 1890 – 1980 yıllarına ait İngiltere'deki kamu harcamalarını inceleyen çalışma yapmışlardır. Bu maliyecilere göre kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında organik bir bağ vardır. Bütün ülkelerde kamu mallarına ve hizmetlerine karşı vergi mükelleflerinin taşıyabilecekleri yükün üzerinde bir talep vardır. Savaş, ekonomik, sosyal, siyasal, buhran dönemlerinde devlet olağanüstü harcamalarla karşı karşıya gelir. Olağanüstü dönemlerin olağanüstü maliyesi vardır. Devlet savaşları, hızlı kalkınma ve imar faaliyetlerini, modernizasyon işlerini yürütürken vergi mükelleflerinin vergi yüklerini artırabilir. Bu durum kamu harcamalarında ileriye doğru bir sıçrama meydana getirir. Olağanüstü durum geçince kamu harcamaları azaltılamaz, vergi yükü düşürülemez, kamu harcama ve gelirlerindeki fiili durum süreklilik kazanır. Bu durum yeni bir olağanüstü döneme kadar süreklilik taşır, o zaman kamu harcamaları ileriye doğru yeni bir sıçrama yapar (Türk, 1999: 31).

Wiseman ve Peacock' a göre bunalım dönemlerinde kamu harcamalarında aşırı artış görülmesinin üç ana sebebi vardır:

a) Bunalım döneminde yeni vergilerin getirilmesine karşı tepkilerin gerçekleşmesini ortadan kaldırır. Seçmenler, konulan yeni vergilere zamanla alışırlar. Bunalımdan sonra siyasi iktidar, eskiden konulan vergileri sürdürmek yerine, yeni hizmetleri ifa etme yoluna girer.

b) Bunalım dönemiyle devlete sürekli ve yeni sorumluluklar yüklenir. Savaş dönemlerini örnek gösterirsek; bu dönemde askeri harcamalar artmaktadır. Savaşabilmek için ihtiyaç duyulan araç ve silahların satın alınması gereklidir. Bu sebeple, artış gösteren kamu harcamalarının finansmanını sağlamak için, kamu gelirlerinde de artış olması gerekmektedir. Savaşın bittiği zaman, kamu harcama ve kamu gelirleri eski seviyelerine dönmeyerek, yeni seviyelerinde devam edeceklerdir. Yeni denge oluşmuştur. Devlet kamu harcama ve kamu gelirlerini azaltamamaktadır bunun sebebi, geçirilen buhran dönemi sebebiyle zarar görmüş olan ekonominin tekrar düzeltilmesi gerektiğidir. Ekonomiyi düzeltmek için yapılan harcamalarla kamu harcamaları artış göstermektedir.

c) Ayrıca, toplumsal bunalımlar toplumun, bunalım öncesi dikkatini cezbetmeyen sorunlara ilişkin bilinçlenme sağlamaya, bu bilinçlenmeyle de “tam

istihdam” gibi yeni toplumsal amaçlara hizmet etmektedir. Yeni amaçlarla yeni harcamaların yapılmasını lüzumlu ve yerinde kılabilmektedir (Bülbül, 1999: 89).

Wiseman ve Peacock devamlı ve fakat düzensiz bir artışın yanında, toplam kamu harcamalarında merkezi idareye ait payın da artış gösterdiği yönünde savları bulunmaktadır (Bülbül, 1999: 89).

Kamu harcamalarının artışında sosyal devlet anlayışına bağlı olarak devletin gerçekleştirme zorunda olduğu hizmetlerin çeşitliliği ve boyutları da önemli konumdadır. Savaşlar, olağanüstü durumlar, krizler kadar olağan dönemlerdeki sosyal harcamalar ve savunma giderleri de artışın nedenleridir (Akdoğan, 2006: 69-71). Savaşlar, kamu hizmetlerinin görülmesinde, halkın daha önce farkına varmadığı bazı aksaklıkları ve eksiklikleri algılamasına neden olacak (değerlendirme etkisi), diğer yandan, vergi oranları yükselirken verilen vaatler, savaş sonrası halkın taleplerine yansiyacaktır. Aynı yöndeki bu iki etki ile kamu harcamalarının arzu edilen düzeyi yükselecek, savaş esnasında sivil kamu harcamalarındaki düşüşe rağmen yüksek vergi oranlarına katlanan insanlar, savaş sona erdikten sonra kendilerini doğrudan ilgilendiren kamu hizmetlerinin görülmesini talep edeceklerdir. Böylece, katlanılabilir vergi yükü ve arzulanan harcama düzeyi arasındaki savaş dönemlerinde daralan açık toplumsal çalkantı sona erdikten sonra tekrar büyümeye başlayacaktır (Akbulut, 1992: 249).

1.5.3. İktisadi Gelişmelerin Aşamaları Kuramı

Rostow oluşturduğu gelişme aşamaları kuramı ile ülkelerin zamanla göstermiş oldukları ekonomik gelişmeleri açıklamaktadır. Gelişme aşamalarını Rostow (1980) az gelişmiş ülke düzeyinden, gelişmiş ülke düzeyine geçerken izlemeleri gereken aşamaların var olduğunu ve bu aşamaları tanımlama amacı gütmektedir. Ekonomik büyümeye geçiş aşamasını iktisadi büyüme oranında ani bir artış olarak görmektedir. Rostow (1980) ülkelerin gelişme sıralamasını; geleneksel topluma geçiş, kalkışa hazırlık, harekete geçiş, olgunluğa gidiş ve yüksek düzeyde kitlesel tüketim aşaması olmak üzere beş aşamada incelemektedir (Rostow, 1980: 15-28).

Rostow’a göre gelişmenin aşamaları ve özellikleri şöyledir (Dülgeroğlu, 1991: 46-47).

a) Geleneksel Toplum: İlk düzeyde tarıma dayalı ekonomi mevcuttur. Oldukça küçük kişi başına düşen gelir görülmektedir. Verimlilik, üretimin geleneksel

yöntemlerle yapılması sebebiyle oldukça düşük ve toplumda bilgisizlik mevcuttur. Toplum kaderine razı kabul edici yapıdadır. Halk değişim için ihtiyaç duymaz. Durağan durumdan çıkmak epey zordur çünkü tasarruf ve yatırımlar oldukça azdır.

b) Kalkışa Hazırlık: Bir sonraki aşama olan kalkışa hazırlık aşamasına geçişte ülkeler kendi dinamikleriyle geçişi sağlayabilecekleri gibi dışardan oluşan şok etkileriyle de geçebilmektedirler. Ülkelerin sosyal ve ekonomik yapısında eş zamanlı değişimler meydana gelir. Ekonomide özellikle ulaştırma sektörüne ve sosyal sabit sermaye yatırımlarına önem gösterilmelidir. Girişimcinin ortaya çıktığı dönemdir. Yenilik yapmak ve üretim riskini karşılamak için girişimciler hazırdır. Alt yapının tamamlanmasına az kalmıştır ve yüksek kaliteli emek mevcuttur. Alt yapıya yapılan yatırımların geliştirilmesi, sosyo-kültürel değerlerdeki değişim ve üretimde kullanılan teknolojinin değişim göstermesi önemlidir. Artan tasarruflardaki hız nüfustaki artıştan fazladır. Sanayi ve ticaret kesimlerinin gelişmesi ile ekonomide tarımın öneminin azaldığı görülür. Yapılan yatırımlar ve teknolojideki gelişmeler gelir artışını sağlamaktadır. Gelirdeki artış tasarruflardaki artışı, tasarruflardaki artış da yatırımlardaki artışı sağlar.

c) Kalkış: Kalkış aşamasının başlangıcını etkisi çok olan uyarıcılar yani ihtilal ve devrim gibi uyarıcılar baş gösterir. Ekonomide sanayileşme artık başlamıştır. Yatırımların hızla yapıldığı, kalkınmanın ise ivmelendiği aşamadır. Geleneksel davranışın kırıldığı görülür. Yatırımlara milli gelirin % 10'undan fazlası ayrılır. Hızla gelişebilen birkaç imalat sektörünün kurulmasına ihtiyaç duyulur. Ekonomide tarım alanında, üretim yöntemleri olsun, zihniyet ve davranış biçimlerinde değişimler köklü bir şekilde olur. Sürükleyici endüstri kollarının değeri artar. Elit sınıftaki çoğalma özel sektördeki genişleme ve yatırımlardaki artışa sebep olur.

d) Olgunluğa Geçiş: Teknolojinin yenilenip ilerlemesi ve bütün ülkeye yayılmasıyla üretimdeki artış ile talepler karşılanabilecek hale gelmektedir. Milli gelirin bir kısmı sürekli, üretkenliği olan yatırımlar için kullanılır. Gelirin yükseliş hızı, nüfustaki artış hızından fazla hale gelmiş ve tasarruf yapma düzeyi oldukça yüksektir. Sanayi ürünlerinin ihracatı daha çoktur. Üretim zinciri tamamlanmıştır. Bir bütün olarak toplum artık sanayileşmeden bıkmış ve tek amaç olarak sanayileşmeyi düşünmez olmuştur.

e) Kitle Tüketim Çağı: Kitle tüketim çağı aşamasında, tüketicilerin hangi ürünleri almak istedikleri hususunda tercih edecekleri kalemler çoğalmıştır. Refah toplumu meydana gelmiştir. Güvenlik ve sosyal refah birinci plandadır. Dayanıklı tüketim mallarındaki tüketim oranı artmış ve temel ihtiyaçları karşılamak artık sorun değildir. Hizmet sektörünün önemi artmıştır. Dış politika ve askeri üstünlük sağlamak için yapılan planlar, hedef ve stratejiler ile dünya üzerinde etkinlik sağlanabilmektedir.

Rostow' un oluşturduğu gelişme aşamaları kuramına göre, devletler ekonomik büyüme ve gelişmede farklı dönemlerde farklı problemlerle karşı karşıya kalabilirler. Ekonomik faaliyetler devletlerin ekonomik ihtiyaçlarına göre değişiklik göstermektedir. İktisadi kalkınmanın başında devletin, sağlığa, eğitime ve alt yapıya yapacağı yatırımlar, adalet ve güvenlik hizmetleri iktisadi büyümede önemli bir yere sahiptir. Bu yatırımların Gayri Safi Milli Hasıla'da büyük paya sahip olmalarının sebebi özel sermaye birikiminin sınırlı olmasıyla iktisadi büyümenin gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan sermaye malları devlet bütçesince karşılanmaktadır. Sıradaki aşamaya geçilince Gayri Safi Milli Hasıla'daki pay azalabilmektedir. Yeni aşamaya geçilince özel sektörün büyümesi kamuya göre daha hızlı gerçekleşebilir. Böylelikle sermaye mallarının üretimi özel sektör tarafından karşılanabilir. Sonraki aşamada özel malların tamamlayıcı devlet yatırımlarına ihtiyaç duymasıyla birlikte toplam yatırımlar içinde kamu yatırımlarının oranında artış görülebilmektedir (Taş, 1993: 15-16).

1.6. MALİ BASKINLIK KAVRAMI

Faizlerdeki artış, genişletici maliye politikası neticesinde meydana gelen borçlanma talebindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Bankaların fon bulmak için katlandıkları maliyeti artıran yükselmiş olan faiz, milletlerarası pazarlar açısından riskli olarak algılanması sebebiyle yurt dışı kaynaklı sağlanmakta olan kaynakların hareketliliğinde artış göstermektedir. Fon talebindeki artışla meydana gelen milletlerarası sermaye hareketlenmesi milli paradaki değer ve döviz kurunda etkisini göstermektedir. Ülkeye giren yabancı sermayeyle döviz kurları düşer ve milli para değer kazanır. Uygulanan genişletici maliye politikaları sonucunda meydana gelen kamu borçlanması artışı mali sistemde manipülasyona sebep olurken, kaynaklarda özel sektör yerine kamu sektörü yönüne kaymalara sebep olmaktadır. İlk olarak Sargent ve

Wallece (1981)'nin ifade ettiği mali baskınlık, uygulanmakta olan maliye politikalarının ekonomideki etkisidir (Barışık, 2010: 2).

Kamu harcamalarında GSYİH'daki artıştan daha fazla oranlarda artış olması mali baskınlığa sebep olur. Vergi parametreleri sabit, değişmez olursa bu mali krize yol açabilir. Mali baskınlık olgusu literatürde çeşitli iktisatçılar tarafından analiz edilmiştir. Örneğin Schumpeter'in vergi bildirim krizi üzerine yazılmış makalelerinde Schumpeter, (1918), (1954), Musgrave (1980), Seidl (1984) ve Zimmermann (1988)'in çalışmalarında incelenmiştir (Luski ve Weinblatt, 1998: 1431).

Mali baskınlık kavramı, maliye politikalarının güçlü olmasıyla yok olmaktadır. Kamu harcaması ya da kamusal hizmet ve mallar kamu gelirleri ile finanse edilmektedir. Kamunun gelirlerini, öncelikle vergiler daha sonra vergi dışı çeşitli gelirler ve sosyal güvenlik fonları oluşturur. Kamunun elde ettiği gelirler yaptığı harcamaların hepsine finansman sağlayamaz ve para basma ya da borçlanma yoluna gidilir (Şener, 1998). Böylelikle kamu borçlarını finanse ederken merkez bankası kaynaklarıyla borçlanma ya da para basma yoluna giderek karşılanmasıyla mali baskılar oluşabilir. Güçsüz ve etkili olmayan vergi sistemleri olan ekonomiler mali baskılara sahiptir. Ekonomilerde güçsüz vergi sistemleriyle birlikte sermaye ve para piyasasının da gelişmemiş olması borçlanma halinde borçlarını finanse ederken para basma yoluna gitmek dışında başka bir yolu tercih ettirmemektedir. Bu yöntem monetizasyon denir ve sonucunda enflasyon meydana gelir (Ejder, 2002).

Mali baskınlık, monetizasyon yolu ile finansmanı sağlanan önemli bütçe açıkları oluşmasına sebep olmaktadır. Nihayetinde paradaki değer kaybına ve para otoritesine duyulan güvende giderek azalmaya sebep olur. Neticede var olan mali baskınlık, para otoritesini fiyatlarda istikrar sağlayabilecek yeni seçenekler bulma mecburiyetine yöneltir (Orlowski, 2000).

1.6.1. Mali Baskınlık Ölçütleri

Genişletici maliye politikası çerçevesi içinde kamunun fon talebinin tüm ekonomi üzerinde etki eden yoğunluğun derecesine mali baskınlık denilmektedir. Kamu kesiminin ekonomideki yoğunluğuyla isimlendirilen mali baskınlık seviyesinin fazlalığı; sinyoraj eğilimindeki artış, iç borçlanmanın sebep olduğu faiz artışları, özel yatırımlardaki dışlanma, dış borçlanmaya duyulan ihtiyaçtaki artış, enflasyondaki

baskının artması ve neticede para politikalarının etkisizleşmesi gibi sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Ekonomide mali baskınlık görülmesine, vergi tabanının zayıflığı, vergi vermekten kaçınmaya ve vergi kaçırmaya cesaret veren vergi sistemleri, devletin ve belediyelerin harcamalarında görülen artma ve bankacılık sistemini kuvvetlendirmeye dair verilen garanti, hazine kâğıtlarını verme gibi karşılığı olmayan kaynak aktarmalarına sebep olmaktadır (Kumhof ve diğerleri., 2008: 3).

Kamu sektörünün ekonomiler üstündeki yoğunluğuyla adlandırılan mali baskınlığı ölçmek için birden fazla kriter kullanılabilir. Kriterlerden en yaygını Ersel ve Özatay (2007) çalışmalarındaki gibi kamu borç stoku/GSYİH, cari açık/GSYİH ve bütçe açığı/GSYİH değişkenleridir. En çok tercih edilen mali baskınlık ölçütü, genişletici maliye politikalarının neticesinde meydana gelen bütçe açıklarının GSYİH' ye oranıdır. Ülke ekonomisinin diğer ülkelerle yapmış olduğu iktisadi aktiviteler sonucunda oluşan ödemeler dengesinin ana kalemi olan cari işlemler dengesiyle GSYİH' ye oranı kullanılmakta olan diğer ölçüdür. Kamu tarafından izlenen genişletici maliye politikası neticesinde artış gösteren talep ve enflasyon sebebiyle hizmet ve mal ihracatında pahalılaşıma ve ithalatta ucuzlama olmasıyla meydana gelen hizmet ve mal gelirleriyle giderler arasında oluşan dengesizlik cari açığı yansıtır. Genişletici maliye politikaları neticesinde açık bütçe uygulamaları ve harcamalardaki artışın ithalat ve ihracata yaptığı etki sebebiyle cari açık verilmesiyle devlet borçlanma talebindeki artışa sebep olacaktır. Kamu bütçesindeki açığı kapatabilmek adına yurt içinden ve dışından piyasalardan borç alarak borçlanma miktarını artıracaktır. Yükselen kamu borçlarının mali baskınlık etkisi kamu borç stokunun GSYİH' ye oranıyla ölçülebilmektedir. Faiz dışı dengenin GSYİH' ye oranını kullanarak bütçe dengesi ve maliye politikalarının para politikalarına etkisini açıklama konusundaki ölçütse iç borç stokunun M2y'ye oranıdır (Barışık, 2010: 3).

1.6.2. Mali Baskınlık Üzerine Literatür Taraması

Çolakoğlu (2002) çalışmasında enflasyon hedeflemesini uygulamak için merkez bankalarının nominal hedeflerine ulaşabilmek için para politikası araçlarını serbestçe belirleyebilme gereği, yani merkez bankasının araç bağımsızlığına sahip olması; üstelik araç bağımsızlığının da fonksiyonel hale gelmesi gerektiği ve bağımsızlığın fonksiyonel hale gelmesi için de mali baskınlığın hiçbir belirtisi olmaması ve ülkenin mali

sisteminin güçlü olması, kırılğan bir yapıya sahip olmaması gerektiği üzerine incelemeler yapmıştır. Türk ekonomisinin mali baskınlığa sahip olduğu ve mali piyasaların yeterince güçlü olmadığı dolayısıyla TC Merkez Bankasının kazanmış olduğu bağımsızlık fonksiyonel hale gelemediği sonucuna varmıştır.

Gül ve Gürbüz (2006) çalışmalarında Yeni Zelanda'dan sonra birçok ülke tarafından uygulamaya koyulan enflasyon hedeflemesi stratejisini tanımlayarak, bu stratejinin Türkiye ekonomisinde uygulanabilirliği konusunu tartışmışlardır. Türkiye'de mali baskınlık düzeyinin yüksek seviyede olduğu ve Türkiye'de bu yüksek mali baskınlık da, faizlerin yükselmesine, mali şişkinliğin artmasına, bankacılık yapısını zayıflatmasına ve istikrarsızlaştırmasına ve bankaların gerçek faaliyetlerinden uzaklaşmasına neden olduğunu görmüşlerdir. Türkiye'de enflasyon hedeflemesinin önündeki en büyük sorunun mali baskınlığın yüksek, mali derinliğin ise az olduğu sonucuna varmışlardır.

Sel (2007) çalışmasında Türkiye deneyimi çerçevesinde mali baskınlığın enflasyon hedeflemesi rejimi için önemini araştırmıştır. Türkiye enflasyon hedeflemesi uygulama sürecini kapsayan aylık veriler için sermaye hareketleri ve ülke riski denklemleri tahmin ederek portföy yaklaşımına dayanan sermaye hareketleri modelini kullanarak, bu süre içerisinde reel efektif döviz kurlarının, uzun dönemde yurt dışı faiz oranları ve Emerging Markets Bond Index (EMBI) tarafından belirlendiğini fakat yurt içi faiz oranlarının bir etkisi olmadığını göstermiştir. Neticede Türkiye'de bu süre içerisinde reel döviz kuru belirlenmesinde, risk primi kanalının standart portföy kanalına göre baskın çıktığı fikrini desteklemiştir. EMBI farkı ile tahmin edilen Türkiye ülke riskinin uzun dönemde yabancı yatırımcı risk iştahı ve reel borç stoğu, reel konsolide bütçe dengesi, uluslararası brüt rezervler, cari açık ve kredi derecelendirme gibi yurtiçi değişkenler tarafından belirlendiğini görmüştür. Türkiye'de mali baskınlığın var olduğunu görmüştür. Geleneksel para politikası aktarım mekanizmasının tersine, enflasyon baskısını engellemek için artırılan faiz oranları enflasyonun azalması yerine, artmasına neden olabileceği sonucuna varmıştır.

Oktayer (2009) çalışmasında Türkiye'de finansal serbestleşme sürecinin, finansal derinleşme üzerindeki etkisi nitel olarak incelemiştir. Bu çerçevede öncelikle finansal serbestleşmenin Türkiye'deki gerçekleşme süreci ve daha sonra da getirilen finansal yenilikler ele almıştır. Makroekonomik verilere dayanarak yapılan

incelemesinde, 1980 sonrası dönemde Türkiye’de yaşanan finansal serbestleşme sürecinin finansal derinleşmeye yol açtığı gözlemiştir. Ancak mali baskınlık oranının yüksek olması ve finansal derinleşmeyi sağlayan araçların çoğunluğunun kamu kesimi açıklarını finanse etmede kullanılması, finansal derinleşme sürecinin reel ekonomiye istenilen katkıyı sağlayamaması sonucuna varmıştır.

Barışık (2010) çalışmasında Türkiye’de mali baskınlığın bankacılık sektörüne etkisini araştırmıştır. 1989-2007 dönemini kapsayan bu çalışmada ekonometrik analiz yapılarak farklı bir yöntem ile reel kur ve reel faizi içsel bir değişken olarak kullanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre mali baskınlığın kur ve faiz kanalıyla bankacılık sektörü menkul kıymet yatırımlarını, mevduatlarını, kredilerini ve kârlarını etkilediği gözlenmiştir. Arabacı ve Baştürk (2013) çalışmalarında son iki IMF anlaşmasının geçerli olduğu dönemde (2002:01-2008:05) döviz kuru kanalının işleyişini VAR analizini kullanarak incelemişlerdir. Bu amaçla, ilk olarak bir politika şoku içinde döviz kuru ağırlığı Smets (1996), Smets (1997) ve Smets & Wouters (1999) tarafından kullanılan yaklaşım ile tahmin edilmiş, ardından döviz kuru kanalının işleyişine ilişkin ele alınan dönem içerisinde bir yapısal farklılık olup olmadığı Ayrık Örneklem Chow testi kullanılarak test edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, mali baskınlığın yüksek düzeyde seyrettiği dönem boyunca döviz kuru paradoksunun ortadan kalkmadığını göstermiştir. Geçiş etkisinin azalmasının ise mali baskınlık probleminin ortadan kalkmasıyla başladığı sonucuna ulaşılmış ve tutarlı mali politikalarla desteklenen bir para politikasının önemine işaret etmişlerdir.

Ersin (2011) çalışmasında, Türkiye’de mali baskınlığın test edilmesinde zamanlararası bütçe kısıtı dahilindeki mali serilerde durağanlık testlerinden farklı olarak doğrusal olmayan Yumuşak Geçişli Otoresif (STAR) modelinin ikiden fazla rejimin modellenmesine olanak verecek şekilde geliştirildiği Çoklu Lojistik STAR (MLSTAR) modelinden hareket etmiştir. MLSTAR modelinin kurulum aşamaları Luukkonen vd. (1988)’in temel alınarak geliştirilen Teräsvirta (1994) yaklaşımı çerçevesinde ikiden fazla rejimli modele genelleştirmiştir. Ampirik kısımda, faiz ödemeleri serisi doğrusal ADF, PP testleri, KPSS birim kök testi ve KSS doğrusal olmayan birim kök testi çerçevesinde durağanlık reddedilirken; ilgili örneklem ve veri seti için tahmin edilen MLSTAR modeli, MSE, MAE ve RMSE hata kriterleri ve Diebold–Mariano eşit tahmin tutarlılığı testi çerçevesinde doğrusal model ve iki rejimli

LSTAR modeline karşı kabul edilmiştir. Türkiye’de bütçe politikaları açısından önem taşıyan faiz ödemeleri serilerinde rejimler arası asimetri ve eşik etkilerinin önem taşımaya ek olarak, mali baskınlığın ve kamu borç maliyetlerinin özellikle kriz dönemleri öncesinde mali sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli engel teşkil ettiği sonuçlarına varmıştır.

Ertunga (2013) çalışmasında teorik bir çerçevede Euro Alanı içinde mali baskınlığın (fiscal dominance) tanımlanması konusuna öncü değerlendirmelerden birisini sunmuştur. Bu teorik çerçeve içinde panel veri yöntemi kullanarak 15 Euro Alanı ülkesinin borç stokundaki değişim, bütçe açıkları ve dolaşımdaki para ile ilişkilendirmiştir. 2002-2010 dönemini kapsayan panel veri tahmin sonuçları Avrupa Merkez Bankası’nın tek başına belirlediği para politikasının bir ölçüde ulusal düzeyde belirlenen maliye politikalarının baskısı altında olduğunu ortaya koymuştur.

Nwogwugwu ve Onwube (2014) çalışmalarında enflasyon ile ana parasal değişkenler arasındaki ilişkiyi ve enflasyon ile finansal istikrar arasındaki ilişkiyi ve mali baskınlığı tanımlamayı amaçlamışlardır. 1970-2008 yılları arasında basit bir ekonometrik model ve ikincil verileri kullanmışlardır. Araştırmanın bulguları, Nijerya için mali baskınlığın var olduğunu ve finansal sistemin para politikasının etkili bir şekilde iletilmesini kolaylaştıracak kadar güçlü ve istikrarlı olmadığını göstermiştir. Bu nedenle araştırma, hükümet harcamalarını onaylamaktan sorumlu maliye bakanlığı ile Nijerya Merkez Bankası arasındaki sinerjiyi desteklemiştir.

Baştürk (2015) çalışmasında Türkiye’de 2002 – 2012 yılları içerisinde uygulanan para politikasını kendi içerisinde dönemselleştirmiştir. Bu çerçevede ilk olarak örtük enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulandığı ve mali baskınlığın yüksek olduğu, ikinci olarak açık enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulandığı, üçüncü olarak da fiyat istikrarı ile birlikte finansal istikrarın da dikkate alındığı bir para politikasının uygulandığı dönemselleştirme doğrultusunda inceleme yapmıştır. Yapılan bu sınıflandırmayla, Türkiye’de ele alınan dönemde mali baskınlık göstergelerinin para politikasının hareket alanına etkisini değerlendirmiştir.

Fidan (2015) çalışmasında bankacılık sektörünün mali baskınlık üzerindeki etkilerini incelemiştir. 1980-2012 yılları arasını kapsayan 32 yıllık veriler kullanarak üç bağımlı değişken için üç ayrı model kurmuş ve bunlarla on üç bağımsız değişken arasında regresyon analizi yapmıştır. Tüketici fiyatları enflasyonu ve bankaların gelir-

gider yapısı değişkenlerinin özel sektör mali baskınlığına; sermaye yeterliliğinin kamu sektörü mali baskınlığına ve GSYH deflatörü değişkeninin Türkiye'nin toplam mali baskınlığına herhangi bir etkisi bulunmamıştır. Sermaye yeterliliğinin özel sektör mali baskınlığına; döviz kuru ve mevduat faiz oranının kamu sektörü mali baskınlığına ve bankanın aktif kalitesi ve bazı karlılık değişkenlerinin Türkiye'nin toplam mali baskınlığa etkilerinin anlamlı ve negatif yönde olduğu saptamıştır. Döviz kuru, mevduat faiz oranı ve kredi değişkenlerinin özel sektör mali baskınlığına; tüketici fiyatları enflasyonu, kredi, bankanın aktif kalitesi, likidite ve gelir-gider yapısının kamu sektörü mali baskınlığına ve döviz kuru, bankanın aktif kalitesi ve bazı karlılık değişkenlerinin Türkiye'nin toplam mali baskınlığına etkileri ise anlamlı ve pozitif yönlü olduğu sonucuna varmıştır.

Sezgin (2015) çalışmasında 2001 krizi öncesi ve sonrası uygulanan para politikalarını inceleyerek 2001 Ekonomik Krizi sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde borç stoku, bütçe dengesi, faiz dışı denge, faiz hadleri gibi göstergelerden mali baskınlık düzeyi izlenerek para politikası etkinliği değerlendirmiştir. Mali baskınlığın yüksek olduğu, anti enflasyonist politika olarak para politikasından ziyade maliye politikasının etkili olduğu, fiyat istikrarının mali disiplinin saplandığı dönemde daha belirgin olduğu, yüksek politika faizinin fiyat istikrarını sağlayıcı değil bozucu etki doğurduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bölükbaş ve Topal (2017) çalışmalarında mali baskınlığın merkez bankası bağımsızlığı üzerindeki etkisini ampirik olarak araştırmayı amaçlamışlardır. Çalışmada Euro bölgesine dahil olmayan AB ülkeleri (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Hırvatistan, İngiltere, İsveç, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya) ve AB'ye aday statüsünde bulunan Türkiye örneklem olarak alınmıştır. Çalışmada, 2000-2016 dönemi için on iki ülkede mali baskınlığın merkez bankası bağımsızlığı üzerindeki etkisi panel eşbütünleşme ve nedensellik testleriyle incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Bulgaristan, Hırvatistan, Macaristan, Romanya ve İsveç'te mali baskınlıkta meydana gelen artış merkez bankası bağımsızlığını artırırken, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Polonya, Türkiye ve İngiltere'de ise mali baskınlıkta meydana gelen artış merkez bankası bağımsızlığını azaltmaktadır.

Jalali Naini ve Naderian (2018) çalışmalarında para politikasının konjonktür karşılığını ve maliye politikasının bu konudaki rolünü incelemişlerdir. Çalışmadan elde

edilen bulgular İran'daki maliye ve para politikalarının, özellikle konjonktürün yükselmesi sırasında, genellikle iç para biriminin daha sonra yüksek enflasyon oranları ve ekonomik yavaşlamanın ardından büyük ölçüde değer kaybetmesiyle sonuçlandığını, genel olarak genişlediğini göstermektedir. Mali baskınlık altında, para politikasının etkisiz olacağı ve para politikasının hem hedefleri hem de araçları merkez bankasının kontrolü altında olmayacağını belirtmişlerdir.

Jevdovic ve Milenkovic (2018) çalışmalarında gelişmekte olan beş Avrupa ekonomisinde (Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Makedonya) geçerli politika rejimini (parasal ve mali baskınlık) ampirik olarak tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre büyük ölçüde para politikasının, inceleme altındaki tüm ekonomilerdeki analiz dönemi boyunca maliye politikasına tabi olabileceğini ve mali olarak yönetilen rejimin hüküm sürdüğünü göstermektedir.

BÖLÜM 2

TÜRKİYE’DE DEMOGRAFİK UNSURLAR VE SOSYAL DEVLET HARCAMALARI

Bu bölümde öncelikle sosyal devlet kavramı açıklanmaktadır. Daha sonra sosyal devletin amaçlarına değinilmektedir. Son olarak da sosyal devlet harcamaları anlatılmaktadır.

2.1. SOSYAL DEVLET KAVRAMI

İngiliz iktisatçılarından Asa Briggs 1961 tarihli kitabında refah devletini, amaç ve görevlerinden hareketle şöyle tanımlamaktadır (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 17); “Sosyal devlet, kişilerin sahip oldukları mallara bakmadan vatandaşlarına geçinebilecekleri bir gelir sağlayarak bireysel ve toplumsal travmaları meydana getirebilecek işsizlik, hastalık, yaşlılık gibi toplumsal riskleri onarabilecek yapıya ulaştırmak amacıyla toplumdaki tüm sınıf ve zümreler için güvensizlik mecrasını küçülterek, dil, din, ırk ve statü ayrımı yapmaksızın sosyal hizmetleri en iyi ve doğru şekilde sunan devlettir. Tüm bu uygulama ve konuların bireysel olarak topluma indirgenmesinde başrol sahibi olan iktidar aynı zamanda bu sosyal hizmetlerin karşılanmasında piyasa güçlerinin işleyişlerini de göz önünde bulunduran ve bu piyasa güçlerinin yapısını ve işleyişini sosyal devlet anlayışına göre değiştirerek bunlar arasında bir denge oluşturacak şekilde politikalar düzenleyen sosyal devlettir.”

Gilbert (2002)’ye göre refahın kavramsal kalıplarının git gide incelmeye sebep olan refah rejimleri arasındaki farklılıkları meydana çıkarma çabalarıdır. Bu çaba ise ülkelerin sahip oldukları refah sistemlerinin her ülkenin kendine has kültürel yapısından meydana geldiği sonucunu çıkartmaktadır. Böylelikle her devlet çeşidi kadar değişik “refah devleti” mevcuttur. İki tür refah devleti anlayışı vardır. Bunlar refah devletinin uçlarını temsil etmektedir. Birinci anlayışa göre refah devleti, vatandaşlarının refahını sağlamak için dar bir sorumluluk alanına sahiptir ve buna gece bekçisi devlet denir. İkinci anlayış ise devletin asli görevini bütün vatandaşlarının en azından ortalama bir refah içerisinde yaşaması olarak tanımlamaktadır.

Lindbeck (1999)’a göre sosyal devlet, finansmanı devletçe karşılanan sağlık, sosyal sigorta sistemleri, transferler, çocuk ve yaşlı bakımları gibi hizmetleri

sağlayabilmek ya da desteklemektir. Devlet tarafından sağlanan kolektif mallar üretme, fiziki alt yapı üretme, bir takım dışsallıkları kontrol etme gibi klasik rolünden farklı olarak kamu harcama programları vurgulanmaktadır.

Tokol (1997: 1-5)'da sosyal devleti, ekonomik olarak yeterli olmayan vatandaşları korumak için gerekli tedbirleri alabilen, zorunlu maddi ihtiyaçlarını karşılayabilen, insani olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut ve çeşitli sosyal yardımları sunabilen, sosyal barış ve toplumsal refahın oluşması için ekonomik şartların dengesiz ve adaletsiz olarak dağıtılmasını önleyebilecek devlet biçimi olarak tanımlar.

Serter (1994: 32-33) ise çalışmasında sosyal devletin geniş bir tanımına yer vermektedir: “Sosyal hak ve ödevler üstlenmiş, halkına insanca hayatlarını sürdürebilecekleri maddi, medeni ve kültürel gereksinimlerini karşılayacak sosyal imkanları sağlamayı ilke edinmiş, halkına asgari ihtiyaçlarını karşılayabilecek sistemi kurmuş, toplumsal adaleti sağlamak amacıyla hukuk sistemini, çağdaş hukuk sistemlerinin insan haklarına bakışı ve yaklaşımı doğrultusunda önlemler olarak adalet ilkesini toplumun bütün katmanlarına dağıtma görevi üstlenmiş, çağdaşlaşmış para ve vergi politikalarıyla ile adaletli olarak gelir dağılımı yapabilmek için görev alan, korunma ve bakıma ihtiyacı olan grupları kollayan, istihdam politikaları ve sosyal güvenlik uygulamalarına olumlu yönde rehberlik eden müessesedir. Refah devleti, bireylerin yaşamını asgari derecede sürdürebilmesi için eğitim, sağlık, mesken gibi birincil ihtiyaçların karşılanmasını temel kaide ve görev olarak üstlenmiş çağdaş bir yapıdır.”

2.2. SOSYAL DEVLETİN AMAÇLARI

Sosyal devletin amacı bireyin maddi ve manevi gelişmesini sağlamak ve bireye hizmet etmektir. Sosyal devlette birey, toplumun ve devletin kaynağı ve amacıdır ama devletin yapısı, sadece tek tek bireylerden oluşan bir yapı değildir. Sosyal devletin toplumsal yapısı liberal devlette olduğu gibi sadece birey değil, bireylerin oluşturdukları çeşitli sosyal ekonomik mesleki vs. kuruluşları da kapsayacak şekilde oluşmuştur. Böylece bireyler ve sosyal kuruluşlar toplumun ve devletin temelini oluşturmaktadır (Göze, 1995: 98).

Devletler, çocukları, aileleri, gençleri, yaşlıları, kadınları korumak; yoksul, yaşlı ve sakatlara yardımda bulunmak; mesleki eğitimler vermek, iş bulmak, çalışma şartlarını iyileştirmek, sosyal güvenlik gibi görevleri üstlenecek çeşitli politikalar izler. İzlediği bu politikalarla, vatandaşları eşit sosyal haklara sahip olurken hayat yarışında geriden başlayanlar ile bitiş çizgisine kendi imkanlarıyla varamayacakların durumlarındaki eşitsizlikler düzeltilmeye çalışılır (Sözer, 1997: 28-32).

Refah devleti görüşlerinde devlete daha az sorumluluklar veren devlet anlayışı olduğu gibi geniş bir faaliyet alanına sahip olduğunu savunan görüşler de vardır. Yoksulluğu azaltan, güvenli gelirin artışı sağlayan ve vatandaşlarının çoğuna sosyal hizmetler sunan refah devleti (Lindbeck, 2004: 149), finansman sağlayan üst gruplardan geliri alarak alt gruplara dağıtarak vatandaşları için asgari yaşam düzeyini sağlayacak gelir elde etmelerini, gelirdeki eşitsizlikleri yok etmeyi, aile ve kişilerin bir takım sosyal sıkıntılarını gidermelerini, işsizlik, hastalık ve yaşlılık gibi ailevi veya kişisel sorunlara sebep olabilecek riskleri azaltmak ve vatandaşlarının tümüne sosyal şartların en iyisine sahip olabilmelerini sağlamayı amaç edinir (Cichon, 1996: 76).

Aktan ve Özkıvrak (2008: 40-41) genel olarak sosyal devletin amaçlarını şu şekilde sıralamaktadır: Adil gelir dağılımına ulaşmak ve yoksullukla mücadele, tam istihdamı sağlamak, ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak, sosyal adaleti sağlamak, fırsat eşitliğini sağlamak, sosyal koruma veya sosyal güvenlik sunmak.

2.2.1. Yoksullukla Mücadele ve Adil Gelir Dağılımına Ulaşma

İktisat literatüründe yer alan gelir dağılımı kavramı milli gelirin yeniden dağılımı ifade etmektedir. Yani gelir dağılımı, belirli bir dönem içinde bir ekonominin toplam gelirinin, ekonomi içindeki bireyler, gruplar ve üretim faktörleri arasında bölüşümü olarak tanımlanabilmektedir (Özbilen, 1998: 373).

Toplumların en önemli ortak sosyal problemi, kavramsal boyut ve niteliğiyle sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerine göre değişse de hayati sosyal riskler taşıdığı için yoksulluktur. Yoksulluk denildiğinde genellikle aklımıza zenginliğin zıttı fakirlik, yani yokluk, sefalet, açlık, yaşama devamlı savaşıma, muhtaçlık, zorunlu ve ihtiyaçları yeteri kadar giderelememe, gelirden mahrum olma, yeterli varlığa sahip olamama gelmektedir. Yokluk hali, ihtiyaçlarını giderecek ana maddi imkanlardan yoksun olmak en temel anlamıyla yoksulluğun tanımıdır. Gelirdeki azlık ve eksiklik sebebiyle, hayat

seviyesini asgari olarak sürdürebilmek için gerekli olan hizmet ve mallardan faydalanamama ve buna bağlı olarak sosyal yaşamdan mahrum olma duygusu ise yoksulluğun en genel anlamıdır. Bir diğer tanımı ise biyolojik varlığı sürdürebilmek için ihtiyaç duyulan giyim, yiyecek gibi en düşük seviyedeki fiziksel ihtiyaçların toplam kazançla karşılanamaması halidir (Field, 1983: 51). Gelir dağılımındaki eşitsizliğin bir sonucu olarak meydana gelen yoksulluk, toplum tarafından üretilen toplumsal değerlerdeki azlık ya da çokluğun sebep olması değil, bu değeri topluluk içinde yaşayan bireyler arasında eşit olarak dağıtmamaktan kaynaklanmaktadır (DPT, 2001: 103).

Devletin sosyal sorumluluklar üstlenmesiyle, yetersiz gelire sahip bireylere temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için güvence temin etmesiyle yani sağlık ve işsizlik sigortası, bedelsiz eğitim, çocuk ve aile yardımı ve uygun fiyatlı konut sağlamak gibi güvencelerle bazı ülkelerde yoksullukta azalış meydana gelmektedir. Yapılan uygulamalarla toplumdaki bireylerin refah seviyesini eşitlemek değil, mevcuttaki eşitsizlikleri toplum hayatında devam edilemez hale gelmesini önlemeyi amaçlamaktadır (Berk, 2014: 44-51).

Toplumda bireylerin sahip oldukları gelirler arasında büyük farklılıkların oluşmasını önleyerek adil gelir dağılımını sağlamak; yoksul kişilere çeşitli yollardan asgari bir gelir sağlayarak onları sosyal ve ekonomik risklerden korumak sosyal devletin amaçlarından biridir. Sosyal devlet yoksullukla mücadele ve adil gelir dağılımı için kamu gelir ve kamu harcamalarını araç olarak kullanmaktadır. Sosyal devlet kamu gelir ve kamu harcamaları aracılığıyla toplumdaki zengin bireylerden fakirlere doğru geliri yeniden dağıtması ve gelir düzeyi arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırma; milli gelirin adaletsizce dağıtılması neticesinde yoksul düşen bireyleri, güçsüzleri, düşkünleri, bakıma muhtaç olan çocukları koruma görevini üstlenmektedir (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 41-43). Sosyal devlet kamu gelir ve kamu harcamaları yanında, düşük gelir gruplarının tükettiği bazı temel mal ve hizmetleri üreterek, bu çeşit mal ve hizmetleri bedelsiz ya da düşük bedelle düşük gelir gruplarına sunarak adil gelir dağılımı sağlama görevini yerine getirmektedir (Pehlivan, 2007: 52).

2.2.2. Tam İstihdamı Sağlama

Sosyal devlet olmanın ana hedeflerinden birisi de vatandaşların bir işe sahip olmaları için gereken şartları sağlayarak gelir elde etmelerini sağlamak ve böylelikle

geçimlerini kendilerinin sağlayabilecekleri işlerde çalışmalarını olanaklı hale getirmektir. Tam istihdam kavramı, bir ekonomide mevcut tüm üretim faktörlerinin üretime aktarılması, hiçbir faktörün atıl kalmaması şeklinde tanımlandığı gibi çalışmak isteği olan bireylerin ekonomide yer alması, iş bulup çalışması şeklinde de ifade edilmektedir (Dinler, 2000: 418-419). Tam istihdam kavramı ile ne anlatılmak istendiği ile alakalı çeşitli tanımlamalar yapmak mümkündür. Örnek olarak; geçerli olan ücret düzeyinde çalışmayı arzulayan herkesin iş sahibi olabildiği istihdam seviyesine sahip olan bir ekonomidir (Öcal, 2007: 8). Bir diğer tanım ise “makro düzeyde toplam işgücü talebinin toplam işgücü arzına eşit olduğu ekonomik durum”, “çalışma arzı ve yeteneğinde olan kimselerin topluca üretime katılabildikleri ekonomik durum” ve “işgücünün istihdam hacmine eşit olduğu ekonomik durum” gibi değişik biçimlerde tanımlanır (Unay, 2001: 345).

Ekonomik hayatın işleyişinden ötürü her kişiye iş imkanı sağlanamamakta ve böylece iş gücünün belirli bir yüzdesi işsiz kalmaktadır. Çalışmak istediği halde ve çalışabilecek durumda olan kişilerin bir kısmının herhangi bir işe sahip olmaması işsizlik ve bu kişiler de işsiz olarak tanımlanır. Buradan anlaşılacağı üzere işsizlik, çalışabilecek durumda oldukları halde kendi istekleriyle çalışmamayı tercih edenlerden ve kendi iradeleriyle işsiz olmalarından kaynaklanmamaktadır. Aksine, çalışmaya müsait haldeyken bu kişilerden bir bölümünün çalışmayı istedikleri halde iş bulamamaları ve iradeleri dışında işsiz olmalarıdır. Bir diğer ifadeyle, sadece irade dışı işsizliği kapsayan kavrama işsizlik denir (Ünsal, 2003: 12).

İşsizliği ortadan kaldırmak adına bireylere geçimlerini sağlayacak bir iş imkanı sunmak sosyal devletin temel amaçlarından biridir. Kişiler hayatlarını sürdürebilmek için gelire ihtiyaç duymakta ve bu sebeple gelir getirici bir işte çalışmaları gerekmektedir. Sosyal devlet, bireylerin gelir sağlamak amacıyla bir iş sahibi olmaları için gerekli şartları oluşturmayı ve bireylere geçimlerini sağlayabilecek bir işte çalışma imkanı sunmayı üstlenmiştir. Böylece çalışanlar devletten herhangi bir sosyal yardım almadan, geçimlerini idame ettirebileceklerdir. Böylece devlet, sosyal yardımları ihtiyaç sahiplerine daha etkin bir şekilde dağıtma olanağı kazanacaktır (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 48-49).

2.2.3. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Ekonomik büyüme ve kalkınma kavramları çoğu zaman birbirine karıştırılan kavramlardır. Ekonomik büyüme, belirli bir dönemde, bir ülkede üretim kapasitesinin artması sonucu, üretim ve milli gelirin artması şeklinde tanımlanabileceği (Dinler, 2000: 511) gibi kişi başına düşen milli gelirin artışı şeklinde de tanımlanmaktadır (Düğer ve Dulupçu, 2001: 478).

Ekonomik kalkınma ise, bir toplumun iktisadi, siyasal ve toplumsal alanda istenilen bir yaşam düzeyine gelmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Düğer ve Dulupçu, 2001: 486). Ekonomik kalkınma daha çok yapısal bir sonuç olarak yatırımların artması, üretim verimliliğinin yükselmesi şeklinde meydana gelmektedir. Ekonomik kalkınma için yapılan yatırımların ardındaki esas gaye genel olarak yaşam standartlarının yükseltilmesidir (Kongar, 2006).

Ekonomik büyüme ve kalkınma, tüm bireylerin hayat standartlarının yükselmesini sağlamak için sosyal devletin amaçları arasında yer almaktadır. Sosyal devlet ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesi için yatırımları teşvik edici bir tutum izlemektedir. Ayrıca tam istihdam seviyesine ulaşılabilmesi için uygun koşulları sağlamaya ve iş gücünü geliştirerek sağlıklı ve verimli şekilde kullanmak için gerekli tedbirleri almaya yönelmektedir (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 51).

Sosyal devlet ekonomik büyüme ve kalkınma çabasıyla, kişilere en azından zorunlu ihtiyaçlarını kolayca karşılayabilme imkanı sunmayı, kişilerin gelir artışı ile birlikte daha iyi sağlık, eğitim, sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamayı hedeflemektedir (Düğer ve Dulupçu, 2001: 492).

2.2.4. Sosyal Adaleti Sağlama

Sosyal devlet sınıflar, standartlar ve gruplar arasındaki dengesizliği izleyeceği iyimser yollar ve yöntemlerle dengeye getirmeye özen göstermektedir (Serter, 1994: 32). Toplumsal dengeyi ve barışı kurmak amacıyla sosyal devlet, haksızlığa uğrayanları ve güçlülere karşı güçsüzleri korumayla gerçek eşitlik ve dolayısıyla toplumda denge yaratmayı sağlamaya çalışır. Bir yandan da çalışan kesimin ülke yönetiminde ağırlık kazanması için gerekli önlemleri alır. İşçileri işverene karşı korur. Çalışanların siyasal, sosyal ve ekonomik haklarını ve örgütlenme olanaklarını geliştirerek, adil ücret ve adil çalışma koşulları, sendika kurma, grev yapma hakkı, iş güvencesi sağlayarak, çalışma

risklerini işverene yükler, işçilerin yaşam düzeylerini yükseltip refahtan pay almalarını sağlayarak, gelirin adaletli dağılımını gerçekleştirerek emek-sermaye dengesini kurar. Kısaca her alanda denge kurarak, sosyal denge ve barışı sağlama amacına hizmet etmiş olur (Duman, 1997: 37).

2.2.5. Fırsat Eşitliği Sağlama ve Sosyal Güvenliği Sunma

Sosyal devlet anlayışında bireyler dil, ırk, cinsiyet, din, inanç vb. sebeplerden ötürü ayırım gözetmeden yasalar önünde eşittir. Fakat sosyal ve ekonomik etkenler nedeniyle ortaya çıkan eşitsizlikleri yasa önündeki eşitliğin tek başına ortadan kaldırmaya yeterli olmadığı görülmektedir. Sosyal devlet, bireylerin yasa önünde eşitliğini sağlamanın yanında, sosyal ve ekonomik açıdan güçsüzlere koruyarak, fırsat eşitliği sağlamaya çalışmaktadır. Sosyal devletin amacı bireyler içinde imkan ve şans eşitliğini sağlayarak yasalar karşısında eşit olma etkisini güçlendirmektir (Göze, 1995: 117).

Bireylerin, gelir düzeyleri ve yaşam standartlarının belli bir seviyeye ulaşmasında kişilerin almış oldukları eğitimin önemi yüksektir. Bunun için de sosyal devlet, fırsat eşitliğini sağlamak için bireylere eğitim ve öğretim hizmetlerinden yararlanabilmeleri için eğitimin zorunlu kademelerini bedelsiz kılmıştır. Ayrıca sosyal devlet yeterli ödeme gücü olmayan bireylere daha üst düzeylerde eğitim ve öğretim hizmetlerinden yararlanma imkanı da sunmaktadır. Eğitim hizmetlerinin piyasa tarafından sunulması halinde imkanı olmayan bireyler eğitim ve öğretim hizmetlerinden yoksun kalabilirler. Yoksun kalmamaları için bireylere eşit fırsatlar sunmak hedefiyle her seviyede eğitim ve öğretim hizmetlerini sunması sosyal devletin temel görevlerinden biri olarak kabul görmektedir (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 48).

Sosyal güvenlik, kişilere yaşamları boyunca gelir seviyeleri ve yaptıkları işe bakmaksızın toplum içinde karşılaştıkları sosyal risklerin olumsuz etkileri karşısında ekonomik güvence sağlama görevi üstlenmiş kurum ve kurumlar topluluğu olarak tanımlanabilir (Tunçomağ, 1996: 536). Sosyal devlet, sosyal güvenlik ilkesiyle toplumda muhtaç ve yoksul kişilere yardımcı olarak bu kişilere insanca yaşamları için asgari bir yaşam seviyesi sunmayı amaç edinmiştir (Kantarıcı,2003: 78-79).

Sosyal devlet bireylere yaşlılık, hastalık, kaza, sakatlık işsizlik gibi olabilecek olumsuzluklara karşı güvence sağlar ve tüm olumsuzluklar karşısında vatandaşlarının

güçlü olmasını sağlar. Bireylerin en azından minimum bir gelir düzeyine sahip olmasını sağlayarak, geleceğe umutla bakma imkanını verir (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 47).

2.3. SOSYAL DEVLET HARCAMALARI

Toplumda birlikte yaşayan insanların, birlikte yaşamaları için birtakım ihtiyaçlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Zamanla bu ihtiyaçlar nitelik ve kapsam olarak değişim göstermiş, beklentilerin yönüyle talepte de artış yaşanmaktadır. Artan miktarlarda harcamalar yapılmasına; çeşitlenmiş, farklılaşmış ve kapsam olarak genişlemiş talepler sebep olmaktadır (Özbaran, 2004: 113).

Devletin var olmasının en temel amacı, o ülke içinde yaşamakta olan vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ülke içinde yaşamakta olan vatandaşların ortak ihtiyaçları mevcuttur. Birlikte yaşamaktan doğan ihtiyaçlar tek başına karşılanamamaktadır. Örnek olarak güvenlik, eğitim, savunma, adalet, bayındırlık, sağlık verilebilir. Bu ortak ihtiyaçları devlet kamusal mal ve hizmetler sunarak sağlamaktadır. Devlet kamusal ve hizmetleri direkt olarak kendisi üretir ya da özel sektörce üretilmesini sağlar ve denetimini yapar (Karaarslan, 2005: 37).

Sosyal harcamalar, bireysel faydadan çok toplumsal yararı öncelikli kılarak dışsallık sağlayan toplum çıkarlarını gözeterek sosyal devletin gereklerini yerine getirmektir. Kamu harcamaları; devletin kamusal hizmet ve malları temin etmesiyle yapılan harcamalardır. Bu harcamalar için gereken kaynaklar ise kamu geliri olarak nitelendirilir (Karaarslan, 2005: 38).

Toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan hizmetlerle alakalı kamu harcamaları, mühim sosyal ve ekonomik etkiler yaratmaktadır. Devletin, kamu harcamalarını üstlendiği parasal ve parasal nitelik taşımayan vazifelerini yerine getirebilmesi açısından araç niteliği taşımaktadır. Maliye politikasının araçları kamu gelirleri ve kamu harcamalarıdır. Devlet kamu harcamalarında nitelik, miktar, kapsam ve alan üstünde ayarlar yaparak parasal nitelikli fonksiyonların yanı sıra, ektrafiskal özellikteki, yani sosyal ve ekonomik fonksiyonları gerçekleştirecek nitelikteki etkileri oluşturabilmektedir (Akdoğan, 2003: 61).

Kamu harcamalarının önemi giderek artmaktadır çünkü nüfustaki artış ve nüfusu oluşturan öğelerdeki gelişmeler; teknoloji ve askeri alanlardaki gelişmelerle devlet

zihniyetinde, özel olarak sosyal devlet anlayışında ortaya çıkan değişmeler etkili olmaktadır (Karaarslan, 2005: 38).

Devletin üstlendiği rol gereği kamu harcamalarının sosyalliğinin nerede başlayıp nerede bittiğini belirleyici objektif ölçütler yeterli olmadığından, bütçede yer alan fonksiyonel harcama kalemleri sosyal harcamalar olarak nitelendirilebileceği varsayımı altında açıklanmaya çalışılmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken bir husus, gelişmişlik düzeylerinde ve sosyokültürel yapılarındaki farklılıklar nedeniyle fonksiyonel harcamalarda yer alan harcama kalemlerinin gelişmiş ve gelişmekte ülkeler için farklı olması uygun görülmüştür. Örneğin altyapı problemlerini tümüyle gidermiş ve meydana gelebilecek problemlere pratik çözüm üretebilen bir ülke için, temiz su gibi hayati önem arz eden ihtiyaçlar bile kolaylıkla fiyatlandırılan bir mal gibi değerlendirilir. Böyle ülkelerde Sular İdaresi gibi kurumların gösterdiği faaliyetlerin sosyal yönden değerlendirmeye alınmaması mühim sakıncalar oluşturmayabilir. Fakat halkın çoğunluğunun temiz suya erişemediği ve bundan ötürü önemli sağlık problemlerine neden olan ülkelerde, verdiği hizmetlerin bedelini vatandaşlarından alsa bile, bu kurum bireylerin temiz suya sahip olmasını sağladığı için sosyal niteliklidir. Bunun gibi, eğitim düzeyi ortalamanın üzerinde olan ülkede yükseköğrenim için yaptığı harcamalar sosyal harcama olarak nitelendirilir. Fakat Türkiye gibi nitel ve nicel yönden eğitimi problemlili ülkelerde yapılan sosyal harcamalarda eğitime öncelik verilmesi zorunludur (Erdoğan,2008: 9).

2.3.1. Türkiye’de Eğitim Harcamaları

Bireyleri toplum yapısına elverişli bir şekilde yetiştirmek ve onları topluma kazandırmayı hedef alan eğitimin, toplumlar için ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmesindeki önemi yüksektir.

2.3.1.1. Eğitim Kavramı

Eğitim kişiler için düzenlenen ve toplum için faydalı bir kavramdır. Durkheim’a göre eğitim; insan üzerinde fiziki ve toplumsal çevrenin etkileriyle, Kant’a göre eğitim insanların mükemmel bir insan haline getirilmeleridir. H. Spencer ve Herbart’a göre ise eğitim, toplum ve insan hayatlarını iyileştirmek üzere yapılan etkinliklerdir (Ortaç, 2003:239). Bazı düşünürler eğitim için yalnızca bireyi kapsamaktayken diğerleri

de bireysel olması yanında toplum için yaşamın daha iyi hale getirilmesine dair yapılan düzenlemeler şeklinde tanımlar.

Eğitim; kişilerin kişi olması yanında, toplum haline gelmesinde araç niteliğindedir. Bireyselleşen birey, öz kararlı ve özgüvenli hale gelirken toplumsallaşan bireyse, eğitim kanalıyla toplumsal birikimiyle faydalanılması ve izleyen sürede kişisel kazançların toplum içinde işbölümüne katkıda bulunarak müspet dışsallıklar yaratması anlamına gelir (Şimşek, 2003: 1-3).

Eğitimin, tam kamusal hizmet ve mallardaki gibi dışlanmaz ve bölünmezlik özelliği yoktur. Eğitim, tam kamusal hizmet ve mallardan daha çok dışsallık etkisi göstermektedir. Kişilere eşit fırsatlar sağlayarak, sosyal adaleti sağlamada etkisi vardır. Bu sebeplerle eğitimin, tam kamusal olarak nitelendirilmese de mühim sosyal özellikleri vardır. Eğitim toplum için yaygın hale getirilerek, sadece geleceğimizi yönlendirecek çocukları yetiştirmeyi ifade etmez. Toplum için ortak bir dili oluşturmayı ve rasyonel düşünce kavramını yaygın hale getirerek bilgisiz olmaktan doğan kötü kaynak kullanımını azaltmaktadır. Ayrıca, daha fazla insan kaynağından faydalanarak gelir dağılımını düzeltmeye, sınıf ayrılıklarının azalmasını sağlar. Böylelikle toplum içinde ilişkiler azalır, uzlaşma kolaylaşır istikrar sağlanır ve ekonomik kalkınmanın gelişmesinde önemli rol oynar. Eğitim seviyesi arttıkça, nüfus artış oranı azalır ve tasarrufların artmasına etki eder. Birikimler verimli yatırımlara dönüştürüldüğü zaman ekonomide dinamik bir etki yaratır ve kalkınmanın hızlanmasına sebep olur. Bu sebeplerle eğitimin çok önemli sosyal yatırım olduğu görülmektedir (Erdoğan, 2004: 51-52).

2.3.1.2. Eğitim Hizmetinin Amacı

Eğitimin kavramsal olarak meydana gelişi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlığın birtakım bilgileri diğer kuşaklara aktarmak isteğinin eğitimin doğuşunda etkili olduğu söylenmektedir. Evvela avlanma, barınma ve yaşamın devamlılığı için kendiliğinden meydana gelen öğretim, belirli ve bilinçli amaçları hedefleyerek yapıldığında eğitime çevrilmiş, yaşamın başlangıcından bugüne dek değişim göstermiştir. Aristo örnek olarak, eğitimdeki misyonu; kişilerin birey olarak farklılıklarına uygun olarak, yaşadığı toplumda bilgili ve erdemli bir üye olarak tanımlarken, Çiçero' ya göre, doğanın insan için bahşettiği yeteneklerin geliştirilmesi

olarak nitelendirmiştir ve Ortaçağ dönemine kadar süre gelen zaman diliminde insanların zekalarının geliştirilmesi ve erdem sahibi olmaları eğitimin amacı haline gelmiştir (Koçer, 1980: 184).

Ortaçağ özgür düşünce ve insan mutluluğuna kapılarını kapatan dönem olarak nitelendirildiği halde insanlara dini bilgileri öğretmek eğitime katkıda bulunmuştur. Düşünceyi özgürleştirerek insancıl düşüncenin baskın hale geldiği Rönesans'ta kişi ve kişinin özgür olmasına öncelik tanıyan insancıl eğitim fikri baskındır. Eğitim amaç olarak fazla bilgidен ziyade doğru düşünmeyi öğretmeyi gerektirmektedir, çağdaş yaşama geçiş zamanında, eğitim hayata hazırlama değil hayatın kendisi olduğu ve kişiye neyi düşünmesinin gerekli olduğunu değil nasıl düşünmesinin gerekli olduğunun öğretilmesi, eğitimin temelini oluşturmuştur. Bu dönemde eğitimin toplumsal gelişmenin ve yenileşmenin temeli olması gerektiği, eğitimin ancak demokrasi ile geliştirileceği ve demokrasilerde gerçek eğitimin verildiği toplumlarda ayakta kalacağı vurgulanmaktadır (Okçabol, 1997: 33).

Bireylerin topluma uyum sağlaması ve bilgi ve beceri kazanması süreci eğitim ile olur. Bu süreçte eğitim, mesleki beceriyi artırma, kültür düzeyini yükseltme ve topluma uyum sağlama gibi amaçların gerekli olduğu beceri, alışkanlık ve bilgilerin kazanılması kapsamında yer alır. Bu bağlamda eğitimin amacı; bireyleri sosyalleştirmek, milli kenetlenmeyi sağlamak, siyasal bilinç oluşturmak ve gelecek zamandaki üretimde kullanılabilecek kişisel bilgi ve kabiliyetleri geliştirmek şeklinde tanımlanabilir. Eğitimin amaçları; insan gücünü geliştirmek, toplumsal eşitlik sağlamak, eğitim öğretimdeki kaliteyle etkinliği artırma ve milli gayeleri geliştirme şeklinde dört kategoride incelenebilir (Lewin ve diğerleri, 1982: 26).

2.3.1.3. Eğitim Harcamaları

Kültürel, ekonomik ve toplumsal gelişmenin hızlanmasında önde gelen etkenlerden biri de eğitimidir. Bu bilinç düzeyine erkenden ulaşan toplumlar bugün ihtiyaç duydukları ilerlemeye kavuşmuşlardır. Eğitim toplum ve kişilerin gelişmesi ve milletlerin uygarlaşmasında vazgeçilemez bir olgudur. Birçok ekonomiste göre gelişme ekonomik büyüme ile çok yakın ilişkilidir. Ekonomik büyümenin sağlanması, yeni bilimsel bilginin biriktirilmesi ve biriken bilginin teknolojiye uygulanmasıdır. Kalkınmanın önemli bir parçası ekonomik büyümeden ibarettir. Çünkü kalkınmayı

gerçekleştirmek için, sermaye ve doğal kaynaklar gibi iktisadi öğeleri kullanabilmek insanların becerilerine bağlı bulunmaktadır bu beceriler ise eğitimle kazanılır.

Eğitim;

- Kişiler için yeni buluşların kabul edilmesini kolaylaştırır,
- İşgücünün ihtiyaç duyduğu potansiyeli sağlar,
- Faydalı bir biçimde üretim tekniklerini birleştirmeyi sağlamaktadır,
- Geç kalmadan yeni teknik buluşları uygulamayı sağlamaktadır,
- Girişim yeteneği ve işgücünü geliştirmek için etkin rol oynar,
- Ekonomik, siyasal ve teknik kararlar verecek kişilerin, yanlış ve tehlikeli

kararlar almasının önüne geçer (Tezel, 2010: 90).

Eğitim kişisel, ekonomik ve sosyal boyutlu olduğu için bu türlü faaliyetler kamu tarafınca üretilir ve kontrol edilir. Eğitilen insan beşeri sermaye, bilgi ise gücün temeli olarak kabul gördüğü zamanımız iktisadi anlayışıyla eğitime verilen önem giderek artmaktadır. Bilginin üretilmesi, bilgi toplumu olmanın ana prensibidir. Eğitim sektöründe mühim yatırımlar yapılarak bilginin üretilmesi sağlanır. Eğitim için ihtiyaç duyulan büyük kaynaklar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde devletin karşılamak zorunda olduğu kaynaklardır (Ortaç, 2003: 239).

Eğitimin devlet tarafından sunulmasının nedenlerinin bazıları şu başlıklar altında toplanabilir (Lott, 2008).

- Demokrasi ile eğitimin önemli ilişkisi vardır. Eğitim seviyesinin ne kadar yüksek tutulması o oranda demokrasiyi daha verimli kılacaktır.

- Suçların azaltılmasında eğitim ve suçlar arasında bulunan neden sonuç ilişkisiyle yapılan araştırmalar sonucunda eğitim, suç miktarında azalmaya sebep olur ve böylelikle kamu malı özelliği taşıdığı söylenir.

- Ekonomik büyüme ile doğrudan ilgili olması eğitimin devlet tarafından sunulmasına örnek teşkil etmektedir.

- Eğitimcilere refah transferinin sağlanması için eğitim hizmeti devlet tarafından sunulmaktadır.

- Kapitalistlere refah transferi sağlanması için eğitim devlet tarafından sunulmaktadır. Nedeni ise eğitimde görülen gelişmeyle devlet, vatandaşlık talebi ve işgücünün artması neticesi olduğunu belirtmiştir.

- Orta sınıfa yapılan refah transferi amacıyla eğitim devlet tarafından sunulur. Eğitim eşitliği bütün halkça kabul görmüş bir vakadır. Bu bağlamda eğitimin temel hedeflerinden birisi geliri eşit şekilde yeniden dağıtımının yapılmasıdır. Böyle olması durumunda fakir aileler çocuklarını kendi fakirliklerinin sebebi olan değerlerin öğretildiği okullara yollamayacaklardır.

- Eğitim girdilerinde Monopson gücünün devletin elinde olması. Kar maksimizasyonunu amaç edinen “monopsonist” şekilde işleyen devlet, kamu malları üretiminde mallara yaptığı ödemeden daha az ödemede bulunur. Bunun gibi imkansız monopson rant elde etmek üreticilere tekelleşme yetisi sağlar.

- Eksik sermaye piyasalarından dolayı çocukların eğitim ve yetiştirmek için gerek duyulan giderlerine katlanabilecek durumda olanlar devam edilen yıllar içinde yapılan hizmetler karşılığı ödenenlerden daha azını elde ederler. Buda eğitimin devlet tarafından sunulmasına bir örnektir.

Anayasamıza göre eğitim bireyin temel hakkıdır ve ayırım gözetmeksizin toplumun her kesimine nitelikli parasal eğitim sunmak devletin temel görevlerinden biridir. Türkiye’de devlet için eğitim hizmetlerini sunan kuruluş Milli Eğitim Bakanlığıdır. Tablo 2.1’de Türkiye’de eğitim seviyesine göre kız ve erkek öğrencilerin öğretim yıllarına göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 2.1: Öğretim Yılı ve Eğitim (5 Yıllık Zorunlu Eğitim) Seviyesine Göre Cinsiyet Oranı

Öğretim yılı	Cinsiyet oranı *		(%)	
	İlkokul	Ortaokul ve dengi	Lise ve dengi	Yükseköğretim
1994/95	94,85	67,80	65,60	65,19
1995/96	94,72	67,91	67,59	67,40
1996/97	93,84	69,34	70,07	66,93

Kaynak: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2011: 10

*Cinsiyet oranı belirli bir öğretim yılında ilgili öğretim türünün kız çocuk brüt okullaşma oranının, aynı öğretim yılında ilgili öğretim türünün erkek çocuk brüt okullaşma oranına olan göreceli büyüklüğünü göstermektedir. İki farklı göstergenin (brüt okullaşma oranlarının) birbirine oranlanmasıyla yapılan hesaplamının 100 ile çarpılmasıyla bulunmaktadır.

1994-1997 yılları arasında ilköğretim eğitiminin diğer eğitim seviyelerine göre fazla olduğunu görmekteyiz bunun sebebi ilköğretimde beş yıllık zorunlu eğitimin görülmesidir.

Eğitimin zorunlu olduğu ilkökul seviyesinde cinsiyet oranı %94’lerde iken eğitimin zorunlu olmadığı diğer eğitim seviyelerinde %67’lerde seyretmektedir. Tabloya bakıldığında ilkökul eğitiminin yıllar geçtikçe azaldığı ortaokul, lise ve dengi okullarda eğitim görenlerin sayısının ise arttığı görülmektedir. Tablo 2.2’ den erkek çocuklarının kız çocuklarına göre daha çok okutulduğu sonucuna da varılmaktadır.

Tablo 2.2: Öğretim Yılı ve Eğitim (8 Yıllık Zorunlu Eğitim) Seviyesine Göre Cinsiyet Oranı

Öğretim yılı	Cinsiyet oranı * (%)		
	İlköğretim(1)	Ortaöğretim	Yükseköğretim
1997/98	85,63	74,70	69,58
1998/99	86,97	75,50	69,44
1999/00	88,54	74,74	70,96
2000/01	89,64	74,41	73,56
2001/02	90,71	75,87	75,17
2002/03	91,10	72,32	74,33
2003/04	91,86	78,01	74,09
2004/05	92,33	78,72	74,66
2005/06	93,33	78,76	77,20
2006/07	94,11	79,65	77,65
2007/08	96,39	85,81	78,74
2008/09	97,91	88,99	80,08
2009/10	98,91	88,59	83,38
2010/11	100,42	88,74	86,24
2011/12	100,41	93,29	87,38

1.18.08.1997 tarih ve 4306 sayılı yasa ile 1997/98 öğretim yılından itibaren 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçilmiştir.

Kaynak: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2018: 14

1997-1998 öğretim yılından itibaren 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçilmiştir. Böylelikle ilkökul ve ortaokul kavramları ortadan kalkarak ilköğretim kavramı meydana gelmiştir. Tablo 2.2.’ye bakıldığında 1996-1997 öğretim döneminde ilkökul seviyesinde cinsiyet oranı %93,84 iken 1997-1998 öğretim döneminde cinsiyet oranı %85,63’ e gerilemiştir. Takip eden yıllarda artarak 2011-2012 öğretim yılında %100,41’e ulaşmıştır. Ortaöğretim seviyesinde cinsiyet oranı 2011-2012 yılı öğretim döneminde %93,29’ a ilerlerken yükseköğretim seviyesinde her geçen yıl artarak 2011-2012 yılı öğretim döneminde %87,38 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.3: Öğretim Yılı ve Eğitim (12 Yıllık Kademeli Zorunlu Eğitim) Seviyesine Göre Cinsiyet Oranı

Öğretim yılı	Cinsiyet oranı* (%)			
	İlkokul	Ortaokul	Ortaöğretim	Yükseköğretim
2012/13	100,59	102,94	94,15	88,05
2013/14	100,82	103,69	94,59	89,24
2014/15	100,57	101,10	95,40	90,15
2015/16	100,57	103,20	95,56	90,54
2016/17	100,09	101,58	94,30	96,38
2017/18	99,84	101,76	93,25	93,28

Kaynak: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2018: 14

30.03.2012 tarihli ve 6287 sayılı Kanun ile 2012/'13 öğretim yılından itibaren de 12 yıllık kademeli zorunlu eğitime geçilmiştir.

2012/2013 öğretim yılından itibaren 12 yıllık kademeli zorunlu eğitime geçilmiştir. 4+4+4 olmak üzere üç kademedен oluşmaktadır. İlk kademe 4 yıl süreli ilkokul, ikinci kademe 4 yıl süreli ortaokul ve son kademe 4 yıl süreli lise eğitimidir. Tablo 2.3'e bakıldığında 2012-2013 öğretim yılından 2016/2017 öğretim yılına kadar ilkokul seviyesinde öğretim gören kız öğrencilerin sayısının erkek öğrencilerden fazla olduğu gözlenmektedir. İlkokul ve ortaokul kademelerinde kızların eğitimdeki yerlerinin çok olduğunu gözlemlerken, lise ve yükseköğretim kademelerinde erkek öğrencilerin çoğunlukta olduklarını görmekteyiz. Zorunlu eğitim bittiği zaman eğitim alan kız öğrenci sayılarında azalış olduğu fark edilmektedir.

Tablo 2.4: Okul Türü ve Öğretim Yılına Göre Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı

Okul Türü ve Öğretim Yılı	Okul (4)	Öğretmen (2) (3)			Öğrenci		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Okul Öncesi Eğitim (1)							
2012/13	27 197	62 933	3 620	59 313	1 077 933	562 179	515 754
2013/14	26 698	63 327	3 387	59 940	1 059 495	555 194	504 301
2014/15	26 972	68 038	4 070	63 968	1 156 661	607 247	549 414
2015/16	27 793	72 228	3 871	68 357	1 209 106	633 349	575 757
2016/17 (1.dönem)	28 891	76 384	4 032	72 352	1 315 854	688 517	627 337
2016/17	29 293	77 109	4 429	72 680	1 326 123	693 179	632 944
2017/18	31 246	84 257	4 585	79 672	1 501 088	782 646	718 442
İlkokul							
2013/14	28 532	288 444	120 661	167 783	5 574 916	2 850 072	2 724 844
2014/15	27 544	295 252	122 174	173 078	5 434 150	2 781 411	2 652 739
2015/16	26 522	302 961	122 708	180 253	5 360 703	2 743 694	2 617 009
2016/17 (1.dönem)	25 523	298 520	116 633	181 887	4 970 160	2 549 508	2 420 652
2016/17	25 479	292 878	113 842	179 036	4 972 430	2 550 915	2 421 515
2017/18	24 967	297 176	113 080	184 096	5 104 599	2 621 732	2 482 867
Resmi							
2013/14	27.461	267.171	115.548	151.623	5.390.591	2.752.373	2.638.218
2014/15	26.339	273.058	116.770	156.288	5.230.878	2.673.876	2.557.002
2015/16	25.133	277.053	116.843	160.210	5.128.664	2.620.860	2.507.804
2016/17 (1.dönem)	24.249	275.047	112.084	162.963	4.756.977	2.436.461	2.320.516
2016/17	24.155	269.770	109.421	160.349	4.759.317	2.437.930	2.321.387
2017/' 18	23.349	268.210	107.669	160.541	4.870.859	2.497.989	2.372.870
Özel							
2013/14	1 071	21 273	5 113	16 160	184 325	97 699	86 626
2014/15	1 205	22 194	5 404	16 790	203 272	107 535	95 737
2015/16	1 389	25 908	5 865	20 043	232 039	122 834	109 205
2016/17 (1.dönem)	1 274	23 473	4 549	18 924	213 183	113 047	100 136
2016/17	1 324	23 108	4 421	18 687	213 113	112 985	100 128
2017/18	1 618	28 966	5 411	23 555	233 740	123 743	109 997
Ortaokul							
2013/14	17 019	280 804	131 513	149 291	5 478 399	2 762 595	2 715 804
2014/15	16 969	296 065	136 393	159 672	5 278 107	2 670 118	2 607 989
2015/16	17 343	322 680	146 232	176 448	5 211 506	2 635 412	2 576 094
2016/17 (1.dönem)	17 889	325 992	142 402	183 590	5 519 688	2 811 352	2 708 336
2016/17	17 879	324 350	140 919	183 431	5 554 415	2 827 822	2 726 593
2017/18	18 745	339 850	144 813	195 037	5 590 134	2 841 520	2 748 614
Resmi							
2013/14	16 047	259 345	123 527	135 818	5 296 380	2 664 307	2 632 073

Okul Türü ve Öğretim Yılı	Okul (4)	Öğretmen (2) (3)			Öğrenci		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Okul Öncesi Eğitim (1)							
2014/15	15 858	273 049	127 579	145 470	5 069 683	2 557 505	2 512 178
2015/16	15 788	291 392	134 250	157 142	4 933 417	2 485 179	2 448 238
2016/17 (1.dönem)	16.475	296 594	132 745	163 849	5 231 760	2 655 988	2 575 772
2016/17	16 398	295 575	131 634	163 941	5 265 649	2 672 003	2 593 646
2017/18	16 876	302 257	132 924	169 333	5 268 355	2 668 351	2 600 004
Özel							
2013/14	972	21 459	7 986	13 473	182 019	98 288	83 731
2014/15	1 111	23 016	8 814	14 202	208 424	112 613	95 811
2015/16	1 555	31 288	11 982	19 306	278 089	150 233	127 856
2016/17 (1.dönem)	1 414	29 398	9 657	19 741	287 928	155 364	132 564
2016/17	1 481	28 775	9 285	19 490	288 766	155 819	132 947
2017/18	1 869	37 593	11 889	25 704	321 779	173 169	148 610
Ortaöğretim							
2013/14	10 955	278 641	151 613	127 028	5 420 178	2 859 482	2 560 696
2014/15	9 061	298 378	159 925	138 453	5 691 071	2 988 928	2 702 143
2015/16	10 550	335 690	177 293	158 397	5 807 643	3 047 142	2 760 501
2016/17 (1.dönem)	10 596	343 534	174 930	168 604	5 513 731	2 910 634	2 603 097
2016/17	11 076	333 040	169 379	163 661	5 849 970	3 126 022	2 723 948
2017/18	11 783	347 969	173 993	173 976	5 689 427	2 985 179	2 704 248
Genel Ortaöğretim							
2013/14	3 744	117 353	63 719	53 634	2 906 291	1 488 037	1 418 254
2014/15	3 955	123 160	66 473	56 687	2 902 954	1 492 653	1 410 301
2015/16	5 311	151 458	81 001	70 457	3 047 503	1 574 584	1 472 919
2016/17 (1.dönem)	5 152	147 868	75 315	72 553	2 912 093	1 500 257	1 411 836
2016/17	5 225	147 052	74 599	72 453	3 136 440	1 632 329	1 504 111
2017/18	5 717	159 579	78 942	80 637	3 074 642	1 588 505	1 486 137
Resmî							
2013/14	2 737	95 785	53 607	42 178	2 765 681	1 411 207	1 354 474
2014/15	2 781	99 707	55 275	44 432	2 738 673	1 403 670	1 335 003
2015/16	2 807	101 560	55 646	45 914	2 674 109	1 377 229	1 296 880
2016/17 (1.dönem)	2 944	102 188	54 409	47 779	2 522 850	1 284 877	1 237 973
2016/17	2 979	102 254	54 277	47 977	2 733 680	1 408 832	1 324 848
2017/18	3 111	105 001	55 129	49 872	2 623 917	1 337 844	1 286 073
Özel							
2013/14	1 007	21 568	10 112	11 456	140 610	76 830	63 780
2014/15	1174	23453	11198	12255	164281	88983	75298
2015/16	2504	49898	25355	24543	373394	197355	176039
2016/17 (1.dönem)	2208	45680	20906	24774	389243	215380	173863

Okul Türü ve Öğretim Yılı	Okul (4)	Öğretmen (2) (3)			Öğrenci		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Okul Öncesi Eğitim (1)							
2016/17	2246	44798	20322	24476	402780	223497	179263
2017/18	2606	54578	23813	30765	450725	250661	200064
Mesleki ve Teknik Ortaöğretim							
2013/14	7 211	161 288	87 894	73 394	2 513 887	1 371 445	1 142 442
2014/15	5 106	175 218	93 452	81 766	2 788 117	1 496 275	1 291 842
2015/16	5 239	184 232	96 292	87 940	2 760 140	1 472 558	1 287 582
2016/17 (1.dönem)	5 444	195 666	99 615	96 051	2 601 638	1 410 377	1 191 261
2016/17	5 851	185 988	94 780	91 208	2 713 530	1 493 693	1 219 837
2017/18	6 066	188 390	95 051	93 339	2 614 785	1 396 674	1 218 111
Resmi							
2013/14	6 785	153 816	85 032	68 784	2 457 834	1 344 941	1 112 893
2014/15	4 677	167 558	90 263	77 295	2 712 227	1 457 732	1 254 495
2015/16	4 820	175 628	92 932	82 696	2 660 923	1 421 844	1 239 079
2016/17 (1.dönem)	5 076	186 977	96 463	90 514	2 490 440	1 349 115	1 141 325
2016/17	5 479	178 217	91 971	86 246	2 601 810	1 432 097	1 169 713
2017/18	5 683	179 517	91 854	87 663	2 505 672	1 330 451	1 175 221
Özel							
2013/14	426	7 472	2 862	4 610	56 053	26 504	29 549
2014/15	429	7 660	3 189	4 471	75 890	38 543	37 347
2015/16	419	8 604	3 360	5 244	99 217	50 714	48 503
2016/17 (1.dönem)	368	8 689	3 152	5 537	111 198	61 262	49 936
2016/17	372	7 771	2 809	4 962	111 720	61 596	50 124
2017/18	383	8 873	3 197	5 676	109 113	66 223	42 890

Kaynak: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2018: 18

(1) Kız teknik okulu bünyesindeki uygulamalı anasınıfı öğretmenleri kız meslek lisesi içerisinde birer kere daha gösterilmiştir.

(2) Öğretmen sayısı sütununda kadrolu öğretmenler ile öğretmen olmayıp, ders okutanlar kapsamıştır. 1997/98 öğretim yılından itibaren kadrolu öğretmen bilgileri verilmiştir. 2007-2008 öğretim yılından itibaren kadrolu ve sözleşmeli öğretmenleri kapsar.

(3) Öğretmen sütununda kadrolu öğretmenler gösterilmiştir. Lise bünyesindeki ilköğretim okulu öğretmenleri bağlı buldukları lise öğretmenleri içerisinde gösterilmiştir. 2007-2008 öğretim yılından itibaren kadrolu ve sözleşmeli öğretmenleri kapsar.

(4) Faal olan okullar kapsamıştır.

Tablo 2.4.'e bakıldığında 2012-2013 Yılında okul öncesi eğitim veren okul sayısı 27.197 iken yıllar içinde dalgalanarak 2017-2018 eğitim yılında 31.246 'ya yükselmiştir. Toplam öğretmen sayısı 2012-2013 öğretim yılında 62.933 iken altı yıl içinde sürekli artış göstererek 84.257'ye ulaşmıştır. Tabloda okul öncesi eğitim veren öğretmenlere baktığımızda kadın öğretmen sayısının erkek öğretmenler göre ortalama

on altı kat daha fazla olduğu görülmektedir.2012-2013 yılında toplam öğrenci sayısı 1.077.933 iken 2017-2018 öğretim yılında artış göstererek 1.501.088'e yükselmiştir. Tabloda bulunan kız ve erkek öğrenci sayılarında her geçen yıl artış olduğu göze çarpmaktadır.

İlkokul seviyesinde eğitim veren okul sayısında her geçen yıl azalma olduğu fark edilmektedir. İlkokulda eğitim veren toplam öğretmen sayısı 2015-2016 yılında en fazla rakama ulaşmış olup 2017-2018 yılında 297.176'dır.2015-2016 yılına kadar erkek ve kadın öğretmen sayılarında artış olurken 2017-2018 yılında azalarak 113.080 erkek ve 184.096 kadın öğretmen bulunmaktadır. Resmi okullarda azalma olduğu görülürken, özel okullarda artış gerçekleşmiştir. 2013-2014 öğretim yılında eğitim veren öğretmen sayısı özel okullarda eğitim veren öğretmen sayısında ortalama olarak on iki kat daha fazladır.2017-2018 eğitim yılında dokuz kata kadar gerilemiştir. Beş yıl içerisinde resmi okullarda eğitim gören erkek ve kadın öğrenci sayılarında azalma olurken özel okullarda eğitim gören erkek ve kadın öğrencilerde artış olduğu görülmektedir.

Ortaokul seviyesinde eğitim veren kurumların sayısı her geçen sene artarak 2017-2018 eğitim yılında 18.745 olmuştur. Toplam öğretmen sayısı da artış göstermektedir. Erkek öğretmen sayısında dalgalanmalar olurken kadın öğretmen sayısı her yıl giderek artmaktadır. Kadın öğretmen sayısı erkek öğretmen sayısından daha fazladır. Ortaokul seviyesinde eğitim gören öğrenci sayısı 2013-2014 eğitim yılından 2015-2016 yılına kadar azalarak 5.211506 olmuştur.2017-2018 öğretim yılında 5.590.134'e yükselmiştir. Erkek öğrencilerin okullaşma oranı kadın öğrencileri okullaşma oranından fazladır. Resmi okulların oranı 2013-2014 yıllarında %94 iken, 2017-2018 eğitim yılında %90'a düşmüştür.2017-2018 eğitim yılında özel okulların sayısı 1.8692a yükselmiştir.2017-2018 yılında resmi ortaokul seviyesinde eğitim gören erkek öğrenci sayısı kadın öğrencilerden 68.347 daha fazladır. Özel okullarda eğitim gören erkek öğrenciler ise 24.559 daha fazladır. Buradan ortaokul seviyesinde eğitim gören öğrenciler arasında erkek öğrencilerin çoğunlukta olduğu çıkmaktadır. Ortaokul seviyesinde eğitim veren kadın öğretmenler ise erkek öğretmenlerden daha fazladır. 2017-2018 eğitim döneminde özel okullarda eğitim veren kadın öğretmen sayısı25.704 iken erkek öğretmen sayısı 11.889'dur.

Ortaöğretim seviyesinde eğitim veren okullar genel ortaöğretim ile mesleki ve teknik orta ortaöğretim olarak ikiye ayrılmıştır.'014-2014 eğitim yılında ortaöğretimin

%34'ünü genel ortaöğretim kapsarken, mesleki ve teknik ortaöğretim %66'sını kapsamaktadır.2017-2018 öğretim yılında genel ortaöğretim okul sayısı %48'e yükselmiştir. Genel ortaöğretim seviyesinde eğitim veren öğretmen sayısı her geçen yıl artış göstermektedir. Dikkat çeken bir diğer özellik ise erkek öğretmenlerin okul öncesi, ilkokul ve ortaokul seviyelerinde eğitim veren öğretmenlere göre sayısı kadın öğretmenlere göre daha fazladır. Genel ortaöğretim seviyesinde eğitim gören öğrencilere bakacak olursak; erkek öğrencilerin kadın öğrencilerden az farkla fazla olduğunu görmekteyiz. Genel ortaöğretim seviyesinde öğretim veren okulların %45'ini özel okullar oluşturmaktadır.2017-2018 öğretim yılında özel genel ortaöğretim okullarında eğitim veren kadın öğretmen sayısının erkek öğretmen sayısından 6.952 daha fazla olduğunu görmekteyiz. Mesleki ve teknik ortaöğretim seviyesinde eğitim veren özel okullar toplamın %6'sını oluşturmaktadır. Bu seviyede devletin sunduğu eğitimin baskın olduğu ortaya çıkmaktadır. Mesleki ve teknik ortaöğretim seviyesindeki özel ve resmi okulların giderek azaldığı öğretmen sayılarında ise artış olduğu görülmektedir.

Tablo 2.5: GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) ile Konsolide/Merkezi Yönetim Bütçesinin Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesine Oranları

Yıl				Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesinin	
	Gsyih(1) (TL)	Konsolide Bütçe(3) (TL)	MEB Bütçesi(3) (TL)	GSYİH Oranı (%)	Konsolide Bütçeye Oranı (%)
1997	29 835 883 135	6 361 685 500	510 063 600	1,77	8,02
1998	70 203 147 160	14 789 475 000	1 243 108 000	1,77	8,41
1999	104 595 916 540	27 266 600 000	2 131 808 500	2,04	7,82
2000	166 658 021 460	46 827 436 000	3 350 330 000	2,01	7,15
2001	240 224 083 050	48 519 490 000	4 046 305 625	1,68	8,34
2002	350 476 089 498	98 131 000 000	7 460 991 000	2,13	7,60
2003	454 780 659 396	147 230 170 000	10 179 997 000	2,24	6,91
2004	559 033 026 861	150 658 129 000	12 854 642 000	2,30	8,53
2005	648 931 712 812	156 088 874 910	14 882 259 500	2,29	9,53
2006	758 390 785 000	174 958 100 699	16 568 145 500	2,18	9,47
2007	843 178 421 000	204 988 545 572	21 355 634 000	2,53	10,42
2008	950 534 251 000	222 553 216 800	22 915 565 000	2,41	10,30
2009	952 558 578 826	262 217 866 000	27 446 778 095	2,88	10,47
2010(2)	1 098 799 348 446	286 981 303 810	28 237 412 000	2,57	9,84
2011(2)	1 297 713 210 117	312 572 607 330	34 112 163 000	2,63	10,91
2012	1 416 798 489 819	350 898 317 817	39 169 379 190	2,76	11,16

Yıl				Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesinin	
	Gsyih(1) (TL)	Konsolide Bütçe(3) (TL)	MEB Bütçesi(3) (TL)	Gsyih Oranı (%)	Konsolide Bütçeye Oranı (%)
2013	1 567 289 237 901	404 045 669 000	47 496 378 650	3,03	11,76
2014	1 748 167 816 609	434 995 765 000	55 704 817 610	3,19	12,81
2015	2 338 647 000 000	472 943 000 000	62 000 248 000	2,65	13,11
2016	2 608 526 000 000	570 507 000 000	76 354 306 000	2,93	13,38
2017	3 035 450 000 000	645 124 000 000	85 048 584 000	2,80	13,18
2018	3 445 782 000 000	762 753 000 000	92 528 652 000	2,69	12,13

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, 2018: 247.

(1) 2010 yılına kadar Türkiye İstatistik Kurumu'nun www.tuik.gov.tr adresinden alınmıştır.

(2) GSYİH'nin Gerçekleşmesi tahminidir. 2011 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısından alınmıştır.

(3) Bütçe Kanunlarından alınmıştır.

Tablo 2.5'e göre, Milli Eğitim Bakanlığı eğitim için yaptığı harcamaların GSYİH' ya oranında 22 yılda %1,74'ten %2,69'a artış göstermektedir. En düşük 2001 yılında %1,68 ve en yüksek 2014 yılında %3,19 olarak gerçekleşmiştir. Bu zaman diliminde eğitim harcamalarının konsolide bütçeyle oranlandığında %8,02'den %12,13'ye yükseldiği görülmektedir. 1997 ve 1998 yıllarında eğitim harcamalarının konsolide bütçe içerisindeki payın yüksek olmasının sebebi belirtilen dönemde temel eğitimin sekiz yıla çıkartılmış olmasıdır. 1997'den 2004 yılına gelindiğinde harcamalar % 7-8 oranlarındayken, 2005, 2006 yıllarında %9,5 seviyesine çıkmış ve 2007,2008 yılında ise %10'a ilerlemiştir. 2016 yılında ise harcamalar en fazla değerini alarak %13,38 olmuştur. 22 yıllık bu süreçte artan kaynak akışına rağmen, eğitim için yapılan harcamaların yeteri kadar olmadığı söylenebilir.

Genel olarak baktığımızda eğitim politikası yönünden belirtilmiş olan seviyelerin yeteri kadar olduğu ya da ödenek imkanlarının yüksek seviyelerde yaratılmadığı görüşüne varılabilir. Her geçen gün artış gösteren ülke nüfusu ile eşdeğerli olarak eğitim harcamalarında artış olması beklentisiyle ödenekler için imkan yaratılmadığı fikri anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda, eğitim için yapılan harcamalar elde olsun ya da olmasın yeterli olmayan seviyelerde izlemesinin, artmasının, azalmasının; orta ve uzun mühlette GSYİH ya da diğer iktisadi parametrelere müspet ya da menfi olarak aksedeceğini düşünmek mümkündür (Özker ve Esener, 2009: 7).

Tablo 2.6’da Tablo 2.5’e ek olarak YÖK ve Üniversitelerin bütçeleri eklenmiştir ve Milli Eğitim Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurulu ve Üniversitelerin toplam bütçelerinin konsolide bütçeye oranı ve GSYİH’ye oranı verilmiştir.

Tablo 2.6: MEB ile YÖK+Üniversiteler bütçesinin GSYH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) ile Konsolide /Merkezi Yönetim bütçe içindeki payları

Yıl	Bütçe Ödenekleri			Toplam Eğitim Bütçesinin Konsolide/Merkezi Yönetim Bütçe Payı (%)	Toplam Eğitim Bütçesinin GSYİH Payı (%)
	MEB Bütçe Ödeneği	YÖK+Üniversite Bütçeleri	Toplam		
	(Bin TL)			(%)	(%)
1997	510.063,60	196.699,85	706.763,45	11,10	2,40
1998	1.243.108,00	392.426,69	1.635.534,69	11,10	2,30
1999	2.131.808,50	676.899,81	2.808.708,31	10,30	2,70
2000	3.350.330,00	1.046.544,70	4.396.874,70	9,40	2,60
2001	4.046.305,60	1.364.910,55	5.411.216,17	11,20	2,30
2002	7.460.991,00	2.495.967,70	9.956.958,70	10,10	2,80
2003	10.179.997,00	3.408.608,00	13.588.605,00	9,20	3,00
2004	12.854.642,00	3.894.070,67	16.748.712,67	11,10	3,00
2005	14.882.259,50	5.218.467,00	20.100.726,50	12,90	3,10
2006	16.568.145,50	5.846.822,76	22.414.968,26	12,80	3,00
2007	21.355.634,00	6.586.692,00	27.942.326,00	13,60	3,30
2008	22.915.565,00	7.318.284,65	30.233.849,65	13,60	3,20
2009	27.883.696,00	8.772.719,22	36.656.415,22	14,00	3,80
2010	28.237.412,00	9.355.457,60	37.592.869,60	13,10	3,40
2011	34.112.163,00	11.503.927,50	45.616.090,50	14,60	3,80
2012	39.169.379.190	12.743.603.000	51.912.982.190	14,79	3,31
2013	47.496.378.650	15.227.760.500	62.724.139.150	15,52	3,47
2014	55.704.817.610	16.939.010.000	72.643.827.610	16,70	3,55
2015	62.000.248.000	18.493.252.000	80.493.500.000	17,02	3,44
2016	76.354.306.000	23.590.696.000	99.945.002.000	17,52	3,83
2017	85.048.584.000	25.620.450.000	110.669.034.000	17,15	3,65
2018	92.528.652.000	27.761.363.000	120.290.015.000	15,77	3,49

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, 2018: 248.

1997 yılında Milli Eğitim Bakanlığı eğitim harcamalarının GSYİH’e oranı %1,77 iken buna YÖK ve üniversiteler katılınca oran %11,10’a çıkmaktadır. 22 yıllık süreç sonunda bu oran 2018 yılında %3,49 olmuştur. En düşük oran 1998 ve 2001 yıllarında %2,30 iken en yüksek oran 2016 yılında %3,83’tür. Konsolide bütçeye oranına bakıldığında ise 1997 yılında Milli Eğitim Bakanlığı eğitim harcamaları %8,02 iken Yükseköğretim kurulu ve üniversiteler eklendiği zaman toplam eğitim harcamalarının konsolide bütçeye oranı %11,10 olmuştur. 22 yıllık sürecin sonunda

2018 yılında bu oran %15,77'dir. En düşük oran 2003 yılında %9,20 ve en yüksek oran 2016 yılında %17,52'dir.

2.3.2. Türkiye'de Sağlık Harcamaları

Toplumlar yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla var oluşlarından itibaren mücadele etmektedir. Yapılan faaliyet ve çalışmaların hepsinin nihai amacı toplumda varlığını sürdürmektir. Hayatta kalmayı başaran toplumların daha sonraki hedefi ise sağlıklı olarak hayata devam etmektir. "Sağlıklı olmak, temel bir ihtiyaçtır ve onsuz diğer mal ve hizmetlerin anlamı yoktur" (Deniz, 2016: 472).

Geçmiş zamanlarda sağlık, hastalıklardan uzak kalmak şeklinde tanımlanırdı. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise sağlığın tanımını "sadece hastalıklardan ve mikroplardan korunma değil, bir bütün olarak fiziki, ruhi ve sosyal açıdan iyi olma hali" şeklinde yapar. İçinde bulunduğumuz devirde de sağlık; hissi, ruhi, zihni, fiziki, mesleki ve toplumsal olarak sağlıklı olmak durumu şeklinde de ifade edilebilir.

2.3.2.1. Sağlık Hizmeti ve Çeşitleri

Hizmete dönüştürülerek arz edilen kamu sosyal harcamalarından en mühimi sağlık hizmetleridir. Toplumdaki insanların varlığını ve hayat kalitesini muhafaza etmek konusunda sağlık hizmetlerinin hayati önemi vardır. Günümüzde sağlık hizmetlerinden faydalanmak, çoğu ülkede en temel kişisel hakkımız olan yaşam hakkının vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilir (Erdoğan ve Yenigün, 2008: 28).

Toplumun sağlıklı olarak addedilebilmesi için sosyolojik ve ekonomik çevrelerinin mutlaka birbiriyle sağlıklı bir diyalog kurabilmesi gerekir. Ekonomik çevre sağlık hizmetlerine yönelik finansmanın yaratılmasını sağlarken sosyolojik çevre biyolojik ve fiziksel çevrenin insan sağlığına olumsuz yöndeki etkilerini azaltabilmek için önlemler alınmalıdır (Yıldırım, 1994: 10). Sağlık hizmetleri; tedavi edici sağlık hizmetleri, rehabilitasyon ve koruyucu sağlık hizmetlerini kapsar.

2.3.2.1.1. Koruyucu Sağlık Hizmetleri

Sağlık hizmetlerinden bahsedilirken koruyucu sağlık hizmeti diğer sağlık hizmetlerine göre daha öncelikli durumdadır. Çünkü maliyeti tedavi edici sağlık hizmetlerine nazaran çok düşüktür. Bir ülkenin gelişmişliği ile bu hizmetlerin etkisi

doğru orantılı olarak artmaktadır. Sağlık hizmetleri ilaç, eczacılık ve laboratuvar hizmetlerinden oluşur.

Koruyucu sağlık hizmetleriyle; temiz içme suyunun insanlara ulaştırılması, bulaşıcı hastalıklara karşı bağışıklığın sağlanması, sıtma gibi hastalıklarla savaşma, hastalıkların tanısının erkenden konulması, beslenme, çevre sağlığı, zararlı alışkanlıklardan koruma, aile planlaması ve sağlık eğitimi ile toplumdaki bireylerin hastalanmadan sağlıklı bir şekilde yaşayabilmeleri amaçlanır (Öztek, 2001: 294).

Koruyucu sağlık hizmetlerinde ikincil hedef kişilerin doğrudan bu hizmetlerden faydalanması iken nihai hedef toplumun bütünsel olarak faydasının sağlanmasıdır. Koruyucu sağlık hizmetleri piyasadaki besinlerin tüketime uygunluğunun ve standardizasyonunun sağlanması, çevre temizliği, sistemli olarak belirlenmiş zamanlarda aşılama gibi hastalığın önlenmesine yönelik düzenlemeleri kapsar. Bu düzenleme ve eylemler toplumdaki fertleri hastalıklardan korur ve hastalıklara karşı dirençlerini artırarak toplumsal fayda sağlar (Bulutoğlu,2003: 263-264).

2.3.2.1.2. Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri

Koruyucu sağlık hizmetlerinin üst kademesinde yer alan tedavi edici sağlık hizmetlerinin özel faydası koruyucu sağlık hizmetlerine nazaran daha fazladır. Hastalıkların tedavi edilmesi neticesinde oluşan verimlilikteki artış gibi unsurlardan ötürü sosyal fayda da sağlanır. Tedavi edici sağlık hizmetleri, hastalığın ya da hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasından sonra hastalığın tanısının konulması, teşhis edilmesi, tedavisi süreçlerini kapsar. Bu hizmetler toplumdaki bireylerin ortalama ömür süresini uzatırken verimliliklerini de artırarak milli gelirdeki artışa katkı sağlar. Birinci basamak tedavi hizmetleri, ikinci basamak tedavi hizmetleri ile üçüncü basamak tedavi hizmetleri tedavi edici sağlık hizmetlerinin alt başlıklarını oluşturur (Kılıç ve Aksakoğlu, 1995: 64-65).

1. Birinci basamak sağlık hizmetleri, hastalıkları tedavi ederken hastaneye yatırmanın zorunlu olmadığı, tedavinin ayakta veya evde yapıldığı, iyileştirmeye ve korumaya yönelik sağlık hizmetlerindedir. Hastalar ilk olarak birinci basamak sağlık kuruluşlarına başvurarak gerekli görülmesi halinde hekimin görüşüyle üst basamaktaki sağlık hizmetlerine sevk edilir.

2. İkinci basamak sağlık hizmetleri, hastalıkların teşhis edildiği ve tedavinin hastayı sağlık merkezlerine yatırarak yapıldığı hizmetlerdir.

3. Üçüncü basamak sağlık hizmetleri, özellikle belli hastalıkların tedavisinin yapıldığı, dal hastaneleri ve üniversiteler gibi en ileri tıp teknolojisinin olduğu sağlık merkezlerinde verilen sağlık hizmetleridir (Yurdadoğ, 2006: 46).

Teşhis konulmasını, muayeneyi, tedaviyi kapsayan ve hastalığın risklerinin hasıl olması halinde verilen sağlık hizmetlerindedir. Bu hizmetler evde bakımla, ayakta ya da yatırılarak verilir. Aralarındaki en maliyetli olanı yataklı tedavidir. Kişisel fayda bu hizmetlerde koruyucu sağlık hizmetlerine kıyasla daha fazladır (Fişek,1963: 6).

2.3.2.1.3.Rehabilitasyon Hizmetleri

Bu hizmetler, tıbbi rehabilitasyon ile sosyal rehabilitasyon (mesleki) olarak ikiye ayrılan, bedenen veya ruhen sakatlanmış kişilerin kendi kendilerine yeterek yaşayabilmesini amaçlayarak bu doğrultuda verilen hizmetlerdendir (Öztek 2001, 294). Kazalar, savaşlar veya felaketler gibi ani bir şekilde ortaya çıkarak kişilerin sakatlanmalarına sebep olan ve çalışma gücünü, motivasyonunu olumsuz etkileyen beklenmedik durumlar, travmalar sonrasında bu kişileri yeniden topluma kazandırmayı ve sosyal, ekonomik ve kültürel hayatlarını zenginleştirmeyi hedefleyen hizmetlerdir (Altay, 2007: 35).

Rehabilitasyon hizmetlerinin sağlık hizmetlerindeki konumu özeldir. Kaza veya bozukluk neticesinde vücuttaki organların sağlıklı biçimde kullanımına engel teşkil eden durumları kaldırma amacını taşır. Rehabilitasyon hizmetleri, kısıtlanmış durumdaki hastaların mevcut durumlarıyla yaşamaya alışmalarını ve çevresindekiler ile kendilerinin yaşadıkları acıları hafifletmeyi sağlar. Doğuştan ya da sonradan sakatlanan kişilerin hareket etme kabiliyetlerini yükseltmek, topluma adapte olmalarını sağlamak gibi verilen hizmetler bu hizmetlere örnek teşkil eder. Bu hizmetler, tıbbi ve sosyal rehabilitasyon hizmetlerini kapsar (Kılıç ve Aksakoğlu, 1995: 65).

2.3.2.2. Sağlık Harcamaları

Modern tıp var olmadan önce hastalar için sağlanan sağlık hizmetleri hayır işi veya bir tür yardım olarak görülmekteydi. Tıbbın gelişmesiyle, yapılan hizmetler çeşitlenerek sağlık hizmetlerine verilen önem artmıştır ve sağlık hizmetlerini sunan yeni

sistem çeşitleri meydana gelmiştir. Zamanla sağlık ve sağlıklı bir toplum olmak herkes tarafından önemli bir hale gelmiş, mevcutta bulunan sağlık seviyesini artırmak için gereken kaynağı sağlamak gereği hissedilmiştir. Sağlıkın sosyal yönü olduğu gibi ekonomik yönünün de var oluşu görüşüyle kaynakların etkin olarak kullanılmasının gerekli olduğu görüşü hakimdir. Bu sebeple sağlık hizmetlerini nasıl daha iyi bir şekilde yapabiliriz düşüncesiyle iktisat bilimine başvurulmaktadır. Sağlık hizmetleri için mevcuttaki kaynaklar kullanılarak ihtiyaçları en iyi şekilde karşılayabilmek için, ekonomiyle ilişki sağlayabilecek özel sağlık hizmetleri, hastane hizmetleri, hastalık maliyetleri gibi konular iktisadi olarak incelenmeyi mecburi kılmıştır (Tokalaş, 2006: 13).

Barro'nun (1996) değerlendirmeleriyle sağlık, sermayeyi üreterek ekonominin motoru olan bir olgudur. Barro'nun bu ifadesinden yola çıkarak sağlığı beşeri sermayenin bir belirleyicisi olarak düşünebiliriz. Diğer taraftan, Mushkin (1962) beşeri sermaye formasyonunu sağlık hizmetlerinden faydalanarak açıklık getirmektedir. Grossman (1972), Bloom ve Canning (2000) sağlıklı kişilerin bilgiyi daha etkin bir şekilde özümseyerek daha yüksek seviyede verimlilik elde ettiklerini belirtmektedirler. Hamoudi ve Sachs (1999) servet ve sağlık arasındaki eşanlı döngünün varlığına vurgu yapmaktadır (Çetin ve Ecevit, 2010: 167).

İnsanların iş hayatındaki verimliliklerine etki eden bir öge olarak sağlık hizmetleri, kalkınmayı sağlamada önemli rol üstlenmektedir. Sağlık hizmetleri; fiziki sermaye, ara mal ve hizmetler ve emek gibi etkenleri içermektedir. Sağlık harcamaları yapılarak, kişiler için istihdam alanları sağlanmakta ve çalışan kişilerin verimliliklerini artırmaktadır. Böylelikle, kültürel ve sosyal alanlarda yapısal değişikliklerin gerçekleşmesi ve üretimde artış olmasına katkı sağlamaktadır. Sağlık sosyal ve ekonomik açıdan etkilerinin ölçülmesi zor olmakla beraber sağlık yatırımları yapılarak iş gücü verimlilikleri artırılabilir, iş başındaki zaman kaybı önenebilir ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi sağlanabilmektedir (Gümüş, 2005: 31-32).

İnsanların sağlıklarında ortaya çıkan bozukluklardan sonra iktisadi açıdan iki netice meydana gelir. İlk netice, ortaya çıkan sağlık problemi sonucunda kişilerin güçlerini kaybetmeleri ve çalışamamaktan kaynaklı gelir kayıplarıdır. Diğer neticeyse hastalık tedavi edilirken para harcanır ve harcama sonucunda para kaybedilir. Sağlıklı bireylere sahip olma toplumun geleceği ve mutluluğu için önemli bir unsuru olduğu

gibi, ülkenin ekonomik kalkınmasında gerekli insan gücü kaynağının oluşturulabilmesi içinde şarttır (Kurtulmuş,1998: 17). Kişisel bütçe ya da toplumun bütçesi düşünüldüğü zaman hastalık sebebi ile gelirden azalma olurken, giderlerde artış ve bütçede açık yaşanmaktadır. Toplumdaki sağlık seviyesi beşeri sermayeye katkı sağlayan ve onu besleyen bir ögedir. Sağlığı yerinde olan kişilere sahip olan bir toplumda beşeri sermayenin kalitesi de yüksek olur (Taban, 2004: 17).

Sağlık harcaması konusunda yapılan çalışmalarla, sağlık harcamalarıyla meydana gelen faydanın belirlenmesine çalışılır. İlk bakışta maliyet ve fayda kolay tanımlanabilir görünür. Fakat sağlık yalnızca tıbbi hizmet miktarlarına değil beslenme seviyesi, genel temizlik ve barınma standardı gibi birçok diğer faktörlere de bağlıdır (Peters, 1979: 65). Bir diğer yaklaşım, yaşanan hastalık sonucunda kaybedilen üretimin belirlenmesi yöntemidir. Bu amaçla, sağlık sorunları sebebiyle kaybedilen çalışmanın tahmin edilmesi ve zamanla iskonto değerinin belirlenmesi veya ortalama kazancın ölçüt alınması düşünülebilir. Fakat gelecekte yaşanacak olan işsizlik oranının nasıl hesaplanacağı ve mevcuttaki iktisadi büyüme oranları tarafından etki gören bir zaman akışı projeksiyonunun yapılabilmesi gibi güçlükler meydana gelir (Peters, 1979: 65).

Türkiye’de sağlık sektörü oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Türkiye’de sağlık hizmetlerini, birbirlerinden ayrı faaliyet gösteren çeşitli kuruluşlarca sunmaktadır. Resmi, yarı resmi ve özel kuruluşlar sağlık hizmetleri sunmaktadırlar. Hizmet kapasitesi bakımından, Sağlık Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu ve Üniversite hastaneleri hizmeti asıl üretenler olup, bu kurum ve kuruluşlara ilave olarak Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Diğer Bakanlıklar, Belediyeler, Dernek ve özel sektör de fazla olmasa da hizmet sağlamaktadırlar (Yıldırım, 1994: 24).

Sağlık Bakanlığı, genel olarak tedaviye yönelik ve koruyucu sağlık hizmetlerini sağlamak, sağlık personelinin yetiştirme, hizmet içi ve hizmet öncesi eğitim yapma, sağlık kurumlarını kurma ve işletme, diğer kamu kuruluşlarıyla özel sektöre sağlık kurumları kurmak ve işletme iznini vermek ve bunları denetleme, ilaçların fiyatlarında düzenleme yapma, ilaçları üretmek ve eczanelerin denetimini yapmakla yükümlüdür (TUİK, 2008: 78).

Üniversite hastaneleri (Tıp Fakülteleri), kamu hizmetinde araştırma yapmak, sağlık personeli yetiştirmek için eğitim vermek ve sağlık hizmetlerinin doğrudan toplumun kullanımına sunmak gibi görevleri yerine getirmektedirler. Ülkemizdeki

üniversite hastanelerinin akademisyenler vasıtasıyla ileri tıp yeniliklerini takip etmesi ve yeni buluşları ortaya çıkarması beklenirken, bunlar yoğun poliklinik hizmeti sunmakta ve sıradan hastalarla ilgilenmektedirler (Karabulut, 1998:59). Hasta sevk sisteminin en üst noktasında yer alan üniversite hastaneleri seçilmiş vakaları kabul etmesi gerekirken, günlük hizmetlere bakmakta ve uygulamalı tıp eğitimini gerektiği gibi yerine getirememektedir (Yıldırım, 1994 :28).

Türkiye’de temelde vergi gelirleriyle finanse edilen genel bütçe, kamu tarafından vatandaşları için yaptığı sağlık hizmetlerinin ana finansman kaynağıdır. Türkiye’deki sağlık politikasını belirleyerek sağlık hizmetlerinin büyük kısmını sunan Sağlık Bakanlığının yaptığı harcamaların büyük bir bölümü devlet tarafından genel bütçeden finansmanı sağlanmaktadır (Akın, 2007: 44-45).

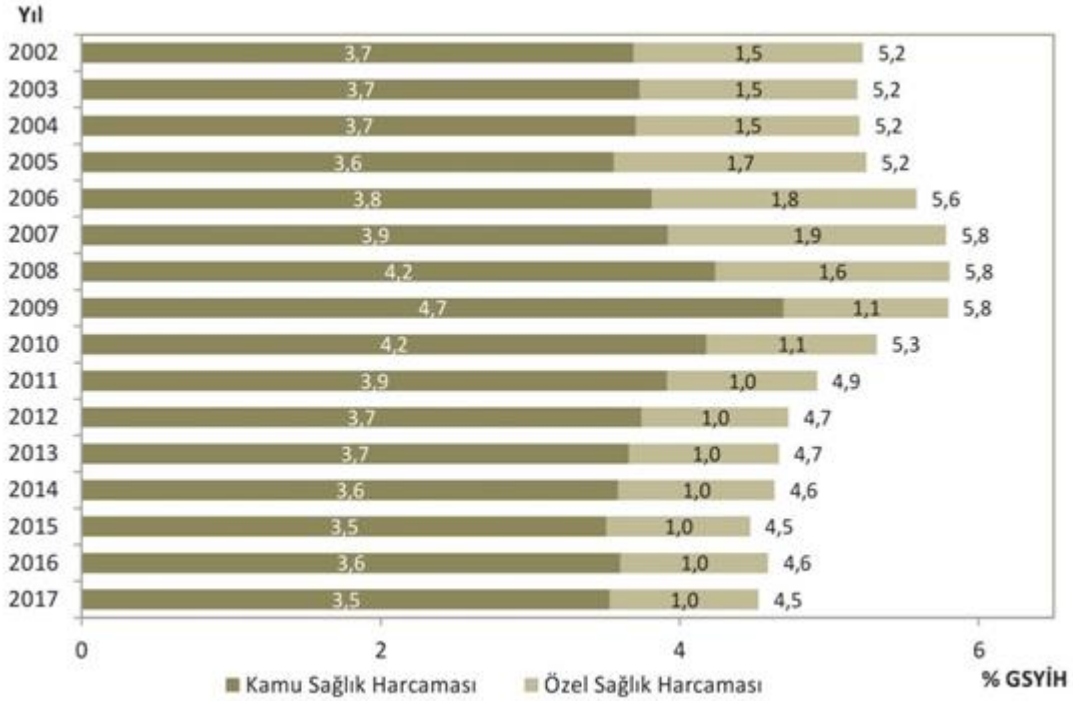
Tablo 2.7: Türkiye’de Yıllara Göre Toplam Sağlık Harcamasının GSYİH’ya Oranı ve Toplam Sağlık Harcamaları

Toplam sağlık harcaması (Milyon TL)	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	4985	8248	12396	18774	24279	30021	35359	44069	50904	57740
Toplam sağlık harcamasının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı (%)	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
	5,8	5,3	4,9	4,7	4,7	4,6	4,5	4,6	4,5	

Kaynak: TÜİK, Sağlık Harcamaları İstatistikleri.

Tablo 2.7’de Türkiye’de sağlık harcamalarının GSYİH’ ya oranının 1999 yılından 2009 yılına kadar yükseliş trendi içinde olduğu görülmektedir. Ancak 2007, 2008 ve 2009 yıllarında söz konusu oran aynı seviyede kalarak daha sonra azalmaya başlamıştır. Bunun sebebini 2008 yılında yaşanan küresel kriz olduğunu söylemek mümkündür. Süre gelen yıllar itibariyle sağlık harcamalarının GSYİH’ ya oranı düşüş trendi göstermiştir. Fakat ara ara durağan seyir izlediği görülmektedir. Toplam sağlık harcamaları 1999 yılından günümüze kadar artış göstererek 4.985 milyon TL’den 140.647 milyon TL’ye ulaşmıştır. Kamu ve özel sektör tarafından yapılan sağlık harcamalarının toplamını bu harcamalar oluşturmaktadır.

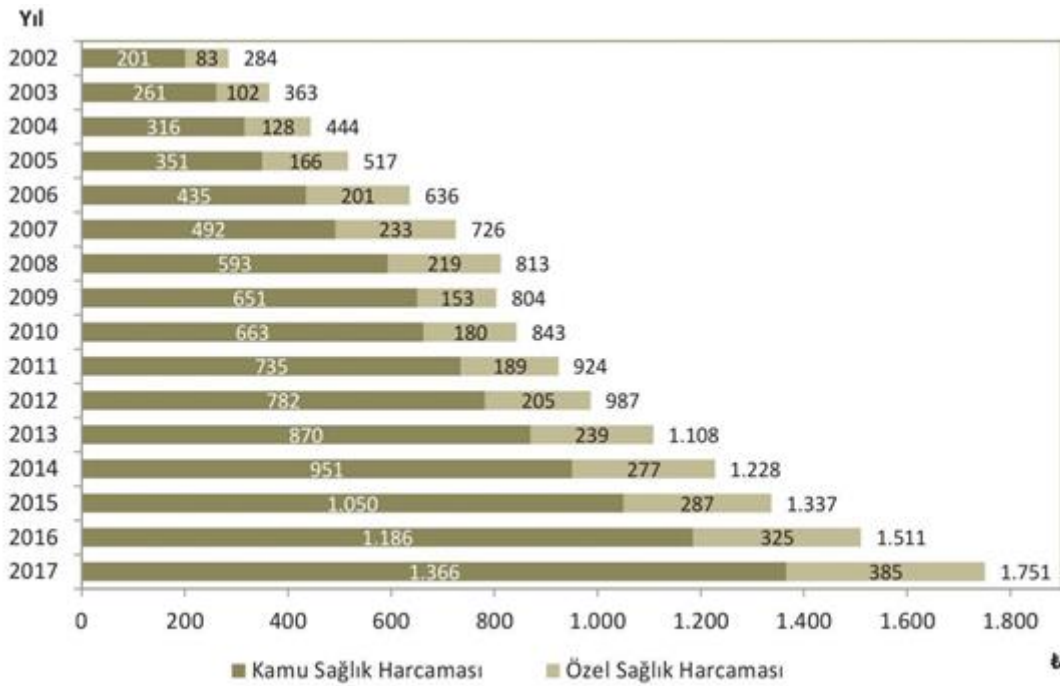
Şekil 2.1: Yıllara Göre Kamu ve Özel Sağlık Harcamasının GSYİH İçindeki Payı, (%) (2002-2017)

Kaynak: TÜİK

Şekil 2.1’de görüldüğü gibi 2007, 2008 ve 2009 yıllarında GSYİH içinde sağlık harcamaları en yüksek seviyededir. Bu yıllarda kamu kesiminin sağlık harcamasının GSYİH içerisindeki payının en yüksek olduğu yıl 4,7 ile 2009 yılıdır. Bu durumu 2008 yılında yaşanan küresel krizin bir etkisi olarak ifade edebiliriz. Yine 2009 yılından günümüze kadar gelindiğinde özel kesim sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payının en az olduğu yıllar olarak görülmektedir. Bu noktadan yola çıkarak Türkiye açısından sağlık harcaması alanında kamu kesiminin öncü finansman sahibi olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

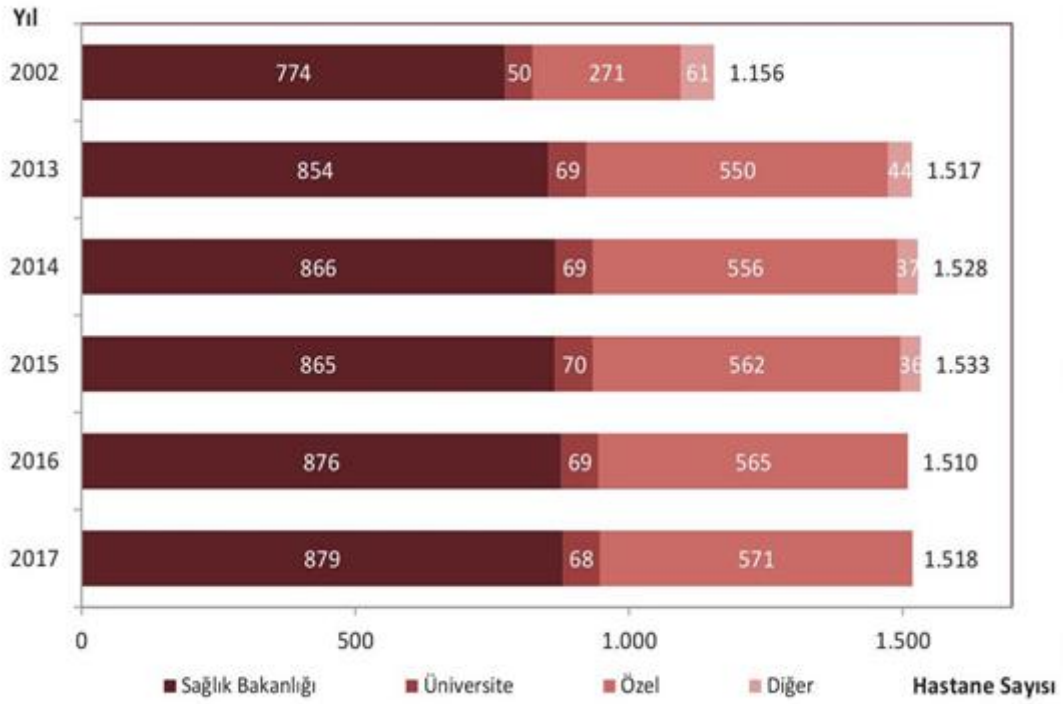
Şekil 2.2: Yıllara Göre Kişi Başı Kamu ve Özel Sağlık Harcaması, Nominal

Kaynak: TÜİK

Şekil 2.2’de yıllara göre kişi başı kamu ve özel sektör sağlık harcamaları TL cinsinden gösterilmektedir. 2002 yılında kişi başı kamu sağlık harcaması 201 TL, kişi başı özel sağlık harcaması 83 TL’dir. Yıllar itibariyle kamunun kişi başı sağlık harcaması giderek artmaktadır. En yüksek harcama 2017 yılında 1.366 TL olarak gerçekleşmiştir. Kişi başı özel sağlık harcaması en düşük 2002 yılında 83 TL’dir. 2009 yılında kişi başı özel sağlık harcaması 153 TL’ye gerilemiştir. En yüksek kişi başı özel sağlık harcaması ise 2017 yılında 385 TL’dir. Toplam kişi başı sağlık harcaması 2002 yılında 284 TL ve 2017 yılında 1.751 TL’dir. 2002 yılında kamu sektörünün payı %77 iken 2017 yılına gelindiğinde %78 e çıkmıştır. Şekilden de görüldüğü gibi kişi başı sağlık harcamalarında kamunun payı çok yüksektir.

Şekil 2.3: Türkiye’de Yıllara ve Sektörlere Göre Hastane Sayısı

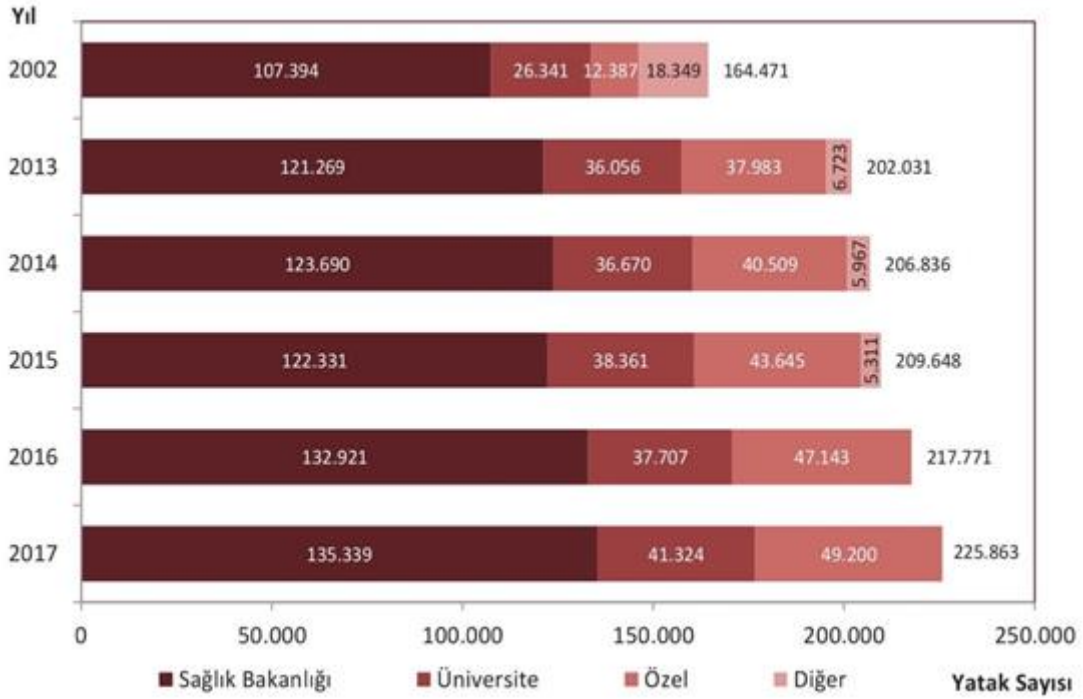

Kaynak: Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Not: Diğer ifadesi kamu kuruluşları ve yerel idarelere ait hastaneleri kapsamaktadır

Şekil 2.3’te Türkiye’de kurumlara göre hastane sayısı dağılımına baktığımızda, 2002 yılında % 66,95’inin Sağlık Bakanlığı, % 4,32’sinin üniversite, % 23,44’ünün özel ve % 5,27’sinin diğer kamu hastaneleri olduğu görülmektedir. 2017 yılında ise % 57,90’ının Sağlık Bakanlığı, % 4,48’sinin üniversite ve % 37,62’inin özel hastane olduğu görülmektedir. Yıllar itibariyle toplam hastane sayısı artarak 2017 yılında 1518 adet olmuştur. Sağlık Bakanlığına ait hastane sayısı en fazla 2017 yılında 879 adet iken en fazla özel hastane sayısı 2017 yılında 571 adettir. Yıllar içerisinde oransal olarak sağlık bakanlığına ait hastane sayıları azalırken üniversite ve özel hastane sayıları artış göstermiştir.

Şekil 2.4: Türkiye’de Yıllara ve Sektörlere Göre Hastane Yatağı Sayısı

Kaynak: Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Not: Diğer ifadesi kamu kuruluşları ve yerel idarelere ait hastaneleri kapsamaktadır.

Şekil 2.4’te sektörlere göre hastane yatak kapasitelerine baktığımızda 2002 yılında 164.471 yatak kapasitesinin % 65,30’unun Sağlık Bakanlığı hastanelerine, % 16’sının üniversite hastanelerine, % 7,53’ünün özel hastanelere ve % 11,15’inin diğer kamu kuruluşları ve yerel idarelere ait hastanelere ait olduğu görülmektedir. 2017 yılında 225.863’e çıkan yatak kapasitesinin, % 59,92’sinin Sağlık Bakanlığı hastanelerine, % 18,30’unun üniversite hastanelerine ve % 21,78’inin özel hastanelere ait olduğu belirtilmektedir. Yatarak tedavi eden hastanelere baktığımızda özel hastanelere göre devlet kaynaklı hastanelerin ağır bastığı görülmektedir. Günümüze geldiğimiz zaman yatak kapasitelerinin arttığını Sağlık Bakanlığına ait hastanelerin 135.339 adet, üniversite hastanelerinin 41.324 adet, özel hastanelerin 49.200 adet olduğu görülmektedir.

2.3.3. Türkiye’de Savunma Harcamaları

Savunma hizmetleri eski dönemlerden itibaren devletlerin varlıklarının bir nişanesi olarak konumlanmıştır. Savunma devletlerin hakimiyetlerinin başka devletlerin hakimiyet iddiasına, müdahalesine karşı savunmasıdır. Belirli halk toplulukları üzerinde

hakimiyet sağlamasının ön şartı diğer devletler tarafından aynı halk üstünde hakimiyet kurma iddiasını reddetmektir. Bu sebeple uluslar, saldırı ve tehditlere karşı hazırlık yapmak mecburiyetindedir (Bulutoğlu, 2008: 237).

Ekonomi teorisinde tam kamu malı, üretildiği zaman bir bireyin elde edeceği doyum, diğer bireylerin doyumlarını düşürmeyen ve kimsenin tüketimden dışlanamadığı mallar olarak tanımlanır. Savunma hizmetinin ülkede yaşayan herhangi bir kişiye sağladığı koruma, bir diğerinin koruma tüketimini azaltmaz. Söz konusu koruma bölünemez özelliğindedir ve bir başka bireyin bu korunmadan faydalanması herhangi bir marjinal veya ek maliyet getirmez (Mendez, 1999: 383). Bu tanımlama doğrultusunda savunma hizmeti, toplumdaki bireylerin tamamını ilgilendirdiğinden kamusal malın içerisinde yer alır. Savunma hizmetinin iki yönü vardır. Birincisinde devlete yönelik saldırıları caydırmak, ikincisiyse saldırıların hayata geçmesi halinde bunlara karşı koymaktır. Savunma yapmanın faydası ülkedeki askeri gücün karşılaşılabilecek saldırılardan daha baskın olması ve düşmanların da bunun bilincinde olmasına bağlıdır. Ülkedeki askeri güç gerçekten üstün olmasa da, düşmanların yapacakları saldırılardan umdukları yararın onlara geri dönüşündeki zarardan az olacağına dair inançlarının oluşması dahi savunmada caydırıcılık işlevinin gerçekleşmesine sebep olur. Savunmadaki caydırıcılık fonksiyonu, savunma yapılmasından ziyade, güçlü savunmanın var olduğunun bildirilmesine, düşmanlarca farkında olunmasına ve kabulüyle ilişkilidir. Savunma yapmanın koruma ve uzaklaştırmadaki yararlarıysa, saldırıya uğradıktan sonraki silahlanmayla elde edilir (Bulutoğlu, 2008: 239).

Barış zamanında savaşa yönelik yapılan eğitimler ve yine savaşa yönelik elde bulundurulan araç, gereç, arazi hazırlama yatırımları, caydırma gerçekleşmeyip de saldırı başlayınca savaşa kullanılmaktadır. Her ülke kendi tehdit değerlendirmesini kendi yapar ve olası savaş ihtimallerini göz önüne alarak barış zamanında bunlara yönelik eğitim ve tatbikat yapar. İşte bu barış zamanında yapılan eğitim ve tatbikatlar, savaşa yönelik savunma harcamaları olması muhtemel savaş için gereklidir. Savaşlar başladığında savaşın türü, yaygınlığı, yoğunluğu başkaca faktörlerle birlikte barış zamanlarındaki harcamanın miktarıyla belirlenir (Aslan, 1998: 249-250).

2.3.4.Savunma Harcamalarının Tanımı ve Sınıflandırılması

Savunma harcamalarını; savunma hizmetleri için ayrılan askerler ve personele ilişkin harcamaları, bu sektörle alakalı araçların ve ekipmanların üretilmesini, satın alınmasını, bakımlarıyla onarım giderlerini, binalar gibi inşaat kalemlerini, araştırmalar ve geliştirmeler için yapılan harcamaları oluşturur. Geniş anlamıyla, ülkelerin iç ve dış güvenliklerini sağlama amacıyla devlet bütünlüğünü bozacak tehditlere karşı milli gelirlerinden savunmalarına ayırdıkları paylardır (Tügen, 1989: 48).

Savunma harcamalarıyla alakalı yapılmış olan araştırmalarda karşımıza çıkan ana zorluklardan biri, savunma harcamalarının tanımlamasının nasıl yapılacağıdır. Savunma harcamaları kavramıyla ne anlatılmak istendiği, uluslararası politikalarda ve akademik analizlerle netlik kazanmamıştır. Böyle olmasının farklı sebepleri bulunmaktadır. Örneğin farklı ülkenin silahlı güçleri farklı kuruluşları yansıtırlar ve farklı roller alabilirler. Bir takım ülkelerin ordu ve polislerinin görevlerindeki ayrımlar belirgin değildir (Dunne ve Smith, 1990: 59). Bu sebeple savunma harcamalarıyla alakalı tanımlamalarda bir standardizasyon yoktur. Çoğunlukla milletler savunma harcamalarını kendi hedeflerine adapte etmede serbestlerdir. Bu husustaki anlaşmazlıkların IMF'nin, Birleşmiş Milletler (UN)' in ve NATO'nun yaptığı tanımlarda da Tablo 8'de görmekteyiz (Brzoska, 1995: 46-49; Giray, 2004:184).

Tablo 2.8: NATO, IMF ve Birleşmiş Milletler'in (UN) Savunma (Askeri) Harcamalara İlişkin Tanımları

Olası Savunma Harcamaları Kalemleri	NATO	IMF	UN
Savunma Güç ve Destekçileri İçin Yapılan Harcamalar			
1. Asker ve görevli (personel) ödemeleri	X	X	X
2. Askeri organizasyonlarla ilgili veya ordu içindeki teknisyen, bürokrat vs. ücretleri	X	X	X
3. Tıbbi hizmetler, vergisel ayrıcalıklar ve sosyal faydalar (Akrabalar dahil)	X	X	X
4. Emeklilik maaşı	X	-	X
5. Askeri okullar, hastaneler vb.	X	X	?
6. Silah harcamaları (ithal silahlar dahil)	X	X	X
7. Altyapı yatırımları, binalar vb.	X	X	X

Olası Savunma Harcamaları Kalemleri			
	NATO	IMF	UN
Savunma Güç ve Destekçileri İçin			
8. Bakım ve onarım	X	X	X
9. Diğer malların tedariki	X	X	X
10. Askeri araştırma ve geliştirme	X	X	X
Askeri/Savunma/Stratejik Amaçlarla ilgili Diğer Harcamalar			
11. Stratejik malların stoklanması	x ^b	-	-
12. Silah ve üretim yerleri vb. korumak	x ^b	X	-
13. Silah üretim sübvansiyonları/Değişim sübvansiyonları	X	-	-
14. Diğer ülkelere yapılan askeri yardımlar	X	X	X
15. Uluslararası organizasyonlara katkılar (Askeri anlaşmalar, Birleşmiş Milletler barışın korunması vb.)	X	X	-
16. Sivil savunma	-	X	X
Eski Askeri Güçler/Faaliyetlere Yapılan Harcamalar			
17. Gazilere sağlanan menfaatler vb.	-	-	-
18. Savaş borçları	-	-	-
Diğer Güçlere Yapılan Harcamalar			
19. Orduya bağlı olmayan güçler/Jardarma gücü	x ^c	x ^c	x ^c
20. Sınırlar/Gümrük muhafızları	x ^c	x ^c	x ^c
21. Polis idaresi	x ^c	-	-
Diğer Hesaplardaki Harcamalar			
22. Yardım/Felaketten kurtarma	X	-	-
23. Birleşmiş Milletler Barışı Koruma	X	X	-
Gelecek Harcamalar İçin Yükümlülükler			
24. Kredi temini	X	X	-
Kaynak: Brzoska, 1995: 48-49.			
a Semboller: X: Savunma harcamalarına dahil, - : Savunma harcamalarına dahil değil.			
b Eğer savunma organizasyonu tarafından yönetiliyor ve finanse ediliyorsa.			
c Askeri faaliyetler için eğitilip, donatıldığı ve mevcut olduğu hükmü verildiği zaman.			

Yukarıdaki Tablo 2.8’de görüleceği üzere farklılık gösteren tanımlamalardan dolayı araştırma kuruluşlarının elde edecekleri sonuçlar birbirinden farklılık göstermektedir.

Savunma harcaması tüketim harcaması ve yatırım harcaması şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Yatırım harcamaları askeri binaların inşaatı, araştırma ve geliştirme ve askeri tedariklerden oluşur. NATO kriterleriyle bakıldığında ise savunma harcamaları altyapı için yapılan harcamalar, ekipman harcaması ve operasyonel harcamalar ve personel harcamalarından oluşur. Amerika Birleşik Devletleri'nde savunma harcaması silahlanmak, araştırma ve geliştirme, deniz aşırı organizasyonlar, emekli askerler ve personellerden oluşur. Türkiye'deyse sivil ve askeri personellere yapılan ödemeler, silahlar ve teçhizatlar, bakım ve işletme, sefer stokları, yedek kaynaklar, malzemeler, inşaatlar için yapılan yatırımlar, yedek kaynaklar olarak beş temel sınıfta izlenmektedir (Özer, 2006: 5).

Ülkelerin savunma harcamalarını belirleyen, içsel ve dışsal birçok etmen mevcuttur ve bunlar ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye farklılıklar göstermektedir. Söz konusu etmenler, komşu ülkelerin veya bölge için tehdit unsuru olan ülkelerin askeri harcamalarını artırması, jeostratejik konum, ülkelerin yönetim biçimi ve siyasal durum, iç güvenlik ihtiyacı, bütçe olanakları, silahlı kuvvetlerin gücü ve büyüklüğü, askeri ittifaklar ve askeri yardımlar olarak değerlendirilebilir. Ülkelerin siyasal rejim ve ideolojileri de küresel ve bölgesel silahlanmada önemli bir faktördür. Soğuk savaş döneminde oldukça yüksek olan askeri harcamaların, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, dünya askeri harcamalarını etkileyecek oranda düşmesi buna açık bir örnek teşkil etmektedir (Uçar, 2003: 29).

Devletler, silahlı kuvvetlerinde bulunan gücün seviyesini belirlemek için, ilgi sahalarında ve yakın çevrelerindeki kendilerine düşmanlık edebilecek tehditleri göz önünde bulundurur. Kendilerine tehdit olabilecek imkanlarını ve kabiliyetleri değerlendirmeye alır. Potansiyellerini belirlerler ve onlara karşı ülkelerinin topraklarını müdafaa edecek askeri önlemleri alırlar. Sahip olmaları gereken kabiliyetleri belirlerler ve bunlara göre silahlı güçlerini oluşturacak bütçelerini oluşturur ve silahlanmak için harcamalar yaparlar. Bu süreç doğaldır ve sürekli bu çark dönmektedir (Kunt, 2004: 23).

Ülkeler varlıklarının devamı için, bütçeleri içinden yeteri kadar miktardaki ödenekleri savunma hizmetleri için ayırma mecburiyetindedirler. Fakat savunma harcamaları için tanınan öncelikler ve ödeneklerin tutarlarının GSMH'ye oranının makro ekonomik dengeyi bozmayacak biçimde olmasına dikkat edilmelidir. Silahlı

kuvvetlerin içinde yer alan harcama kalemlerini ayırmak gerekmektedir. Böylelikle devletlerin silahlı kuvvetlerinin stratejik önemlerine göre yapacakları harcamaların türleri belirlenmekte ve savaş kabiliyetleri üst seviyelere çıkartılmış olmaktadır (Özer, 2006: 6).

Bir ülkenin savunma harcamalarında görülen yükselişin iki ana sebebi vardır. Birincisi devamlı savunma harcamaları artıyorsa mühim bir tehdit algılamasının olduğunu düşündürebilir. Bu yükseliş; içerisinde bulunduğu coğrafi bölgeden, uluslararası ortamından ve komşusu olan devletler yüzünden kaynaklanmaktadır. İkincisi ise devletteki yöneticilerin sahiplendiği dış siyaset anlayışıyla silahlanmanın öne çıkarıcı nitelikte olmasındandır. Türkiye’deki askeri harcamalar hususunda birinci durumun geçerliliği ön plandadır. Türkiye için askeri harcamaların belirlenmesinde komşu devletler tarafından yapılan karşıt politikalar, uluslararası ve bölgesel krizler etkilidir (Koçer, 2002: 125).

Tablo 2.9: Savunma Harcamalarının Yıllara Göre Tutarı, GSYİH’ ye Oranı ve Bütçe İçindeki Payı

YILLAR	TUTAR (MİLYON TL)	GSYİH'YE ORANLARI (%)	BÜTÇE İÇİNDEKİ PAYI (%)
2006	11.588	1,5	6,5
2007	11.834	1,3	5,8
2008	12.839	1,3	5,7
2009	14.567	1,5	5,4
2010	14.952	1,3	5,1
2011	16.197	1,2	5,1
2012	18.447	1,2	5,1
2013	19.784	1,1	4,8
2014	21.256	1,0	4,7
2015	22.877	1,0	4,5
2016	26.550	1,0	4,5
2017	30.780	1,0	4,5
2018	41.892	1,2	5,5

Kaynak: Maliye Bakanlığı 2019 Yılı Bütçe Gerekçesi.

Tablo 2.9’a göre savunma harcamaları yıllar itibariyle artış göstermektedir. 2006 yılında 11.588 olan savunma harcamaları 2018 yılında 41.892’dir. GSYİH’ye oranları ise yıllar itibariyle aşağı yukarı aynı seyirdedir. Savunma harcamalarının bütçe içindeki payı 2006 yılından 2017 yılına kadar azalmış olup 2018 yılında tekrar artmıştır. 2006 yılında %6,5 iken 2017 yılında % 4,5’ e gerilemiş 2018 yılında 5,5’e yükselmiştir.

2.3.5. Türkiye’de Sosyal Güvenlik Harcamaları

Bu başlık altında öncelikle sosyal güvenliğin tanımı yapılarak sosyal güvenliğin konusu ve amaçları, sosyal güvenliğin karşıladığı riskler ve Türkiye’deki sosyal güvenlik harcamalarından bahsedilecektir.

2.3.5.1. Sosyal Güvenliğin Tanımı

Gelir durumuna bakmaksızın ülke içinde yaşamını sürdüren insanların, toplumun huzur ve refahında olumsuz etkisi olan sosyal tehlikelerden kaynaklı zararların, insanların hakları ve asıl olarak devletin görevleri olarak primli ya da primsiz rejimler kullanılarak kurtarmayı amaç edinen sisteme sosyal güvenlik denir (Şakar 2006:6). Sosyal güvenliğin günümüzde refah seviyesinin asgari düzeyde tutulabilmesini sağlayan ve bu konuda güvenliği gerçekleştiren bir sistem ve içeriğe kavuşmuş olması, tanımla yakından ilgilidir (Arıcı 1999: 4). Farklı bir deyişle gelirin ne olduğunun önemi olmadan kişilerin karşılaştıkları sosyal risklere karşı iktisadi garanti sunma vazifesi gören kuruluş veya kurumlar topluluğu sosyal güvenliktir (Tunçomağ, 1990: 5).

Sosyal güvenliğin dar ve geniş olmak üzere iki farklı tanımının yapılması mümkündür. Geniş anlamda sosyal güvenlik, sosyal politikayla bütünleşerek sosyal risklerin sonuçlarını onarmak amacıyla, ekonomik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak gelişen bir politika görünümündedir. Dar anlamda sosyal güvenlik ise, sosyal güvenlik sistemleriyle ilişkilendirilmektedir. Kapsama alınan riskler bakımından kişinin yaşamını olumsuz etkileyebilecek tüm riskler yerine, onun ekonomik güvencesini ilk anda sarsabilecek fizyolojik, sosyo-ekonomik ve mesleki sosyal riskler kapsama alınmaktadır (Güzel ve Okur, 2004: 5-8).

2.3.5.2. Sosyal Güvenliğin Konusu ve Amaçları

Sosyal güvenliğin konusunu çeşitli riskler oluşturmaktadır. Bu riskler, rastgele tehlikelerden değişik olmasıyla sosyal güvenlik gayesi açısından mühim tehlikeler olarak nitelendirilirler. Sosyal güvenliğe konu olan risklerin doğuşu halinde kişilerin gelirlerinin sürekliliği olumsuz yönde etkilenmekte ve muhtaçlık durumu oluşmaktadır (Arıcı, 1999: 5).

Sosyal güvenlik, kişileri sosyal güvenlik konusu olan riskli durumlara karşılık muhafaza etmeyi amaçlamaktadır. Bir diğer deyişle, iş yaşamının içi ya da dışından

gelebilen kaza, yaşlılık, çocuk yetiştirme, işsizlik, malullük, ölüm, analık, hastalık vb. rizikoların iktisadi neticelerine karşı kişileri korumadır (Dilik, 1992: 68).

Sosyal güvenliğin temel görevi, bireylere ve ailelere ekonomik ve sosyal riskler nedeniyle yaşam düzeyleri veya standartlarında belirli bir çizginin altına düşülmeyeceği garantisini vermektir. Bu amaç, yalnızca söz konusu risklerin ihtiyaç olarak ortaya çıkması durumunda onu karşılama hedefini kapsamamaktadır. Risklere konu olan durumların doğmaları halinde önleme görevi vardır. Önlenemeyen hallerde kişilerin ve ailelerin en az kayıpla kurtulmalarını sağlayacak şekilde bir zarar tazmini ve hizmet sunma faaliyetlerini kapsamaktadır (Alper ve Tatlıoğlu, 1994: 18-19).

2.3.5.3. Sosyal Güvenliğin Karşılıdığı Riskler

Sosyal güvenlik sistemlerinin karşıladığı riskler genellikle sosyal risk/sosyal tehlike kavramının kapsamındaki tüm riskler olmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Office - ILO) tarafından 1952 yılında yayımlanan 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Standartları Sözleşmesi'nde dokuz adet sosyal risk sayılmıştır. Söz konusu riskler Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi'nde de aynen kabul edilmiştir. Bu riskler şunlardır (Şakar, 2006: 5; Alper, 1999: 6-9):

- ❖ *İş kazaları:* Çalışma ortamına veya buna bağlı faktörlerin ortaya çıkardığı risklerdir. İş kazası sonucunda kişiler çalışma güçlerini geçici veya sürekli olarak kaybetme, dolayısıyla da gelir kayıplarının geçici veya sürekli olması riskiyle karşı karşıyadırlar.
- ❖ *Meslek hastalıkları:* İş kazaları gibi çalışma ortamı yada buna bağlı faktörler sebebiyle ortaya çıkan risklerdir. Meslek hastalıkları sonucunda da kişiler çalışma güçlerini geçici veya sürekli olarak kaybetme ve sonucunda da gelir kayıplarına uğrama riskiyle yüz yüzedirler.
- ❖ *Hastalık:* Çalışma gücünde kayıplara, gelir kesilmesine ve gider artışına neden olan bir risk türüdür.
- ❖ *Analık:* Analık hali, çalışan kadın için doğum öncesi ve sonrası olmak üzere belli bir süre işinden uzak kalmasına ve gelir kesilmesine yol açan bir risktir. Kadın çalışan için gelir kesintisine neden olan bu durum, erkek çalışan için bir defaya mahsus verilen sağlık yardımları, doğum ve emzirme yardımları gibi ödemelerle gelir arttırıcı bir durumdur.

- ❖ *Malullük:* Sürekli sakatlık hali nedeniyle sürekli çalışamama durumunu ifade eden uzun vadeli bir risk türüdür. Malullük koşulları içerisindeki kişilere sürekli gelir garantisi yanında rehabilitasyon hizmetleri verilmektedir.
- ❖ *Yaşlılık:* Yaşlanmaya bağlı olarak kişilerde fizyolojik bakımdan meydana gelen değişimlerin çalışma gücü kaybı ve gelir kesilmesine yol açması halidir. Yaşlılık, bir çeşit malullük olarak da ifade edilebilmektedir.
- ❖ *Ölüm:* Sigortalının kendisi için hayatı sona erdiren, geçimini ölen kişi vasıtasıyla sağlayanlar için ise muhtaçlık halinin doğumuna neden olan bir risk çeşididir.
- ❖ *İşsizlik:* Gelir kesilmesine yol açan bir risk türüdür. İşsiz kalınan süre için gelir garantisi sağlanmaktadır.
- ❖ *Ailevi yükler:* Evlenme ve çocuk yetiştirme gibi hallerde kişilerin giderlerinde artışlar meydana gelmektedir. Bu gibi durumlarda kişilere sosyal yardım yapılmaktadır.

2.3.5.4. Sosyal Güvenlik Harcamaları

Sanayi devriminden önceki toplumlar sosyal güvenlik işlevini aile içi transfer, dini niteliği olan kuruluşlar ve yardım sandıkları aracılığıyla yürütüyorlardı. Sanayi devrimiyle yeni bir bakış açısı kazanılmıştır. Sözü edilen bu dönemde işçilerin çalıştığı kötü koşullar devletlerde sosyal politikalar alanlarında kollayıcı düzenleme yapmaya mecbur bırakmıştır.

19. yy sonuna doğru şimdiki anlamıyla sosyal güvenlik sistemi var olmuştur. Öncelikle finansmanını işverenler ve işçilerin primlerinin yanı sıra devletin katkısıyla sağladığı sosyal sigorta sistemini Alman devlet adamı Bismarck kurarak mühim bir çalışma yapmıştır. Bu çerçeveye, Almanya’da uygulamaya başlanan sosyal sigortalar, başlangıç olarak hastalık (1883), iş kazası (1884), sakatlık ve yaşlılık (1889) sigortalarını içermiştir (<http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/tarihce>).

Osmanlı Devleti’nde sosyal güvenlik esas itibariyle aile içi yardımlaşmayla görülmüştür. Aile içindeki yardımlaşmayla, ailedeki bütün fertler birbirlerine iktisadi ve sosyal risklere karşı korumada, hastalanan, iş kazası sonucunda çalışamaz hale gelen veya ölenlerin eş ve çocuklarına ailedeki diğer kişiler bakarak destek olmaktadır. Bilhassa üretimini tarımla yapan toplumlarda böyle yardımlaşmalar yoğundur. Komşular ve akrabaların da yardımlaşmaya dahil oldukları görülür. Bu durumlar

ülkemizin kırsal kesimlerinde hala süregelmektedir. Osmanlı'da tarım sektörünün dışında el sanatları da mühim üretim sektörlerinden bu alanda sosyal güvenlikte alınan tedbirler farklılık göstermektedir. Aynı mesleği paylaşanların dayanışma içinde olabilmeleri için Lonca ve Ahilik teşkilatlanmaları meydana gelmiştir. Başka yardımlarsa, dinin gerekleri olan fitre, zekat, adak ve kurban gibi vecibeleri yaparken ihtiyacı olan insanları gözeterek ve vakıf aracılığıyla yapılmakta olan yardımlardan meydana gelmektedir (Akbulak ve Akbulak, 2004: 2-6).

Osmanlı Devleti'nde 1866 senesinde askeri ve 1880'li yıllarda da mülki memurlar ve bunlara bağlı olanlara özgü olarak tekaüd sandıkları adıyla resmiyet kazanan ilk sosyal güvenlik kurumları kurulmuştur. Sonrasında iki sandığı birleştirilerek Askeri ve Mülki Memurlar Sandığı ismi verilmiş ve finansmanını 1930 yılından sonra sağlamış ve diğer kamu kuruluş ve kurumlarında çalışanları da içine alan dokuz sandık daha 1934 yılında kurulmuştur. 1950 yılında Emekli Sandığı bu sandıkların birleşmesi ile faaliyetine başlamıştır (Akbulak ve Akbulak, 2004: 27).

Sosyal güvenlik kavramı 1961 Anayasası ile ilk defa iş yaşamı ve sosyal politikayla alakalı terminolojide yer almıştır. 1982 Anayasasının "sosyal güvenlik" başlıklı maddesinde "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar." denilerek, sosyal güvenlikte devlete mühim vazifeler yüklemiştir (<http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/tarihce>).

Türkiye'de temel sigorta kurumları SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu ve vakıf statüsündeki sandıklardan oluşmaktadır. SSK ve Bağ-Kur finansman açısından primli sistem esasına dayanırken, Emekli Sandığı kesintiler, karşılıklar ve hazine yardımı ile finansman sağlamaktadır (Güvercin, 2004: 93). SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığından oluşan bu kurumlar 2006 senesinde çıkarılmış olan 5502 sayılı Kanunla kurulmuş olan Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) devredilmişlerdir.

Tablo 2.10: Türkiye’de Yıllar İtibariyle Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlaşma Harcamalarının Yıllara Göre Tutarı, GSYİH’ ye Oranı ve Bütçe İçindeki Payı

YILLAR	TUTAR (MİLYON TL)	GSYİH'YE ORANLARI (%)	BÜTÇE İÇİNDEKİ PAYI (%)
2006	26.213	3,3	14,7
2007	34.949	4,0	17,1
2008	37.666	3,8	16,6
2009	56.070	5,6	20,9
2010	59.892	5,2	20,3
2011	60.774	4,4	19,3
2012	76.100	4,8	21,0
2013	85.580	4,7	21,0
2014	92.030	4,5	20,5
2015	100.199	4,3	19,8
2016	131.387	5,0	22,5
2017	159.518	5,1	23,5
2018	164.779	4,8	21,6

Kaynak: Maliye Bakanlığı, 2018: 10.

Tablo 2.10’a göre sosyal güvenlik ve sosyal yardımlaşma harcamaları 2006 yılından 2018 yılına kadar giderek artış göstermiştir. 2018 yılında 164.779 milyon TL harcama yapılmıştır. Sosyal güvenlik ve sosyal yardımlaşma harcamalarının GSYİH’ye oranlarına baktığımızda en düşük 2006 yılında %3,3 en yüksek ise 2009 yılında %5,6 ve 2018 yılında %4,8 olarak gerçekleşmiştir. Bütçe içindeki paylarına bakacak olursak on üç yıllık süreçte dalgalanmalar yaşandığını görmekteyiz. Bütçe içinde en düşük 2006 yılında %14,7 en yüksek 2017 yılında %23,5 ve 2018 yılında %21,6 olarak pay ayrılmıştır.

BÖLÜM 3

BRICT ÜLKELERİNDE DEMOGRAFİK UNSURLARIN MALİ BASKINLIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ÜZERİNE VAR ANALİZİ

BRIC ülkeleri kavramı Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in baş harflerinden oluşmaktadır. BRIC ülkelerini bir araya getiren özellikleri yükselen piyasa ekonomileri içinde önde gelen, sanayileşme yolunda ilerleyen, hızlı büyüme gösteren, bölgesel ve küresel ilişkiler bakımından önemli oranda etkileri olan ülkelerdir. Türkiye ile nüfus, coğrafi alan, piyasa büyüklüğü ve ekonomik büyüme hızları açısından benzer niteliklere sahip olan bu ülkelere Türkiye'yi de ekleyerek BRICT ülkeleri kavramı oluşmuştur.

Mali baskınlık bütçe dengesinin GSMH'ya oranı olarak tanımlanabilir. Kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında denge kurulamamasından meydana gelmektedir. Ekonomide kamu harcamalarının, gelirlerinden fazla olmasıyla kamu açıkları oluşur. Süreklilik gösteren kamu açıklarıyla para politikasının maliye politikasının etkisi altında olduğu sonucuna varılır. Çünkü bu açıklar parasal genişlemeyle ya da borçlanma yöntemiyle kapatılabilir. Ekonomide enflasyon üzerinde para politikasının etkili olmasını, borçlanmayla kapatılan açıklar göstermektedir. Ancak borçlanma tıkanıldığında para politikasının etkisini kaybettiği sonucu çıkarılır. Kamu harcamalarında GSYİH'daki artıştan daha fazla oranlarda artış olması mali baskınlığa sebep olmaktadır.

Yapılan çalışmada BRICT ülkelerinde eğitim ve sağlık harcamaları gibi demografik unsurların mali baskınlığa etkilerinin fazla olacağı beklenmesinin yanı sıra yükselen piyasa ekonomileri içinde önde gelmeleri, sanayileşme yolunda ilerlemeleri, hızlı büyüme göstermeleri, bölgesel ve küresel ilişkiler bakımından önemli oranda etkili oldukları ve jeopolitik konumları açısından da önemli yerlere sahip oldukları için içerden ve dışardan gelen tehdit ve saldırılara hazırlıklı olmaları, savunma yapabilmeleri açısından askeri harcamalara çoğunluk vermeleri nedeniyle mali baskınlık üzerinde askeri harcamaların da etkisinin olacağı beklenmektedir.

Gül ve Gürbüz (2006) çalışmalarında enflasyon hedeflemesi stratejisini tanımlayarak, bu stratejinin Türkiye ekonomisinde uygulanabilirliği konusunu tartışmışlardır. Sel (2007) çalışmasında Türkiye deneyimi çerçevesinde mali baskınlığın enflasyon hedeflemesi rejimi için önemini araştırmıştır. Barışık (2010) çalışmasında

Türkiye’de mali baskınlığın bankacılık sektörüne etkisini araştırmıştır. Ertunga (2013) çalışmasında teorik bir çerçevede Euro Alanı içinde mali baskınlığın tanımlanması konusuna öncü değerlendirmelerden birini sunmuştur. Nwogwugwu ve Onwube (2014) çalışmalarında enflasyon ile ana parasal değişkenler arasındaki ilişkiyi ve enflasyon ile finansal istikrar arasındaki ilişkiyi ve mali baskınlığı tanımlamayı amaçlamışlardır. Baştürk (2015) çalışmasında Türkiye’de 2002-2012 yıllarında mali baskınlık göstergelerinin para politikasının hareket alanına etkisini değerlendirmiştir. Fidan (2015) çalışmasında bankacılık sektörünün mali baskınlık üzerindeki etkilerini incelemiştir. Sezgin (2015) çalışmasında 2001 krizi öncesi ve sonrası uygulanan para politikalarını inceleyerek 2001 Ekonomik Krizi sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde borç stoku, bütçe dengesi, faiz dışı denge, faiz hadleri gibi göstergelerden mali baskınlık düzeyi izlenerek para politikası etkinliği değerlendirmiştir. Bölükbaş ve Topal (2017) çalışmalarında mali baskınlığın merkez bankası bağımsızlığı üzerindeki etkisini ampirik olarak araştırmışlardır. Jevdovic ve Milenkovic (2018) çalışmalarında gelişmekte olan beş Avrupa ekonomisinde (Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Makedonya) geçerli politika rejimini (parasal ve mali baskınlık) ampirik olarak tespit etmeyi amaçlamışlardır. Yapılan çalışmalarda genellikle enflasyon, ekonomik büyüme ve bankacılık ile mali baskınlık arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak BRICT ülkelerinde demografik unsurların mali baskınlık üzerindeki etkisinin ortaya konması tez çalışmasının konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Türkiye ülkelerinde 2000-2017 yıllarını kapsayan döneme ait veri setleri kullanılarak, iki değişken arasında ilişkinin varlığı tespit edilmek için kullanılacak ekonometrik yöntemlerle alakalı bilgiler verilecektir. İçsel ve dışsal değişken ayırımına olanak sağlamaması ve değişkenler arasında dinamik ilişkileri tespit edebildiği Vektör Otoregresif Model (VAR) analizi tercih edilmiştir. VAR analizi yapılabilmesi için öncelikle serilerin durağan olup olmadıkları incelenmelidir. Eğer seriler durağan değil ise, birinci dereceden farkları alınarak serileri durağanlaştırılması gerekmektedir. Birim Kök Testi ile serilerin durağanlaşıp durağanlaşmadığı ölçülecektir. Seriler arasında birim kök tespit edilmiş olsa bile aynı derecede durağanlık söz konusu ise, serilerin seviye değerlerine eşbütünleşme testi yapılabilmektedir. Eşbütünleşmenin olduğu değişkene bir dönemde verilen şokun kendisine ve diğer değişkenlere etkisinin

incelenmesi için etki tepki fonksiyonları oluşturulmaktadır. Değişkende meydana gelen değişimin ne kadarlık bir oranda diğer değişkenlere etki ettiğini belirlemek için ise Varyans Ayırıştırması metodu tercih edilmektedir.

Bu bölümde Durağanlık Testi, Eşbütünleşme Testi, Nedensellik Testi, Etki-Tepki Fonksiyonları ve Varyans Ayırıştırması analizinin teorik bilgisine yer verilecektir.

3.1.DURAĞANLIK ANALİZİ

Makro iktisadi uzun dönem parametreler, bir eğilimde ve bu trend çevresinde dalgalanan konjonktürel davranışlar içerir. Parametrelerde yaşanan bu konjonktürel dalgalanmayı düzene koymak için ilgili seriden mevsimsel dalgalanmaların ve trendin ayrıştırılması gerekmektedir. Uzun dönemde artan trende sahip seri durağan olmayacağı için seri trendden ve mevsimsellikten temizlenmesi gerekmektedir. Durağan serilerde oluşan bir şokun etkisi sürekliliği olmazken, durağan olmayan serilerde şokun tesiri devamlı olmaktadır. Bu sürekliliğin sebebi ise, uzun dönemde durağan seriler ortalama seviyelerine geri döneceklerinden kaynaklanmaktadır (Enders, 2004: 171). Ayrıca durağan olmayan serilerin mevcut olduğu analizlerde düzmece/sahte regrasyonlar tespit edilebilmektedir. Düzmece yani sahte regrasyonlarının modelde olma göstergesi, istatistiksel olarak anlamlı t değerlerinin yüksek olmasına rağmen parametre tahminlerinin anlamsız çıkması durumu olarak gösterilmektedir (Hendry ve diğerleri, 1984: 1023-1100).

Durağanlık testi, zaman serisi kullanılan analizlerde, çok önemli testler arasında gösterilmektedir. Ekonometrik analizlerde, varyansının ve ortalamasının sabit olduğu, değişkenlerin de zaman ile bir bağlantı olmadığı farz edilmelidir. Ancak birim kök testleri sonucunda bu hipotezin sürekli doğru olmadığı neticesine ulaşılmıştır. Zaman içerisinde durağan olmayan değişkenler oluşmaktadır. Hesaplanacak dönem için gözlemlenen serinin ortalaması ve varyansının sabit olması, o seriyi oluşturan stokastik dönemin durağan olmasını göstermektedir (Bowerman ve O'Connel, 1979: 340).

$$\text{Sabit Ortalama: } E(Y_t) = \mu$$

$$\text{Sabit Varyans : } \text{Var}(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$$

$$\text{Ortak Varyans : } \forall k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)]$$

Eğer bir zaman serisi durağan hale gelmiş ise, varyansı, ortalaması ve çeşitli gecikmelerdeki ortak varyansı daima aynı olduğu tespit edilmiştir (Gujurati, 2012: 740).

Ekonometrik yöntem neticesinde ulaşılan değişkenlerin durağan veya durağan olmadığını görmek için genel olarak Dickey Fuller Testi (DF), Genişletilmiş Dickey Fuller Testi (ADF), Phillips- Peron Testi (PP) yöntemleri kullanılmaktadır.

3.1.1.Dickey Fuller (DF) ve Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Zaman serisi yönteminde, durağanlık tespiti için en fazla tercih edilen ve yüksek bir test olarak kabul edilen Dickey Fuller birim kök testi kullanılmaktadır (Enders, 2004). Dickey Fuller birim kök testi modeli aşağıda gösterilmektedir:

$$Y_t = Y_{(t-1)} + u_t \quad (3.1)$$

Yukarıda bulunan eşitlikteki Y analize tabi tutulan bir zaman serisi olarak farz edilirse, eşitlikte bulunan u_t hata terimi, diğer bir deyişle, Y serisinin bir dönem öncesi ile aralarındaki oluşan farkı simgeleyen bir gösterge olarak tanımlanabilir. Yukarıda gösterilen hata terimi sabit varyanslı, sıfır ortalamalı ve ardışık bağımlılığı olmayan bir parametredir. Literatürde bu özelliklere sahip olan hata terimlerine Beyaz Gürültü hata terimi olarak tanımlanmaktadır. Yapısı gereği rassal yürüyüş yada stokastik paradigmasına örnek olarak gösterilebilmektedir (Gujarati, 2012). Regresyon modeli bağımlı değişkeni olan Y'nin bir gecikmeli değişkenini barındırdığından dolayı birinci dereceden ardışık bağlanım AR (1) modelidir. Sabit terime sahip olmayan bir model aşağıda bulunan model gibi yazılabilmektedir:

$$Y_t = \rho Y_{(t-1)} + u_t \quad (3.2)$$

Yukarıda bulunan (3.2) denklemde, regresyona ait çıkarımda Y serisinin rassal yürüyüş modeli için elverişli olduğunu ve stokastik bir halde olduğunu ifade etmektedir. Başka bir ifade ile Y serisinin birim kök içerdiğini ve durağan bir yapıda olmadığını belirtmektedir. Zaman serisi analizine konu olan Y serisi, sahte regresyon sonuçlarını bu biçimde gösterebilmektedir. Bu nedenle daha çeşitli yöntemlerin kullanılmasına gerek duyulmaktadır. Dickey Fuller Testi'nde gerek duyulan yollar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Dickey ve Fuller, 1981: 1057-1072):

$$1) \Delta Y_t = (\rho-1)Y_{(t-1)} + u_t$$

$$2) \delta = (\rho-1)$$

$$3) \Delta Y_t = \delta Y_{(t-1)} + u_t \text{ (Sabitsiz ve Trendsiz Regresyon)}$$

Yukarıda bulunan aşamalar gerçekleştirildikten sonra, 3. denklemde yer alan δ katsayısı hesaba katılarak hipotezler oluşturulmalıdır. δ parametrisinin t istatistiğini inceleyerek de hipotezler red veya kabul edilebilmektedir. Söz konusu hipotezler aşağıda gösterildiği gibi kurulmaktadır:

H0 : $\delta \geq 0$ Birim kök vardır. (Seri durağan değildir)

H1 : $\delta < 0$ Birim kök yoktur. (Seri durağandır)

Dickey Fuller Testi üç numaralı eşitlikteki gibi trendsiz ve sabitsiz regresyonları test etmemektedir. Bazen bu eşitlikler bir sabit terim ve buna ek olarak bir eğilim katsayısı (trend) içerebilmektedir.

4) $\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{(t-1)} + u_t$ (Sabit Terimli ve Trendsiz Regresyon)

5) $\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{(t-1)} + u_t$ (Sabit Terim ve Trendli Regresyon)

3, 4 ve 5 nolu denklemlerde bulunan fark deterministik öğelerin regresyona dâhil edilmesi ve edilmemesiyle ortaya çıkarmaktadır. 4. ve 5. Denklemlerde bulunan regresyonlarda, varsayımı sınamak için t testi yeterli olmadığı için yerini Tau istatistiğine bırakmaktadır. Tau istatistiğinin kritik değerleri yukarıda bulunan farklı deterministik öğeleri barındıran regresyonlara ve anlamlılık düzeylerine göre belirlenebilmektedir (Dickey ve Fuller, 1979: 427-431). Monte Carlo ve MacKinnon, örnekleriyle $\delta = 0$ için kritik Tau değerleri belirlenmiştir. Trendsiz ve sabit regresyon için kritik değerleri τ , sabit terimli ve trendsiz regresyonu τ_μ sabit ve trend içeren regresyon ise τ_τ şeklinde adlandırılmıştır (Enders, 2004).

Dickey Fuller testinde bulunan hata terimi, zaman zaman sabit varyans hipotezini bozabilmektedir ve değişen varyans özelliği gösterebilmekte veya ardışık bağımlılık söz konusu olabilmektedir. Bu koşulda yukarıda bahsedilen sabit terimsiz, sabit terimli, ve sabit terimle birlikte trend içeren modellere hata teriminin ardışık bağımlı olmasını önleyecek kadar bağımlı değişkenin birinci dereceden farkının bir veya birden fazla gecikmeli değerini ekleyerek model genişletilebilir. Bu şekilde genişletilen Dickey Fuller testine Genişletilmiş Dickey Fuller Testi (Augmented Dickey Fuller Test-ADF) denilmektedir.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{(t-1)} + a_i + u_t$$

Yukarıda gösterilen denklem β_1 , β_2 , δ ve Y_t parametreleri tıpkı Dickey Fuller Testindeki gibi tahmin edilerek Y 'nin durağan olmadığı sıfır hipotezine yani $H_0: \delta = 0$ karşın Y değişkenin durağan olduğu $H_1: \delta < 0$ alternatif hipotezi test edilmektedir (Yavuz, 2005: 273-274). Tahmin edilen ADF istatistikleri %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde mutlak değer olarak MacKinnon aracılığıyla güçlendirilen, kritik değerlerin mutlak değerinden küçük olduğu durumda sıfır hipotezi red edilememektedir. Diğer bir bakış açısıyla, seri, birim kök taşıdığından dolayı durağan değil sonucuna ulaşılmaktadır. Bu koşulda serinin birinci dereceden farkı alınarak seri durağanlaştırılmaya çalışılmaktadır. Birinci dereceden alınan farklar yine de durağanlaşmaz ise, seri ikinci veya daha yüksek derecelerden farkları alınır ve serinin durağan olasılıklı süreç karakteristiği taşınması sağlanmaktadır.

3.1.2. Phillips Perron (PP) Birim Kök Testi

Dickey-Fuller (DF) ve Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testleri hata terimlerinin stokastik yapıda ve ortak varyans olması gibi birtakım varsayımlara dayanmaktadır (Enders, 2004: 239). 1988 yılında Phillips ve Perron yayınladıkları çalışmalarında Dickey-Fuller ve Genişletilmiş Dickey Fuller testlerinin, varsayımların sağlanmadığı durumda veya serilerin yapısal kırılma barındırması durumunda yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Parametrik olmayan ve hata terimlerini düzelten bir ekleme yaparak bu yetersizliği ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Bu düzeltme süreci (AR) içeren DF ve ADF testlerine, hareketli ortalama sürecin (MA) dahil edilmesini öngörmektedir. Böylece PP Testi bir ARMA (Autoregressive Moving Average) süreci haline gelmektedir (Phillips ve Perron, 1988). Phillips Perron Testinin modeli aşağıda gösterilen denklem aşamaları gibidir:

$$Y_t = \delta Y(t-1) + u_t$$

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y(t-1) + u_t \quad (\text{Sabit Terimli})$$

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y(t-1) + \beta_2 (t-T/2) + u_t \quad (\text{Sabit Terimli ve Eğilim Katsayılı})$$

Yukarıdaki denklemlerde gözlem sayısını, eğim katsayısını ve sabit terimi gösterilmektedir. Denklemlerde hata terimlerinin ortalaması sıfır olduğu gibi hata terimleri ardışık bağımlı ya da değişen varyansa sahip olabilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında DF ve ADF testlerinin hipotezlerinden uzaklaşmaktadır. Fakat Newey-West hata düzeltme mekanizması ile ardışık bağımlılık yok edilmekte ve ortak varyans

varsayımı sağlanmaktadır. Netice itibariyle Dickey Fuller Testinin kullanıldığı tüm kritik değerler PP Testinde kullanılabilir (Phillips ve Perron, 1988: 335-346). Son evrede ise Dickey Fuller Testindeki gibi δ katsayısı hesaba katılarak hipotezler oluşturulur ve δ parametrisinin t istatistiğine dikkat edilerek hipotezler kabul veya red edilir. Kurulacak olan hipotezler aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$H_0 : \delta \geq 0 \text{ Birim kök vardır. (Seri durağan değildir)}$$

$$H_1 : \delta < 0 \text{ Birim kök yoktur. (Seri durağan olasılıklı süreç içerir)}$$

3.2. EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ

Engel ve Granger (1987), eşbütünlük testini yaptıktan sonra ekonomik değişkenlerin birim kök içermesi halinde aralarında uzun dönemli ilişki tespit edilmesi için ekonometrik analizlerde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanılmıştır. Panel eşbütünlük analizlerinde iki ana yaklaşım söz konusudur. Bunlardan ilki, Engel-Granger'in ortaya çıkardığı ve uzun dönemde katsayılar ile ayarlama parametrelerinin homojen olduğunun varsayıldığı ve bununla beraber kalıntılar arasındaki serisel korelasyonun heterojen farz edildiği yaklaşımdır. İkincisi ise modelde bulunan tüm istatistiklerin ve parametrelerin heterojen olduğu ve birbirinden bağımsız olduğu farz edilmektedir. Bu alternatif yaklaşımda eşbütünlük testi, bireysel parametre ve istatistiklerin çapraz kesit ortalamasına bağlı olarak yapılmaktadır (Bildirici ve diğerleri, 2010: 48).

3.2.1. Johansen Eşbütünlük Testi

Johansen (1988) çalışmasında geliştirdiği bir yöntemde bir matrisin rankı ile bu matrisin karakteristik kökleri arasında ilişkilendirmektedir. Bu analiz durağan olmayan zaman serilerini VAR analizi aşağıda gösterilen bir biçimde ele almaktadır:

$$\Delta X_t = \sum \Pi_i \Delta X_{t-1} + \Pi X_{t-p} + \varepsilon_t \quad (3.3)$$

Yukarıdaki X_t durağan olmayan düzey değişkenler vektörünü belirtmekte ve

$$\Pi_i = -I + A_1 + \dots + A_i \quad (3.4)$$

$i=(1, \dots, p)$ olmaktadır (Şıklar, 1999: 131).

(3.3) numaralı denklem hata düzeltme parametresini de içermektedir. Bu denklemde tüm uzun dönem bilgisi ΠX_{t-p} içinde yer almaktadır. Bu nedenle eşitlikte Π matrisi ve bunun rankı (r) üzerinde durulmaktadır. Eşbütünlük, ifade edilen bu matrisin rankı ile

araştırılmaktadır. Yani, $n \times n$ büyüklüğe sahip bir Π matrisinin rankı sıfır olursa bu şartta modeldeki n değişkeni içeren X_t 'nin tüm elemanları birim kök içerecektir. Eğer rank modeldeki X_t vektörünü oluşturan değişken sayısı n 'e eşit ise ($r=n$) bu durumda X_t durağan bir sistem olarak görülmektedir. Ancak $r < n$ olduğu durumda, X_t 'nin elemanları arasında en fazla $n-1$ sayıda eşbütünleşik ilişki olduğu belirtilecektir. Bu durumda eşitlik (3.5)'te gösterilmektedir.

$$\Pi = \alpha\beta' \quad (3.5)$$

β matrisi “eşbütünleşme sağlayan matris” olarak tanımlanmaktadır. X_t durağan olmayan bir özelliğe sahipken, $\beta'X_t$ eşbütünleşme sağlayan vektör sayesinde durağan olmaktadır. Bu sebeple eşbütünleşme analizinin amacı β' matrisini bulmak ve X_t 'yi durağan ve durağan olmayan bölümlere ayırmaktır. Bunun için ise öncelikle rankın tayin edilmesi gerekmektedir. Johansen (1988) yılında ve Juselius ile birlikte 1990 yılında yapmış oldukları çalışmalarla “iz” ve “maksimum özdeğer” analizleri ile rankın belirlenebileceğini ifade etmişlerdir (Demiray, 1998: 70).

Bu aşamadan sonra her μ_i için olabilirlik oran (Likelihood Ratio) istatistiği aşağıdaki şekilde hesaplamaktadır:

$$Lr = -T \sum \ln(1 - \mu_i)$$

“En fazla r adet eşbütünleşik vektör vardır” şeklindeki sıfır hipotezi altında olabilirlik oran istatistiği, sayısal olarak Johansen tarafından 1988 yılında tablolandırılmıştır ve asimptotik bir dağılıma sahiptir. Analiz işlemi “ $r = 0$ ” yani “*Var modelinde eşbütünleşme yoktur*” hipotezinin testi ile başlamaktadır. Eğer bu hipotez işlemi kabul edilirse test işlemi durmaktadır. Eğer hipotez reddedilmişse, $r < 1$, $r < 2$, $r < 3$ gibi hipotezlerin ardışık olarak test işlemi devam etmektedir.

Eşbütünleşik vektörler olarak β 'nin sütunları ekonomik bir yoruma sahip olduğundan eşitlik (3.5) deki β matrisinin elemanları üzerinde yoğunlaşması gerekmektedir. Normalizyon işleminden sonra eşbütünleşik vektörler uzun dönem parametreler olarak yorumlanabilmektedir. Eşitlik (3.5)'deki α matrisinin elemanları ise β matrisinin hesaplanmasından sonra bulunur. Bu matrisin elemanları da ekonomik bir yoruma sahiptir ve α matrisi ilgili değişkenlerin denge ilişkisindeki hatalarını düzeltme hızı katsayıları olarak yorumlandığından, “*düzeltilme matrisi*” olarak tanımlanmaktadır (Işık ve diğerleri, 2004: 334-335).

3.3. GRANGER NEDENSELLİK ANALİZİ

1969 yılında Granger, nedenselliğin test edilebilir bir tanımını yapmıştır. İki değişken arasında nedensellik olup olmadığını analiz edebilen Granger Nedensellik Analizi'ni geliştirmiştir. Granger Nedensellik Analizi, değişkenlerin birbirleriyle nedensellik ilişkisini test etmesinin yanı sıra nedenselliğin tespit edilmesi durumunda yönü hakkında da bilgi verebilmektedir (Granger, 1969).

Serilerin deterministik özelliklerinden arındırılması Granger Nedensellik Testi'nin uygulanabilmesi için öncelikle yapılması gereken bir yoldur. Serilerin deterministik özelliklerinde bulunan rassal bileşenler arındırılmazsa zaman serilerinde geçmiş dönem değerlerinin gelecek dönem değerleri üzerinde bir etkisi olmamaktadır (Hacıhasanoğlu, 1983: 57).

Granger nedensellik, bir zaman serisinde bulunan değişkenler arasındaki nedenselliğin olup olmadığını gösteren bir yoldur. Bu yöntem, korelasyon kalıplarını bulmak için ampirik veri kümelerini kullanmaktadır. Nedensellik, tamamıyla aynı olmamakla birlikte, sebep-sonuç fikirleriyle yakından alakalıdır. Ancak yöntemde, bir sebep sonuç ilişkisinden bahsedilmemektedir. Aslında zaman serisindeki değişkenin diğer değişkenin ardına gelmesi test edilmektedir. Granger nedensellik, herhangi bir zaman serisindeki veri üreten süreçlerin bağımsız değişkenler olduğu varsayımı; daha sonra veri kümeleri arasındaki korelasyonun varlığını veya yokluğunu görmek için analiz edilmektedir. (Leamer, 1985: 255-304). Granger nedensellik testinin evrelerini genel olarak aşağıda gösterilen şekilde sıralanabilir:

- Birinci evre boş ve alternatif hipotezler oluşturulur.
- İkinci evre gecikmelerin seçilmesidir. Literatürde gecikme sayısını belirleyen birçok test mevcuttur (i ve j gecikme sayılarını tespit etmek için model sıralı testlerini-model order test- kullanılabilir). Gecikme uzunluğu ekonometrik programlar yardımıyla hızlı ve otomatik olarak hesaplanabilir.
- Üçüncü evre F test değerinin hesaplanmasıdır. Bütün j gecikme değerleri için $B_j=0$ ise F değerini bulmak için aşağıda bulunan denklemler (3.6 ve 3.7) kullanılabilir:

$$y(t) = \sum_{i=1}^{\infty} a_i y(t-i) + c_1 + v_1(t) \quad (3.6)$$

$$y(t) = \sum_{i=1}^{\infty} a_i y(t-i) + \sum_{j=1}^{\infty} \beta_j x(t-j) + c_2 + v_2(t) \quad (3.7)$$

Yukarıda bulunan denklem 3.6 kısıtlı Granger nedenselliği göstermektedir. Denklem 3.7 ise kısıtlanmamış diğer bir ifade ile kısıtsız nedenselliği olarak tanımlanmaktadır. Benzer şekilde $y(t)$ 'nin $x(t)$ 'nin Granger nedenselliğinin olup olmadığını sınamak için aşağıda gösterilen denklem 3.8 ve 3.9 kullanılır:

$$x(t) = \sum_{i=1}^{\infty} a_i x(t-i) + c_1 + u_1(t) \quad (3.8)$$

$$x(t) = \sum_{i=1}^{\infty} a_i x(t-i) + \sum_{j=1}^{\infty} \beta_j y(t-j) + c_2 + u_2(t) \quad (3.9)$$

F testi değerini tespit etmek için aşağıda bulunan formül kullanılmaktadır. Hesaplanan sonuca göre nedensellik ilişkisi var olup olmadığını olasılık değerleri incelenerek yorum yapılır.

$$F = \frac{(ESSr - ESSur)/q}{ESSur/(n-k)} \quad (3.10)$$

Yukarıda gösterilen denklemde (3.10) çıkan F istatistik değeri, denklem 3.6 veya 3.7'de sonucunda çıkan f değerinden büyük olduğu takdirde H_0 hipotez reddedilebilmektedir.

3.4.ETKİ-TEPKİ FONKSİYONLARI ANALİZİ

VAR modellerine dayanan analizlerde, analize dahil edilen değişkenlerin katsayılarının doğrudan yorumlanması genel olarak doğru karşılanmamaktadır. Analiz sonucu elde edilen bulguların daha doğru yorumlanabilmesi için etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması analizlerinin yapılması gerekir.

Etki-tepki fonksiyonlarında VAR modelinden elde edilen katsayıların yardımı ile değişkenler arasındaki dinamik ilişki hakkında yorum yapılmasına olanak sağlayan

katsayılar elde edilmektedir. Ele alınan değişkenlerden birinde meydana gelen yapısal şokun diğer değişkenlere yönelik etkisini göstermek amacıyla etki-tepki fonksiyonları aracılığıyla elde edilen katsayılar kullanılır. Şokların geçici olması nedeniyle etkilerinin zamanla azaldığı ve denge değerine doğru yakınsamaktadır. Etki tepki fonksiyonları aşağıda yer alan denklem 3.11 ve 3.12 de gösterilmektedir (Enders, 1995: 295-306):

$$y_t = a_{10} + a_{11}y_{t-1} + a_{12}z_{t-1} + e_{1t} \quad (3.11)$$

$$z_t = a_{20} + a_{21}y_{t-1} + a_{22}z_{t-1} + e_{2t} \quad (3.12)$$

Model matris şekline çevrildiğinde denklem 3.13 elde edilir:

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{10} \\ a_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{t-1} \\ z_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} \quad (3.13)$$

Yukarıdaki matriste e_{1t} ve e_{2t} hata terimlerini: ε_{yt} ve ε_{zt} şokları ifade etmektedir. e_{1t} ve e_{2t} $e_t = \beta^{-1}\varepsilon_t$ olduğu için denklem 3.14 ve 3.15 deki gibi de yazılabilir:

$$e_{1t} = (\varepsilon_{yt} - b_{12}\varepsilon_{zt}) / (1 - b_{12}b_{21}) \quad (3.14)$$

$$e_{2t} = (\varepsilon_{zt} - b_{12}\varepsilon_{yt}) / (1 - b_{12}b_{21}) \quad (3.15)$$

Bu bilgi ışığında denklem 3.16 daki gibi ifade edilebilir:

$$\begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 \\ -b_{12}b_{21} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & -b_{12} \\ -b_{12} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt} \\ \varepsilon_{zt} \end{bmatrix} \quad (3.16)$$

Serilerin durağan olduğu varsayımı altında yukarıdaki denklemlerin bileşiminden 2x2 boyutunda denklem 3.17deki matris tanımlanabilir:

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{y} \\ \bar{z} \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} \phi_{11}(i) & \phi_{12}(i) \\ \phi_{21}(i) & \phi_{22}(i) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt-i} \\ \varepsilon_{zt-i} \end{bmatrix} \quad (3.17)$$

Denklem 3.17 deki $\phi_{11}(i), \phi_{12}(i), \phi_{21}(i), \phi_{22}(i)$ katsayıları da etki tepki fonksiyonu olarak adlandırılır ve değişkenler arasındaki dinamik ilişki bu katsayılara bakılarak yorumlanır.

3.5.VARYANS AYRIŞTIRMASI

Varyans ayrıştırması, modelde bulunan değişkenlerde yaşanan şokların temel nedenlerini yüzdesel olarak açıklamaktadır. Yani modelin içinde bulunan değişkenlerde yaşanılacak bir birimlik değişimin yüzde kaçının kendisine ait ve yüzde kaçının geri kalan değişkenlere ait olduğunu göstermektedir (Chang ve diğerleri, 2001: 1049; Tari, 2012: 469). Aşağıda gösterilmiş denklem 3.18'de hareketli ortalama vektörü ile n dönem tahmin hatası ifade edilebilir:

$$x_{t+n} = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \phi_i \varepsilon_{t+n-i} \quad (3.18)$$

$$x_{t+n} - E_t x_{t+n} = \sum_{i=0}^{n-1} \phi_i \varepsilon_{t+n-i} \quad (3.19)$$

y_t serisi için n dönem sonra tahmin sayısının hesaplanması 3.19'da gösterilmiştir:

$$y_{t+n} - E_t y_{t+n} = \phi_{11}(0)\varepsilon_{yt+n} + \phi_{11}(0)\varepsilon_{yt+n-1} + \dots + \phi_{11}(n-1)\varepsilon_{yt+1} + \\ \phi_{12}(0)\varepsilon_{zt+n} + \phi_{12}(0)\varepsilon_{zt+n-1} + \dots + \phi_{12}(n-1)\varepsilon_{zt+1} \quad (3.20)$$

y_{t+n} 'nin tahmin hatası, n dönem sonra $\sigma_y(n)^2$ terimi varsayılsa:

$$\sigma_y(n)^2 = \sigma_y^2[\phi_{11}(0)^2 + \phi_{11}(1)^2 + \dots + \phi_{11}(n-1)^2] + [\phi_{12}(0)^2 + \phi_{12}(1)^2 + \\ \dots + \phi_{12}(n-1)^2] \quad (3.21)$$

ε_{yt} ve ε_{zt} serilerindeki şokları için $\sigma_y(n)^2$ 'nin oranı denklem 3.22 sırası ile ifade edilmiştir:

$$\frac{\sigma_y^2[\phi_{11}(0)^2 + \phi_{11}(1)^2 + \dots + \phi_{11}(n-1)^2]}{\sigma_y(n)^2} \quad (3.22)$$

$$\frac{\sigma_z^2[\phi_{12}(0)^2 + \phi_{12}(1)^2 + \dots + \phi_{12}(n-1)^2]}{\sigma_y(n)^2}$$

Eğer ε_{zt} rastsal hata teriminde yaşanan bir birimlik şok, y_t serisinin tahmin hatasında istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip değilse, y_t serisinin dışsal olarak söylenirken; şok tahmin hatasını tümüyle açıklayabiliyor ise y_t serisinin içsel olduğu ifade edilebilmektedir. Tahmin hatası varyans ayrıştırması serinin kendi şokları ile diğer değişkenlerin şoklarının orantısal hareketini verir (Enders, 2004).

3.6. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK MODEL

Çalışmada Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Türkiye (BRICT) ülkeleri tercih edilmiştir. Analizde Dünya Bankası Ekonomik Kalkınmalar Göstergesi Veritabanından derlenen 2000-2017 yıllarına ait mevsimsellikten arındırılmış yıllık veriler kullanılmıştır. Analiz E-views 10 ekonometri paket programından yararlanılmıştır. Panel VAR analizinde ekonometrik model aşağıda gösterilmektedir.

$$\Delta CA = \alpha + \sum_{i=1}^n \mu EXDEBT_{t-i} + \sum_{i=1}^n \theta GDPG_{t-i} + \sum_{i=1}^n \psi GOVEDU_{t-i} + \sum_{i=1}^n \delta HEALTH_{t-i} + \sum_{i=1}^n \theta MILEXP_{t-i} + \varepsilon_{1,t}$$

CA değişkeni, cari açığın gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı; EXDEBT değişkeni, dış borçların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı; GDPG değişkeni, gayrisafi yurtiçi

hasıladaki büyüme oranı; GOVEDU değişkeni, devletin yaptığı eğitim harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı; HEALTH sağlık harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı; MILEXP askeri harcamaların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranını ifade etmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan mali baskınlığın göstergesi olarak Barışık (2010) çalışması temel alınarak cari açığın gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı analize dahil edilmiştir.

Tablo 3.1: Çalışmada Kullanılan Veri Seti ve Oluşumu

MILEXP	Dünya Bankası Ekonomik Kalkınmalar Göstergesi Veritabanından elde edilen SIPRI tarafından NATO tanımına göre silahlı kuvvetler üzerindeki tüm cari ve sermaye harcamalarını içeren verilerin GSYİH'nın yüzdesidir.
GOVEDU	Dünya Bankası Ekonomik Kalkınmalar Göstergesi Veritabanından elde edilen UNESCO İstatistik Enstitüsü kaynağından eğitim için yapılan genel devlet harcamalarının GSYİH'nın yüzdesidir.
HEALTH	Dünya Bankası Ekonomik Kalkınmalar Göstergesi Veritabanından elde edilen Dünya Sağlık Örgütü Küresel Sağlık Harcamaları Veritabanı kaynağından sağlık için yapılan genel devlet harcamalarının GSYİH'nın yüzdesidir.
EXDEBT	Dünya Bankası Ekonomik Kalkınmalar Göstergesi Veritabanından elde edilen Dış Borçların GSYİH'ya bölünmesiyle elde edilmiştir.
CA	Dünya Bankası Ekonomik Kalkınmalar Göstergesi Veritabanından elde edilen Uluslararası Para Fonu Ödemeler Dengesi İstatistikleri Yıllığı ve veri dosyaları Dünya Bankası ve OECD GSYİH tahminlerinden Cari Açığın GSYİH'ya bölünmesiyle elde edilmiştir.
GDPG	Dünya Bankası Ekonomik Kalkınmalar Göstergesi Veritabanından elde edilen Dünya Bankası Ulusal Hesap Verileri ve OECD Ulusal Hesap Veri Dosyaları kaynaklarından piyasa fiyatlarında sabit yerel para birimi bazında yıllık GSYİH'daki büyüme oranıdır.

3.7. PANEL VAR ANALİZİ SONUÇLARI

3.7.1. Durağanlık Analizi Sonuçları

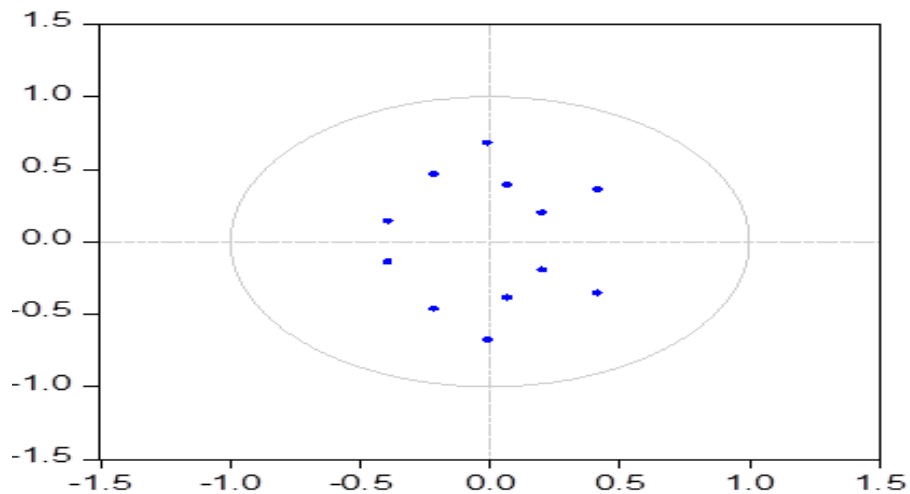
VAR analizi çerçevesinde sonuçların güvenilir olabilmesi için modelin durağan olması gerekmektedir (Banerjee ve diğerleri, 1993: 141). Aşağıdaki Tablo 3.2'de değişkenlerin durağan olup olmadığını test edebilmek için birim kök testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 3.2: Birim Kök Testi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	Genişletilmiş Dickey Fuller	Phillips Perron	Levin, Lin ve Chu	Im, Pesaran ve Shin
CA	I ₀ : 0.1890 I ₁ : 0.0024	I ₀ : 0.1923 I ₁ : 0.0000	I ₀ : 0.1405 I ₁ : 0.0904	I ₀ : 0.1618 I ₁ : 0.0014
EXDEBT	I ₀ : 0.5634 I ₁ : 0.0001	I ₀ : 0.7622 I ₁ : 0.0000	I ₀ : 0.2222 I ₁ : 0.0007	I ₀ : 0.4334 I ₁ : 0.0000
GDPG	I ₀ : 0.0503 I ₁ : 0.0000	I ₀ : 0.0506 I ₁ : 0.0000	I ₀ : 0.0523 I ₁ : 0.0000	I ₀ : 0.0556 I ₁ : 0.0000
GOVEDU	I ₀ : 0.2361 I ₁ : 0.0002	I ₀ : 0.1181 I ₁ : 0.0000	I ₀ : 0.1566 I ₁ : 0.0000	I ₀ : 0.2929 I ₁ : 0.0001
HEALTH	I ₀ : 0.5333 I ₁ : 0.0008	I ₀ : 0.8119 I ₁ : 0.0000	I ₀ : 0.4017 I ₁ : 0.0000	I ₀ : 0.6517 I ₁ : 0.0002
MILEXP	I ₀ : 0.0525 I ₁ : 0.0000	I ₀ : 0.3540 I ₁ : 0.0000	I ₀ : 0.1113 I ₁ : 0.0000	I ₀ : 0.0578 I ₁ : 0.0000

Not: I₀: Düzey hali I₁: Birinci derece farkını ifade etmektedir. Tabloda yer alan değerler p olasılık değerini göstermektedir.

Tablo 3.2'ye bakıldığında değişkenlerin I₀ düzey halinde durağan olmadıkları görülmektedir. Değişkenlerin birinci derece farkı alındığında ise Genişletilmiş Dickey Fuller testi, Phillips testi, Levin Lin ve Chu Testi ve Im, Pesaran, Shin durağanlık testleri sonuçlarına göre serilerin tümü $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde durağan olduğu hipotezi doğrulanmaktadır.

Şekil 3.1: Karakteristik Polinom Ters Kökleri

Modelin bir bütün olarak durağan olup olmadığına bakıldığında ise Şekil 3.1’de de görüldüğü üzere karakteristik polinomun bütün ters kökleri birim çember içerisinde yer almaktadır. Sonuç itibarıyla modelin bir bütün olarak durağan olduğu görülmektedir.

Önemli sorunlardan birisi de VAR modellerindeki gecikme uzunluğunun belirlenmesi durumudur. Uygun gecikme uzunluğunu bulmak için Schwarz Bilgi Kriteri (SC), Hannan-Quin Bilgi Kriteri (HQ), Son Tahmin Hata Kriteri (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve Ardışık modifiye edilmiş Olasılık Oranı (LR) test istatistiği gibi kriterlerden faydalanılmıştır. Aşağıda gösterilen Tablo 3.2’de uygun gecikme uzunluğunu belirlemeye yönelik sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 3.3: Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-522.9596	NA	0.147472	15.11313	15.30586*	15.18969*
1	-481.4157	74.77901*	0.126375*	14.95473*	16.30383	15.49061
2	-462.2153	31.26917	0.208801	15.43472	17.94019	16.42993
3	-438.7049	34.25807	0.316013	15.79157	19.45340	17.24609

* Uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir

LR: Ardışık Modifiye Edilmiş Olasılık Oranı test istatistiği

FPE: Son Tahmin Hata Kriteri

AIC: Akaike Bilgi Kriteri

SIC: Schwarz Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quin Bilgi Kriteri

VAR Modeli’nin derecesinin belirlenmesi için kullanılan en yaygın testler; Ardışık Modifiye Edilmiş Olasılık Oranı Testi (Likelihood Ratio Test: LR), Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criterion: AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (Schwarz Information Criterion: SIC)’dir. Bu testlerin yanında özellikle paket programlar tarafından sunulan; Son Tahmin Hata Kriteri (Final Prediction Error: FPE) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) de yer almaktadır. Bu kriterleri minimum yapan gecikme uzunluğu, optimal olarak kabul edilmektedir. Tablo 3.3’e bakıldığında uygun gecikme uzunluğunun 1 olduğu görülmektedir. Çalışmada kurulan VAR Modeli için uygun gecikme sayısı (1), Ardışık modifiye edilmiş Olasılık Oranı (LR), Son Tahmin Hata

Kriteri (FPE) ve Akaike Bilgi Kriteri (AIC) testi yardımıyla belirlenmiştir. Sonraki analizlerde en uygun gecikme uzunluğu süresi 1 olarak alınacaktır.

3.7.2. Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Modelin durağan olup olmadıkları tespit edildikten sonra seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını görebilmek amacıyla eşbütünleşme testi yapılmaktadır. Bu amaçla analizde Johansen Eşbütünleşme testine başvurulmuştur. Tablo 3.4'te Johansen Eşbütünleşme testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 3.4: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Sınırsız Eşbütünleşme Sıra Testi (İz)

Hipotezler	Özdeğer	İz İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık Değeri**
Yok	0.443233	111.6773	95.75366	0.0626
En fazla 1	0.364696	67.75664	69.81889	0.0722
En fazla 2	0.206898	33.73279	47.85613	0.5165
En fazla 3	0.176952	16.34756	29.79707	0.6876
En fazla 4	0.021268	1.742024	15.49471	0.9976
En fazla 5	0.001728	0.129694	3.841466	0.7187

İz testi, 0,05 düzeyinde 1 eşbütünleşik gösterir

* hipotezin 0,05 düzeyinde reddedildiğini gösterir

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değerleri

Sınırsız Eşbütünleşme Sıra Testi (Maksimum Özdeğer)

Hipotezler	Özdeğer	Maksimum Özdeğer İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık Değeri**
Yok	0.443233	43.92063	40.07757	0.0676
En fazla 1	0.364696	34.02385	33.87687	0.0680
En fazla 2	0.206898	17.38523	27.58434	0.5470
En fazla 3	0.176952	14.60553	21.13162	0.3175
En fazla 4	0.021268	1.612330	14.26460	0.9970
En fazla 5	0.001728	0.129694	3.841466	0.7187

Maksimum Özdeğer Testi 0,05 düzeyinde 2 bütünleşik eşdeğer(ler)i gösterir

* hipotezin 0,05 düzeyinde reddedildiğini gösterir

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değerleri

Tablo 3.4'te iz (trace) testi ve maksimum özdeğer (eigenvalue) test sonuçları incelendiğinde %5 anlam düzeyinde iz ve maksimum özdeğer test sonuçları kritik değerlerden küçük olduğu için eşbütünleşik vektörün olmadığı kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra Tablo 3.4'teki p değerlerine bakıldığında %5 anlam düzeyinde

eşbütünleşmenin olmadığı H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Yani Johansen eşbütünleşme testi sonuçlarına göre seriler eşbütünleşik olmadığından dolayı Vektör Otoregresif Model (VAR) kullanılacaktır.

3.7.3. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Eşbütünleşme testi sonuçları değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığı hakkında bilgi verirken, ilgili değişkenler arasında yönü açısından bir bilgi vermemektedir. Değişkenler arasında ilişkinin yönünün belirlenebilmesi için değişkenlerin içsel ve dışsal olarak sınıflandırılması gerekmektedir (Bozkurt, 2007: 91). Granger ilgili değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla Granger Nedensellik testini geliştirmiştir (Granger, 1969: 424-438).

Dumitrescu ve Hurlin ise 2012 yılında yapmış oldukları çalışmada Granger nedensellik analizini geliştirerek heterojen nitelikteki panel veri setleri için yeni bir nedensellik analizi ortaya çıkarmışlardır. Dumitrescu ve Hurlin testi homojen nedensel olmayan ve heterojen nedensel olmayan testlerin birleştirilmiş bir hali gibidir. Dumitrescu ve Hurlin bireysel Wald istatistiklerinin kesin asimptotik hareketlerini temel alan test istatistiği ile sonlu T örnekleme için yakınsanılmış hareketlere dayanan test istatistiği olmak üzere iki standartlaştırılmış test istatistiği tanımlamaktadır (Dumitrescu ve Hurlin, 2012). Çalışmada kullanılan Pairwise Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi sonuçları aşağıdaki Tablo 3.5'te gösterilmektedir.

Tablo 3.5: Pairwise Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotez:	W-Stat.	Zbar-Stat.	Prob.
EXDEBT homojen olarak nedeni değildir CA	7.39321	3.61122	0.0003
CA homojen olarak nedeni değildir EXDEBT	6.30314	2.81578	0.0049
GDPG homojen olarak nedeni değildir CA	2.35269	-0.06696	0.9466
CA homojen olarak nedeni değildir GDPG	2.65368	0.15268	0.8786
GOVEDU homojen olarak nedeni değildir CA	2.45178	0.00536	0.9957
CA homojen olarak nedeni değildir GOVEDU	6.68385	3.09359	0.0020
HEALTH homojen olarak nedeni değildir CA	4.42492	1.44520	0.1484
CA homojen olarak nedeni değildir HEALTH	1.94725	-0.36281	0.7167
MILEXP homojen olarak nedeni değildir CA	1.83361	-0.44574	0.6558
CA homojen olarak nedeni değildir MILEXP	2.46214	0.01291	0.9897

Sıfır Hipotez:	W-Stat.	Zbar-Stat.	Prob.
GDPG homojen olarak nedeni değildir EXDEBT	3.24953	0.58749	0.5569
EXDEBT homojen olarak nedeni değildir GDPG	1.56017	-0.64528	0.5187
GOVEDU homojen olarak nedeni değildir EXDEBT	3.30188	0.62569	0.5315
EXDEBT homojen olarak nedeni değildir GOVEDU	7.04163	3.35467	0.0008
HEALTH homojen olarak nedeni değildir EXDEBT	5.64938	2.33872	0.0194
EXDEBT homojen olarak nedeni değildir HEALTH	1.18586	-0.91842	0.3584
MILEXP homojen olarak nedeni değildir EXDEBT	3.08750	0.46925	0.6389
EXDEBT homojen olarak nedeni değildir MILEXP	2.79927	0.25892	0.7957
GOVEDU homojen olarak nedeni değildir GDPG	0.68790	-1.28179	0.1999
GDPG homojen olarak nedeni değildir GOVEDU	1.13120	-0.95831	0.3379
HEALTH homojen olarak nedeni değildir GDPG	1.57353	-0.63553	0.5251
GDPG homojen olarak nedeni değildir HEALTH	3.32225	0.64056	0.5218
MILEXP homojen olarak nedeni değildir GDPG	2.60776	0.11918	0.9051
GDPG homojen olarak nedeni değildir MILEXP	2.91342	0.34222	0.7322
HEALTH homojen olarak nedeni değildir GOVEDU	4.88562	1.78138	0.0749
GOVEDU homojen olarak nedeni değildir HEALTH	3.64693	0.87748	0.3802
MILEXP homojen olarak nedeni değildir GOVEDU	5.69823	2.37436	0.0176
GOVEDU homojen olarak nedeni değildir MILEXP	2.68588	0.17618	0.8602
MILEXP homojen olarak nedeni değildir HEALTH	4.10234	1.20980	0.2264
HEALTH homojen olarak nedeni değildir MILEXP	5.06448	1.91190	0.0559

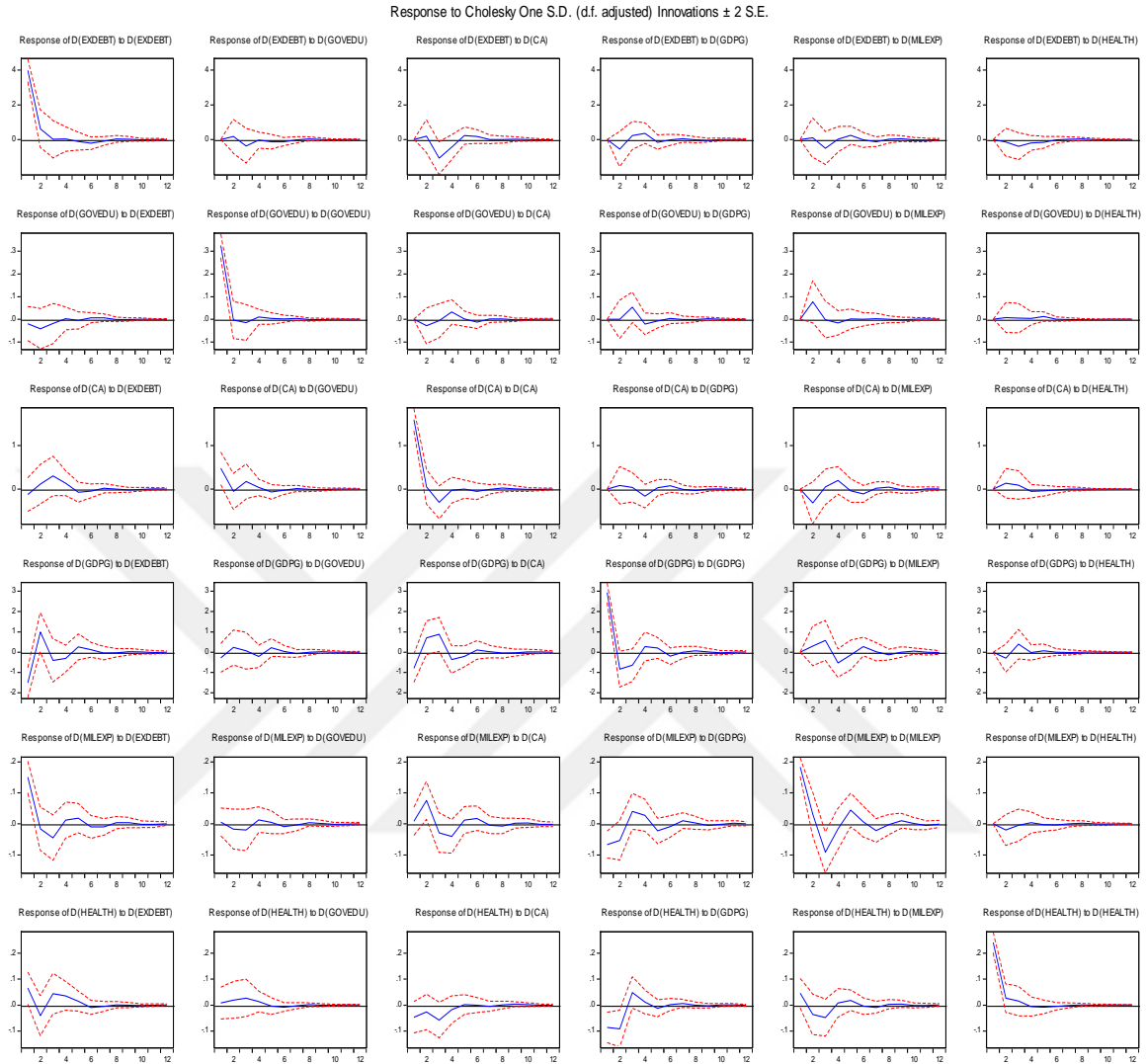
Tablo 3.5'teki nedensellik testi sonuçları incelendiğinde; EXDEBT ve CA değişkenleri arasında, dış borçlar ve cari açık arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Cari işlemler dengesi açığı ile birlikte dış borçlanma da oluşmaktadır (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006: 62). Bu yüzden dış borç stokunun büyümesi cari işlemler açığında meydana gelen sürekli artıştan kaynaklanmaktadır. Cari işlemler açığı, toplam yurtiçi tasarrufların yurtiçi yatırımları karşılamadığı kısma eşittir. Yurtiçi tasarrufların yatırımları karşılayamaması durumunda aradaki fark doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve borçlanma olmak üzere iki şekilde finanse edilebilmektedir (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006: 101). Cari işlemler açığının daha çok borçlanma ile finanse edilmesinin nedeni gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasaların yeterince gelişmemiş olması ve ekonomik istikrarın sağlanamamasıdır. Bu sebepten ötürü dış borçlanmanın, cari işlemler açığı üzerinde belirleyici bir rolü vardır.

CA ile GOVEDU değişkenleri arasında Cari açıktan eğitim harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kamu harcamalarında gerçekleşen artış, doğrudan ve/veya milli geliri olumlu açıdan etkilemek suretiyle, cari işlemler açığının artmasına sebebiyet vermektedir. Ancak, kamu harcamalarının cari işlemler açığını ne kadar artırdığı, kamu harcamalarının ne kadarının yurtiçi, ne kadarının yurtdışı harcamalardan kaynaklı olduğuna bağlı olarak değişmektedir. Glick ve Rogoff (1995: 172), kamu harcamalarının vergi ile finanse edilmesiyle tüketimde düşüş gerçekleşse dahi kamu harcamalarındaki artışın, vergiler nedeniyle düşen tüketimden daha çok olacağını; kamu harcamalarında artışın, cari açığı artıracağını iddia etmektedir. EXDEBT ve GOVEDU arasında, dış borçlardan eğitim harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. HEALT ve EXDEBT arasında, sağlık harcamalarından dış borçlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. MILEXP ve GOVEDU arasında, askeri harcamalardan eğitim harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Ayrıca %10 anlam düzeyinde ise HEALT ve GOVEDU değişkenleri arasında, sağlık harcamalarından eğitim harcamalarına doğru tek yönlü bir ilişki; HEALT ve MILEXP değişkenleri arasında, sağlık harcamalarından askeri harcamalara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bulguları destekleyen çalışmaya örnek olarak Aksoğan ve Elveren (2012) gösterilebilir.

3.7.4. Etki Tepki Fonksiyonları Analizi Sonuçları

VAR analizi çerçevesinde, değişkenlerden birinin hata terimlerinde oluşan şokların kendisini ve diğer değişkenlerin şimdiki ve gelecek zamandaki değerlerine etkisini görebilmek amacıyla etki tepki fonksiyonları analizine başvurulmalıdır. Modelde bulunan değişkenlere yönelik etki tepki fonksiyonları hesaplanırken ± 2 standart hata belirlenmiştir. Grafikte bulunan kesikli çizgiler güven aralıklarını, kesikli olmayan çizgiler ise modelin hata terimlerinde oluşan bir standart hatalık şoka karşı bağımlı değişkenin zamanla gösterdiği tepkiyi vermektedir (Bozkurt, 2007: 95). Aşağıdaki Tablo 3.6'da VAR modeli bir gecikme uzunluğuna göre değişkenlere pozitif bir şok uygulandığında söz konusu bağımlı değişkenlerin zaman içerisinde nasıl etkilendikleri incelenmiştir.

Tablo 3.6: Etki-Tepki Analiz Sonuçları

Tablo 3.6'ya bakıldığında, etki-tepki fonksiyonlarının modeldeki şok etkilerinin zamanla sıfıra doğru yaklaşımları görülmektedir. Sistemin sıfıra doğru yaklaşması, ekonometrik modelin istikrarlı bir yapıda olduğunu belirtmektedir. Bir standart hatalık şoka karşı bağımlı değişkenlerin gösterdiği tepkiler, güven aralıkları içerisinde seyretmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere analiz sonuçları istatistiksel olarak anlamlıdır.

3.7.5. Varyans Ayırıştırması Sonuçları

Varyans ayırıştırması, bir değişkene ait tahmin edilen hata varyansının diğer değişkenler tarafından açıklanma oranıdır. Amacı ise, ekonometrik modelde bulunan

değişkenlerin kendilerinde ve ilgili diğer değişkenlerden birinde oluşan bir şokun yüzde kaçının kendisinden ve diğer değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir (Enders, 2004: 280). Yapılan analiz sonucu elde edilen CA bağımlı değişkenine ait varyans ayrıştırması sonucu Tablo 3.7’de gösterilmiştir.

Tablo 3.7: Şokların CA'ya Etkilerinin Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönem	S.E.	D(CA) Varyansının Ayrışması:					
		D(CA)	D(EXDEBT)	D(GDPG)	D(GOVEDU)	D(HEALTH)	D(MILEXP)
1	1.670999	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	1.712789	95.20537	0.482880	0.270508	0.121354	0.183241	3.736642
3	1.778451	90.44527	3.076304	1.292756	1.177034	0.507709	3.500927
4	1.803225	87.98883	3.554790	2.066756	1.176658	0.495820	4.717143
5	1.806837	87.64349	3.700885	2.103566	1.278508	0.552506	4.721045
6	1.813074	87.11537	3.736901	2.278702	1.263714	0.592213	5.013100
7	1.813417	87.08245	3.745558	2.279454	1.270620	0.594381	5.027534
8	1.814551	86.99319	3.741022	2.305859	1.273229	0.595699	5.091004
9	1.814719	86.97996	3.746734	2.305832	1.277003	0.595932	5.094538
10	1.814890	86.96453	3.746479	2.308983	1.277328	0.595847	5.106831
11	1.814930	86.96111	3.747841	2.309022	1.278353	0.596144	5.107535
12	1.814965	86.95794	3.747988	2.309716	1.278304	0.596153	5.109897

Tablo 3.7 değerlendirildiğinde, ilk üç dönemi kısa dönem olmak üzere on iki dönem olarak ele alınmıştır. Kısa dönemde, cari açık üzerindeki değişimin yaklaşık %90’ı yine kendisinden kaynaklanmaktadır. Cari açık üzerindeki değişiminin %3.5’lik kısmı askeri harcamalar, yaklaşık %3.1’lik kısmı dış borçlar, yaklaşık %1.3’lük kısmı gayri safi yurtiçi hasıla, yaklaşık %1,2’lik kısmı eğitim harcamaları ve yaklaşık %0.5’lik kısmı ise sağlık harcamalarından kaynaklanmaktadır. Uzun dönemde ise, cari açık üzerindeki değişimin yaklaşık %87’si kendisinden kaynaklanmaktadır. Cari açık üzerindeki değişimin yaklaşık; % 5’lik kısmı askeri harcamalar, %3.7’lik kısmı dış borçlar, %2.3’lük kısmı gayri safi yurtiçi hasıla, %1.3’lük kısmı eğitim harcamaları ve %0.6’lık kısmı ise sağlık harcamalarından kaynaklanmaktadır.

SONUÇ

Devletin var olmasının en temel amacı, o ülke içinde yaşamakta olan vatandaşların kamusal ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ülke içinde yaşamakta olan vatandaşların ortak ihtiyaçları mevcuttur. Birlikte yaşamaktan doğan ihtiyaçlar tek başına karşılanamamaktadır. Örnek olarak güvenlik, eğitim, savunma, adalet, bayındırlık, sağlık verilebilir. Bu ortak ihtiyaçları devlet kamusal mal ve hizmetler sunarak sağlamaktadır. Devlet kamusal hizmetleri direkt olarak kendisi üretir ya da özel sektörce üretilmesini sağlar ve denetimini yapar. Çalışmada Türkiye’de en çok kamu harcaması yapılan alanlar yani eğitim, sağlık, savunma ve sosyal güvenliğe yer verilmiştir.

Kültürel, ekonomik ve toplumsal gelişmenin hızlanmasında önde gelen etkenlerden biri eğitimidir. Bu bilinç düzeyine erkenden ulaşan toplumlar bugün ihtiyaç duydukları ilerlemeye kavuşmuşlardır. Eğitim, toplum ve kişilerin gelişmesi ve milletlerin uygarlaşmasında vazgeçilemez bir olgudur. Birçok ekonomiste göre gelişme ekonomik büyüme ile çok yakın ilişkilidir. Ekonomik büyümenin sağlanması, yeni bilimsel bilginin biriktirilmesi ve biriken bilginin teknolojiye uygulanmasıdır. Kalkınmanın önemli bir parçası ekonomik büyümeden ibarettir. Çünkü kalkınmayı gerçekleştirmek için, sermaye ve doğal kaynaklar gibi iktisadi öğeleri kullanabilmek insanların becerilerine bağlı bulunmaktadır bu beceriler ise eğitimle kazanılır. T.C. Anayasasına göre eğitim bireyin temel hakkıdır ve ayırım gözetmeksizin toplumun her kesimine nitelikli parasal eğitim sunmak devletin temel görevlerinden biridir. Türkiye’de devlet için eğitim hizmetlerini sunan kuruluş Milli Eğitim Bakanlığıdır.

Genel olarak bakıldığında eğitim politikası yönünden belirtilmiş olan seviyelerin yeteri kadar olduğu ya da ödenek imkanlarının yüksek seviyelerde yaratılamadığı görüşüne varılabilir. Her geçen gün artış gösteren ülke nüfusu ile eşdeğerli olarak eğitim harcamalarında artış olması beklentisiyle ödenekler için imkan yaratılamadığı fikri anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda, eğitim için yapılan harcamalar elde olsun ya da olmasın yeterli olmayan seviyelerde izlemesinin, artmasının, azalmasının; orta ve uzun mühlette GSYİH ya da diğer iktisadi parametrelere müspet ya da menfi olarak aksedeceğini düşünmek mümkündür. Türkiye’de 2018 yılında toplam eğitim bütçesinin GSYİH payı %3,49’dur.

Türkiye’de sağlık sektörü oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Türkiye’de sağlık hizmetleri, birbirlerinden ayrı faaliyet gösteren çeşitli kuruluşlarca gerçekleştirilmektedir. Resmi, yarı resmi ve özel kuruluşlar sağlık hizmetleri sunmaktadırlar. Hizmet kapasitesi bakımından, Sağlık Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu ve Üniversite hastaneleri hizmeti asıl üretenler olup, bu kurum ve kuruluşlara ilave olarak Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Diğer Bakanlıklar, Belediyeler, Dernek ve özel sektör de fazla olmasa da hizmet sağlamaktadırlar.

Türkiye’de temelde vergi gelirleriyle finanse edilen genel bütçe, kamu tarafından vatandaşları için yaptığı sağlık hizmetlerinin ana finansman kaynağıdır. Türkiye’deki sağlık politikasını belirleyerek sağlık hizmetlerinin büyük kısmını sunan Sağlık Bakanlığının yaptığı harcamaların büyük bir bölümü devlet tarafından genel bütçeden finansmanı sağlanmaktadır. Hastane sayılarına bakıldığında Sağlık Bakanlığına ait hastane sayısı %57,90, özel hastane %37,62 ve %4,48 üniversite hastanesi mevcuttur. 2018 yılında toplam sağlık harcamasının GSYİH’ya oranı %4,5’dur.

Ülkeler varlıklarının devamı için, bütçeleri içinden yeteri kadar miktardaki ödenekleri savunma hizmetleri için ayırma mecburiyetindedirler. Fakat savunma harcamaları için tanınan öncelikler ve ödeneklerin tutarlarının GSMH’ye oranının makro ekonomik dengeyi bozmayacak biçimde olmasına dikkat edilmelidir. Silahlı kuvvetlerin içinde yer alan harcama kalemlerini ayırmak gerekmektedir. Böylelikle devletlerin silahlı kuvvetlerinin stratejik önemlerine göre yapacakları harcamaların türleri belirlenmekte ve savaş kabiliyetleri üst seviyelere çıkartılmış olmaktadır.

Bir ülkenin savunma harcamalarında görülen yükselişin iki ana sebebi vardır. Birincisi devamlı savunma harcamaları artıyorsa mühim bir tehdit algılamasının olduğunu düşündürebilir. Bu yükseliş; içerisinde bulunduğu coğrafi bölgeden, uluslararası ortamından ve komşusu olan devletler yüzünden kaynaklanmaktadır. İkincisi ise devletteki yöneticilerin sahiplendiği dış siyaset anlayışıyla silahlanmanın öne çıkarıcı nitelikte olmasındandır. Türkiye’deki askeri harcamalar hususunda birinci durumun geçerliliği ön plandadır. Türkiye için askeri harcamaların belirlenmesinde komşu devletler tarafından yapılan karşıt politikalar, uluslararası ve bölgesel krizler etkilidir. 2018 yılında Türkiye’de savunma harcamalarının GSYİH’ya oranı %1,2’dir.

Sosyal güvenlik kavramı 1961 Anayasası ile ilk defa iş yaşamı ve sosyal politikayla alakalı terminolojide yer almıştır. 1982 Anayasasının “sosyal güvenlik” başlıklı maddesinde “Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.” denilerek, sosyal güvenlik devlete mühim vazifeler yüklemiştir.

Türkiye’de temel sigorta kurumları SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu ve vakıf statüsündeki sandıklardan oluşmaktadır. SSK ve Bağ-Kur finansman açısından primli sistem esasına dayanırken, Emekli Sandığı kesintiler, karşılıklar ve hazine yardımı ile finansman sağlamaktadır. SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığından oluşan bu kurumlar 2006 senesinde çıkarılmış olan 5502 sayılı Kanunla kurulmuş olan Sosyal Güvenlik Kurumu’na (SGK) devredilmişlerdir. 2018 yılında Türkiye’de sosyal güvenlik ve sosyal yardımlaşma harcamalarının GSYİH’ya oranı 4,8’dir.

Kamu harcamalarında GSYİH’daki artıştan daha fazla oranlarda artış olması mali baskınlığa sebep olur. Vergi parametreleri sabit, değişmez olursa bu mali krize yol açabilir. Mali baskınlık olgusu literatürde çeşitli iktisatçılar tarafından analiz edilmiştir. Genellikle mali baskınlığın bankacılık, ekonomik büyüme ve enflasyon üzerine etkileri incelenmiştir. 2000-2017 yıllarını kapsayan bu çalışma Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Türkiye (BRİCT) ülkelerinde demografik unsurların mali baskınlık üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. BRİCT ülkelerinin seçilmedeki amacı gerek coğrafi yapıları, gerek popülasyonları, gerekse piyasa büyüklükleri ve büyüme hızları açısından ortak özellikler göstermeleridir. Analizde Dünya Bankası Ekonomik Kalkınmalar Göstergesi Veritabanından derlenen 2000-2017 yıllarına ait mevsimsellikten arındırılmış yıllık veriler kullanılmıştır. İçsel ve dışsal değişken ayırımına olanak sağlamaması ve değişkenler arasında dinamik ilişkileri tespit edebildiği Vektör Otoregresif Model (VAR) analizi tercih edilmiştir.

Nedensellik testi sonuçları incelendiğinde; dış borçların GSYİH’ya oranı ve cari açığın GSYİH’ya oranı arasında çift yönlü bir nedensellik saptanmıştır. Cari açığın GSYİH’ya oranı ile devletin yaptığı eğitim harcamalarının GSYİH’ya oranı arasında cari açığın GSYİH’ya oranından devlet tarafından yapılan eğitim harcamalarının GSYİH’ya oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Dış borçların GSYİH’ya oranı ve devlet tarafından yapılan eğitim harcamalarının

GSYİH'ya oranı arasında dış borçların GSYİH'ya oranından devletin yaptığı eğitim harcamalarının GSYİH'ya oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı ve dış borçların GSYİH'ya oranı arasında, sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranından dış borçların GSYİH'ya oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Askeri harcamaların GSYİH'ya oranı ve devletin yaptığı eğitim harcamalarının GSYİH'ya oranı arasında, askeri harcamaların GSYİH'ya oranından devletin yaptığı eğitim harcamalarının GSYİH'ya oranına doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Ayrıca %10 anlam düzeyinde ise sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranından devletin yaptığı eğitim harcamalarının GSYİH'ya ; sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranından askeri harcamaların GSYİH'ya oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan analiz sonucu elde edilen cari açığın GSYİH'ya oranı bağımlı değişkenine ait varyans ayrıştırması sonucu ilk üç dönemi kısa dönem olmak üzere on iki dönem olarak ele alınmıştır. Kısa dönemde, cari açığın GSYİH'ya oranı üzerindeki değişimin yaklaşık %90'ı yine kendisinden kaynaklanmaktadır. Cari açığın GSYİH'ya oranı üzerindeki değişiminin %3.5'lik kısmı askeri harcamaların GSYİH'ya oranı, yaklaşık %3.1'lik kısmı dış borçların GSYİH'ya oranı, yaklaşık %1.3'lük kısmı GSYİH'daki büyüme oranı, yaklaşık %1,2'lik kısmı devletin yaptığı eğitim harcamalarının GSYİH'ya oranı ve yaklaşık %0.5'lik kısmı ise sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranından kaynaklanmaktadır. Uzun dönemde ise, cari açığın GSYİH'ya oranı üzerindeki değişimin yaklaşık %87'si kendisinden kaynaklanmaktadır. Cari açığın GSYİH'ya oranı üzerindeki değişimin yaklaşık; % 5'lik kısmı askeri harcamaların GSYİH'ya oranı, %3.7'lik kısmı dış borçların GSYİH'ya oranı, %2.3'lük kısmı GSYİH'daki büyüme oranı, %1.3'lük kısmı devletin yaptığı eğitim harcamalarının GSYİH'ya oranı ve %0.6'lık kısmı ise sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı değişkeninden kaynaklanmaktadır.

Gerek coğrafi yapıları, gerek popülasyonları, gerekse piyasa büyüklükleri ve büyüme hızları açısından ortak özellikler gösteren BRİCT ülke ekonomilerinde yapılan analiz sonucunda mali baskınlıkta yaşanan bir değişimi açıklamada kendisi dışında en fazla etkiyi gösteren kısa ve uzun dönemde askeri harcamaların olduğu tespit edilmiştir. İlgili ülkeler jeopolitik konumları gereği siyasi ve ekonomik açıdan devamlı tehdit altında olmaları münasebetiyle kendilerini savunma amacıyla askeri harcamalarını gün

geçtikçe arttırmaktadırlar. Artan askeri harcamalar gelişmekte olan bu ülkelerin ekonomilerinde mali açıdan bir yük oluşturmaktadır. Bu yüzden mali baskınlığın göstergesi olan cari açığın GSYİH'ya oranı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Askeri harcamaların GSYİH'ya oranını sırasıyla dış borçların GSYİH'ya oranı, GSYİH'daki büyüme oranı, devlet tarafından yapılan eğitim harcamalarının GSYİH'ya oranı ve sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı takip etmektedir. Panel çalışmasında kullanılan ülkeler göz önüne alındığında askeri harcamaların GSYİH'ya oranının etkisinin dış borçların GSYİH'ya oranının etkisinden fazla olması doğal bir sonuçtur. Türkiye harici diğer ülkelerin Brezilya, Hindistan, Rusya ve Çin'in dış borçların GSYİH'ya oranları düşük olduğu için mali baskınlık üzerinde askeri harcamaların GSYİH'ya oranı kadar etki etmediği görülmektedir. BRİCT ülkelerinde eğitim, sağlık gibi demografik unsurlara yapılan harcamaların askeri harcamalardan az olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular ışığında politika karar vericilerin uygun politikalar belirleyerek ekonomiye müdahale etmeleri ülke ekonomilerinin etkinliği açısından önem arz etmektedir. Mali baskınlık kavramı da bir ülkenin ekonomik performansının önemli göstergelerinden biri olması nedeniyle literatürde halen tartışılan bir konudur. Bu çalışma da literatürde yer alan az sayıda mali baskınlık ile alakalı çalışmalardan bir tanesi olması dolayısıyla önem arz etmektedir. Bundan sonraki çalışmalarda araştırmacıların farklı ülkelere farklı ekonometrik yöntemler ile mali baskınlık konusunda analiz yapması yeni fikirler ortaya koyabilir.

KAYNAKLAR

- AKBULAK, S. ve AKBULAK, Y. (2004). *Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Yaşanan Sorunlar ve Alınması Gereken Önlemler*. Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları.
- AKBULUT, E. (1992). Harcamaların Sıçramalı Artışı Tezi: Askeri Darbelerin Kamu Harcamalarının Artış Trendi Üzerindeki Etkileri, *G.Ü. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, İstanbul.
- AKDOĞAN, A. (1997). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- AKDOĞAN, A. (1999). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- AKDOĞAN, A. (2003). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- AKDOĞAN, A. (2006). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- AKKAYA, H. (2016). *Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme üzerine Etkisi, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Karşılaştırması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir: T.C. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- AKIN, C. S. (2007). *Sağlık ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye’de Sağlık Sektörü ve Harcamaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- AKSOĞAN, G., ve ELVEREN, A. Y. (2012). Türkiye’de Savunma, Sağlık ve Eğitim Harcamaları ve Gelir Eşitsizliği (1970-2008): Ekonometrik Bir İnceleme. *Sosyoekonomi*, 17(1).
- AKTAN, C. C. ve ÖZKIVRAK, Ö. (2008). *Sosyal Refah Devleti*. İstanbul: Okutan Yayınları.
- ALPER, Y. (1999). Yeni Bir Yüzyıla Girerken Yeniden Yapılanmanın Eşiğindeki Sosyal Güvenlik. *Çimento İşveren Dergisi*, 3(13), 10-35.
- ALPER, Y. ve TATLIOĞLU, İ. (1994). *21. Yüzyıla Doğru Sosyal Güvenlik*. Bursa: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- ARABACI, Ö. ve BAŞTÜRK, M. (2013). Türkiye’de Döviz Kuru Kanalı: 2002-2008 Dönemi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(18), 111-131.
- ARICI, K. (1999). *Sosyal Güvenlik Dersleri*. Ankara: Sargın Ofset Ltd. Şti.

- ARSLAN, A. (2002). Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim. *Maliye Dergisi*. 140(2), 1-14.
- ASLAN, M. H. (1998). *Hizmet Ekonomisi*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- ATAÇ, E., ATAÇ, B. ve MOĞOL, T. (2001). Ülkemizde Kamu Harcamalarının Siyasi Niteliği Üzerine Bir İnceleme. *16. Türkiye Mali Sempozyumu Türkiye'de 1980 Sonrası Mali Politikalar Kitabı*, (ss.41-68). Düzenleyen Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü. Antalya. 28-31 Mayıs 2001.
- AYDOĞUŞ, İ. ve ÖZTÜRKLER, H. (2006). *Türkiye'de Cari İşlemler Açığı Sorununun Analizi*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- BANERJEE, A. DOLADO, J. J. GALBRAİTH, J. W. ve HENDRY, D. (1993). Co-integration, Error Correction and The Econometric Analysis of Non-stationary Data. *OUP Catalogue*.
- BARIŞIK, S. (2010). Türkiye'de Finansal Serbestleşme Sürecinde Mali Baskınlığın Bankacılık Sektörüne Etkisi (1989-2007 Dönemi Ekonometrik Analiz). *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2(1).
- BAŞTÜRK, M. F. (2015). The Role Of Fiscal Dominance On The Effectiveness Of Monetary Policy: An Evaluation Of 2002-2012 Period In Turkey. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 13(3), 40-55.
- BATIREL, Ö. F. ve TEZEL, A.(1976). *Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar*. İstanbul: İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını.
- BATIREL, Ö. F. (1990). *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F.
- BERK, F. (2014). *Farklı Devlet Sistemlerinde Karşılaştırmalı Sosyal Refah ve Hizmet Modelleri*. İstanbul: Sokak Kitapları.
- BİLDİRİCİ, M. E. AYKAÇ ALP, E. ERSİN, O. O. ve BOZOKLU, U. (2010). *İktisatta Kullanılan Doğrusal Olmayan Zaman Serisi Yöntemleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- BOWERMAN, B. L. ve O'CONNELL, R. T. (1979). *Time Series and Forecasting: An Applied Approach*. Wadsworth. Inc. Belmont, CA, 94002.
- BOZKURT, H. (2007). *Zaman Serileri Analizleri*. Bursa: Ekin Yayınları.

- BÖLÜKBAŞ, M. ve TOPAL, M. H. (2017). Mali Baskınlığın Merkez Bankası Bağımsızlığı Üzerindeki Etkisi: Euro Bölgesine Dahil Olmayan Ab Ülkeleri Ve Türkiye Örneği. *II. EUREFE International Congress*. 27-29 Temmuz 2017, Aydın, Türkiye, 453-454.
- BRZOSKA, M. (1995). *World Military Expenditures*. Handbook of Defense Economics. 1, 45-67.
- BULUTOĞLU, K. (1988). *Kamu Ekonomisine Giriş*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- BULUTOĞLU, K. (2003). *Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BULUTOĞLU, K. (2008). *Kamu Ekonomisine Giriş*. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- BÜLBÜL, D. (1999). İdari Mali Paylaşımında Yerel Yönetimlerin Vergileme Yetkisi. *Vergi Sorunları Dergisi*. (135): 89–93.
- BÜYÜKERŞEN, Y., HEPER, F. ve ERDEM, B. (1996). *Kamu Maliyesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- CICHON, M. (1996). Avrupa Refah Devletini Gelecekte de Finanse Edebilir mi? *Avrupa'da Sosyal Koruma Değişim ve Sorunlar, ETUC-ETUI Konferansı*, 75-100.
- COŞKUN G. (1973). *Kamu Maliyesi Yönetimi*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- ÇETİN, M. ve ECEVİT, E. (2010). Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerinde Bir Panel Regresyon Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (2), 16-182.
- ÇOLAKOĞLU, B. (2002). Enflasyon Hedeflemesi Stratejisine Geçiş Bağlamında TC Merkez Bankası Bağımsızlığının Fonksiyonelliği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(2): 17-31.
- DEMİRAY, D. B. (1998). Döviz Kurlarına Moneter Yaklaşım ve Türkiye İçin Alternatif Bir Uygulama. *D.E.Ü.İ.İ.B.F Dergisi*, 13(2): 65-84.
- DENİZ, M. H.. ve SÜMER, K. K. (2016). Türkiye'de Sağlık Sektörü ve Sağlık Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisinin 2000-2014 Yılları için Analizi. *International Conference On Eurasian Economies*.

- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu.*
- DICKEY, D. A. ve FULLER, W. A. (1979). Distribution Of The Estimators For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Journal Of The American Statistical Association.* 74(366a): 427-431.
- DICKEY, D. A. ve FULLER, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Journal of the Econometric Society.* 1057-1072.
- DİLİK, S. (1992) : *Sosyal Güvenlik.* Ankara.
- DİNLER, Z. (2000). *İktisada Giriş.* Bursa: Ekin Yayınları.
- DUMAN, İ. H. (1997). *Sosyal Devlet.* İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- DUMITRESCU, E. I. ve HURLIN, C. (2012). Testing For Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling.* 29(4): 1450-1460.
- DUNNE, P. ve SMITH, R. (1990). Military Expenditure And Unemployment in the OECD. *Defence and Peace Economics.* 1(1): 57-73.
- DÜĞER, H. ve DULUPÇU, M. A. (2001). *İktisada Giriş.* İstanbul: Graphis Yayınları.
- DÜLGEROĞLU, E. (1991). *Kalkınma Ekonomisi.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- EJDER, H. L. (2002). Kamu Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi ve Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi.* 4(3).
- ENDERS, W. (1995). *Applied Econometric Time Series.* USA: John Wiley & Son, Inc.
- ENDERS, W. (2004). Applied Econometric Time Series, by Walter. *Technometrics.* 46(2): 264.
- ENGLE, R. F. ve GRANGER, C. W. J. (1987). Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica.* 55: 251-276.
- ERDOĞDU, M. M. (2004). Eğitimin Yol Açtığı Pozitif Dışsallıklar ve İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkileri. *Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi.* 2(2): 27-57.
- ERDOĞDU, M., ve YENİGÜN, E. (2008). *Türkiye’de Sosyal Bütçe-Nasıl Yapılıyor. Nasıl izlenir.* İstanbul: TESEV Yayınları

- ERGİNAY, A.(1984). *Kamu Maliyesi-Kamu Gelirleri, Kamu Giderleri, Devlet Bütçesi, Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- ERGİNAY, A. (1985). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- ERGİNAY, A. (1973). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları.
- ERSİN, Ö. Ö. (2011). Türkiye’de Mali Sürdürülebilirliğin Doğrusal Olmayan Bir Analizi: MLSTAR Çoklu Lojistik Yumuşak Geçişli Otoresif Modeli. *Ege Akademik Bakış Dergisi*. 11: 41-58.
- ERTUNGA, E. İ. (2013.) Avrupa’da Para Politikası ve Maliye Politikaları İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*. 50(585): 81-89.
- ESEN, O. (1987). *Türkiye’de Kamu Harcamaları Yapısı, Gelişimi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FİELD, F. (1983). *The Minimum Wage*. London: Policy Studies Institute.
- FİDAN, A. (2015). *Bankacılık Sektörü Spesifik Değişkenlerinin Mali Baskınlığa Etkileri: Türkiye Uygulaması (1980-2012)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FİŞEK, N. H. (1963). *Halk Sağlığına Giriş*. Hacettepe Üniversitesi, Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırmacı Yetiştirme Merkezi, Ankara: Yayın No:2.
- GILBERT, N. (2002). *Transformation of the Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility*. Oxford: Oxford University Press.
- GİRAY, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 5(1):181-199.
- GLICK, R. ve ROGOFF K. (1995). Global Versus Country-Specific Productivity Shocks and the Current Account. *Journal of Monetary Economics*. 35: 159-192
- GRANGER, C. W. (1969). Investigating Causal Relations By Econometric Models And Cross-Spectral Methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*. 37(3): 424-438.
- GÖZE, A. (1995). *Liberal Marxiste Faşist ve Sosyal Devlet*. İstanbul: Beta Basım.

- GUJARATİ, D. N., PORTER, D. C., ŞENESEN, Ü. ve GÜNLÜK-ŞENESEN, G. (2012). *Temel ekonometri*. Literatür Yayıncılık.
- GÜL, E. ve GÜRBÜZ, A. A. (2006). Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (14)
- GÜMÜŞ, S. (2005). *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- GÜNER, K. (2002), *Türkiye de Yılları Arasındaki Bütçe Harcamalarının Gelişimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- GÜRSOY, B. (1975). *Kamu Maliyesi, Giriş-Masraflar*. Ankara: Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- GÜVERCİN, C. H. (2004). Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenlik Tarihçesi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*. 57(2).
- GÜZEL, A. ve OKUR, A. R. (2004). *Sosyal Güvenlik Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- HACIHASANOĞLU, B. (1983). Türkiye’de Para Arzı ile Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1): 54-61.
- HENDRY, D. F. PAGAN, A. R. ve SARGAN, J. D. (1984). Dynamic Specification. *Handbook of Econometrics 2*: 1023-1100.
- IŞIK, N., ACAR, M. ve IŞIK, B. (2004). Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi* 9(2): 325-340.
- JALALI NAINI, A. R., ve NADERIAN, M. A. (2018). Oil Price Cycles, Fiscal Dominance and Counter-cyclical Monetary Policy in Iran. *OPEC Energy Review*. 43(1): 3-28
- JEVĐOVIĆ, G., ve MILENKOVIĆ, I. (2018). Monetary Versus Fiscal Dominance In Emerging European Economies. *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*. (1): 125-133.
- JOHANSEN, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegrating Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*. 12: 231-254.
- KARAARSLAN, E. (2005). Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması. *Mali Kılavuz Dergisi*. 30: 1-9.
- KARAARSLAN E. (2005). Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi, *Maliye Dergisi*. 149: 36-73.

- KARABULUT, K. (1998). *Türkiye’de Sağlık Sektörü Sağlık Harcamaları Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- KANTARCI, H. B. (2003). Sosyal Devlet, Sosyal Güvenlik ve Türkiye’de Zorunlu Askerlik Hizmeti. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6(10): 75-86.
- KILIÇ, B., ve AKSAKOĞLU, G. (1995). Sağlık Sistemlerinin Sınıflandırılmasına İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar. *Toplum ve Hekim Dergisi*. (9).
- KOÇER, H.A.(1980). *Eğitim Tarihi (İlkçağ)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- KONGAR, E. (2006). *Ekonomik Büyüme ve Kültürel Kalkınma*. http://www.kongar.org/makaleler/mak_mi.php (12.08. 2017).
- KUMHOF, M., NUNES, R., ve YAKADINA, I. (2010). Simple Monetary Rules Under Fiscal Dominance. *Journal of Money, Credit and Banking*. 42(1): 63-92.
- KUNT, A. (2004). *Savunma Harcamaları ve Savunma Bütçesinde Etkinlik Algulamaları: Kara Kuvvetleri Komutanlığında Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- KURTULMUŞ, S. (1998). *Sağlık Ekonomisi ve Hastane Yönetimi*. İstanbul: Değişim Dinamikleri Yayınları
- LEAMER, E. E. (1985). Sensitivity Analyses Would Help. *American Economic Review*. 75(3): 308-13.
- LEWIN, K., LITTLE, A., ve COCLOUGH, C. (1982). Adjusting to the 1980s: Taking Stock of Educational Expenditure. *In Financing Educational Development: Proceedings of an International Seminar Held in Mont Sainte Marie, Canada, Ottawa: 19-21 May 1982*.
- LINDBECK, A. (2004). *An essay on welfare state dynamics. Globalization and the welfare state*. (Edited by: Bo SÖDERSTEN). New York, Palgrave, 149-171.
- LINDBECK A., ŞİMŞEK, S. ve ÖZKIVRAK, Ö.(1999). İleri Refah Devletinin Sonuçları. *Yeni Türkiye*. (29): 241.

- LOTT, J. (2008). *Eğitim Niçin Devlet Tarafından Sunulmaktadır*. Çev. Meriç, M. www.canaktan.org., (15.07.2018).
- LUSKI, I. ve WEINBLATT, J. (1998). A Dynamic Analysis of Fiscal Pressure and Demographic Transition. *Applied Economics*, 30: 1431-1442.
- MENDEZ, R. P. (1999). *Peace as a Global Public Good*. New York: Global Public Goods, 382-416.
- NADAROĞLU, H. (2000). *Kamu Maliyesi Teorisi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- NWOGWUGWU, C.C. ve ONWUBE, O (2014). Inflation-Targeting Approach to Monetary Management: Is Fiscal Dominance Relevant for Nigeria? *Journal of Economic Studies*.. 11(1): 53 –68.
- OKÇABOL, R. (1997). Geçmişten Günümüze Eğitim Felsefesi. *İktisat Dergisi*. 364: 31.
- OKTAYER, A. (2009). Türkiye’de Finansal Serbestleşme ve Derinleşme Süreci Üzerine Nitel Bir İnceleme. *Akademik İncelemeler*. 4(1): 74-100.
- ORHANER, E. (1992). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Emek Yayınevi.
- ORLOWSKI, L. T. (2000). *A Dynamic Approach to Inflation Targeting in Transition Economies*. Bonn: Zentrum für Europäische Integrationsforschung, Working Paper, B11: 1-40.
- ORTAÇ, R.(2003). Cumhuriyetimizin 80. Yılında Eğitim Harcamaları. *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*. 2/2003:239-247.
- ÖCAL, T. (2007). *Makro İktisat*. İstanbul: İkinci Sayfa -Arıkan Yayınları.
- ÖZBARAN, H. (2004). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi. *Sayıştay Dergisi*. 53: 115-138.
- ÖZBİLEN, Ş. (1998). *Maliye Politikası (Teori – İlkeler – Yöntemler ve Uygulama Sorunları)*. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.
- ÖZDEMİR Ö. (1999). *Kamu Harcamaları ve Türkiye’de Kamu Harcamalarının Analizi (1962-1997 Konsolide Bütçe Harcamaları)*. (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZER, İ. H. Y.(2006). *Savunma Harcamaları ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkileri*. Ankara.
- ÖZKER, N., & ESENER, Ç. (2009). Türkiye’de Bir Kamu Harcaması Olgusu Olarak Eğitim Harcamaları: Örnek Ülkeler İle Yakın Dönem Karşılaştırma. *Mevzuat Dergisi*. 142.

- ÖZMEN, İ. (2010). *Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1980-2008)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZTEK, Z. (2001). Türkiye’de Sağlık Hizmetler. *Yeni Türkiye Dergisi*, 7(39): 60-64.
- PEHLİVAN, O. (2007). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Derya Kitapevi.
- PETERS, G. H. (1979). *Maliyet-Fayda Analizleri ve Kamu Harcaması*. (Çev. A. Güngör). Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, No: 198.
- PHILLIPS, P. C., ve PERRON, P. (1988). Testing For A Unit Root In Time Series Regression. *Biometrika*. 75(2): 335-346.
- ROSTOW, R. W. (1980). *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*. (Çev: E. Güngör). İstanbul: Kalem Yayınları.
- SEL, T. (2007). *Enflasyon Hedeflemesi ve Mali Baskınlık: Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SERTER, N. (1994). *Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- SEZGİN, Z. (2015). Kriz Sonrası Türkiye Ekonomisinde Mali Baskınlık. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17(1): 81-94.
- SÖYLEMEZ, S. A. (2004). Türkiye’de Teknoloji ve Eğitim Yatırımları: Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısı. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 6(1): 63-80.
- SÖZER, A. N.(1997). *Sosyal Devlet Uygulamaları*. Ankara: Türkiye İşçi Emeklileri Cemiyeti Yayını.
- ŞAKAR, M. (2006). *Sosyal Sigortalar Uygulaması*. İstanbul: Der Yayınları.
- ŞENER, O. (1998). *Kamu Ekonomisi*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- ŞIKLAR, E. (1999). Yükselen Hisse Senedi Piyasalarında Eşbütünleşme Analizi. *Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*. 15: 123-143.
- ŞİMŞEK, M.(2003). Kamu Harcamalarının Özel Yatırımlara Etkileri, 1970-2001. *Cumhuriyet Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi*. 4(2).
- TABAN, S. (2004). Türkiye’de Sağlık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Testi. 3. *Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Osmangazi Üniversitesi İİBF, Eskişehir.

- TAŞ, R. (1993). *Kamu Harcamalarında Hacim Sorunu ve Kamu Harcamalarını Ekonomik Etkileri Türkiye’de Kamu Harcamalarının Uzun Dönemli Gelişimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- T.C. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI, (2011). *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2010-2011*. Ankara: Milli Eğitim Basım Evi.
- T.C. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI, (2018). *Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim, 2017-2018* https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_i_statistikleri_orgun_egitim_2017_2018.pdf, (15.01.2019).
- TEZEL, T. (2010). *Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmayı Etkileyen Faktörler ve Eğitimin Kalkınma Üzerine Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TOKALAŞ, S. (2006). *Kamu Sağlık Hizmetlerinin Satın Alınması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TOKOL, A. (1997). *Sosyal Politika*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No:20, Ceylan Matbaacılık.
- TUNÇOMAĞ, K. (1990). *Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- TUNÇOMAĞ, K. (1996). *Türkiye’nin Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sorunlar*. İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Eğitim Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı Yayını.
- TURAL, A. (1987). *Türk Bütçe Sistemi*. Maliye ve Gümrük Bakanlığı, APK, Yayın No: 1987/289.
- TÜĞEN, K. (1989). Dünyada ve Türkiye’de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkiler. *Banka ve Ekonomik Yorumlar*. 26(12).
- TÜRK İ. (1992). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- TÜRK, İ.(1997). *Maliye Politikası –Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- TÜRK, İ. (1999). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- TÜRK, İ.(2002). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayını.

- UÇAR, İ.(2003). *Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri Ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Kho Savunma Bilimler Enstitüsü Harekat Araştırması Anabilim Dalı.
- ULUATAM Ö.(1991). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınları.
- ULUATAM Ö.(1999). *Kamu Maliyesi*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- ULUSOY, A.(1989). *Kamu Harcamaları- İktisadi Büyüme İlişkisinin Türkiye Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- ULUTÜRK, S. (1998). *Türkiye’de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü*. Ankara: Akçağ Basım Yayım Dağıtım.
- UNAY, C. (2001). *Makro Ekonomi*. Bursa: Vipaş A.Ş Yayınları.
- ÜNSAL, E.M. (2003). *Makro İktisat*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- YILDIRIM, S.(1994). *Sağlık Hizmetlerinde Harcama ve Maliyet Analizi*. Ankara: DPT Yayınları.
- YILMAZ, B. E. ve SUSAM, N. (2001). Türkiye’de Kamu Harcamalarının GSMH İçindeki Payının Analizi ve Ülkeler Arası Karşılaştırma. 16. *Türkiye Maliye Sempozyumu*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YURDADOĞ, V. (2006). *Sağlık Karma Malının Tahsisinde Etkinlik Sorunu ve Türkiye’de Sağlık Reformu*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Ebru KARKACIER

Doğum Yılı ve Yeri: 1983 – Tokat/Merkez

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Ege Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

Anadolu Üniversitesi A.Ö.F Kamu Yönetimi Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı

Yabancı Dili: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri : BARIŞIK S. ve KARKACIER E. (2019). Organik Tarım ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri. 3. Uluslararası Ünidokap Karadeniz Sempozyumu

İş Deneyimi: Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliği (Muhasebe Servisi)

135 Sayılı Torbalı Tarım Kredi Kooperatifi

780 Sayılı Kemalpaşa Tarım Kredi Kooperatifi

İletişim

E-Posta Adresi: ebrukarkacier@hotmail.com